

**„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK
CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“**

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A *Láthatár* kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Ákos István dr., Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Elek Dezső dr., Faluhelyi Ferenc dr., Flachbarth Ernő dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramantik Margit dr., Imre Kálmán dr., Joó Tibor dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makkai Sándor dr., Mester Miklós dr., Mjndszenti Béla dr., Moravek Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Nánay Béla, Marék Antal dr., Padányi Gulyás Jenő, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmán dr., Prokopy Imre dr., Pusztai-Popovits József, Rónai András dr., Schubert Tódor, Sípos Sándor dr., Stitz János dr., Sziklay László dr., Sziklay Ferenc, Szvatkó Pál dr., vitéz Técsői Móríz Kálmán dr., Vájlok Sándor dr., Varga Imre, Vass László, Vinczevidy Ernő dr. és Zathureczky Gyula.

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrsemle, a középeurópai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 24 pengő, egyébként 12 pengő. Egyes szám ára 1.30 pengő.

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

DOLGOZÓTÁRSAINK:

Sexty Zoltán v. budapesti ev. lelkész. — Ács Tivadar v. dél-amerikai magyar újságíró, több, a külföldi magyarokról szóló pálicsfürdői gyógyszerész. — Dr. Sümeghy Mihály, a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet tanársegéde. — Stadler Aurél délvidéki író és költő.

Megjelent

Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927-1933

Bevezetést írt és szerkesztette: Bisztray Gyula és Csuka Zoltán

A visszatért területek első irodalomtörténeti dokumentumgyűjteménye. — A több mint 25 ives, gazdagon illusztrált mű ára 24 pengő.

Megrendelhető a LÁTHATÁR KIADÓHIVATALÁBAN Budapest, VIII., Baross-tér 15. szám.

Magyarok Bukarestben

Az lenne a feladat, hogy megkísérleljek átfogó képet nyújtani arról a számban igen nagy magyar seregről, amely a román fővárosban élt. Mult időt kell használnom, mert a bécsi döntés — Istennek hála — alkalmat nyújtott arra, hogy a bukaresti magyarok tízezrei ismét hont találjanak magyar hazájukban. Feladatomban meghatározásához feltételes módot is kell használnom, mert a tárgykör olyan természetű és annyira széles rétegződésű, hogy egyetlen szempont figyelmen kívül hagyása ferde képét adná a valóságnak. Épen ezért az olvasót kell segítségül hívnom, hogy következtéseivel egészítse ki a hiányosságokat.

Nekem jutott az az igen szép feladat, hogy a bukaresti magyar evangélikusokat egyházba tömörítsem s a már megszervezett egyházközösségnek 8 éven át voltam lelkipásztora. Így szüntelenül érintkezésben voltam egyfelől a román hatóságokkal, másfelől a bukaresti magyarokkal. Ezért írhatok róluk és azokról a körülményekről, amelyek között éltek, úgy ahogyan azt én láttam.

Hogyan került Bukarestbe olyan sok magyar? Mennyi a számuk? Milyen életük van ott? Ezek a leggyakoribb kérdések, amelyek felém hangzanak. Ezekre a kérdésekre szeretnék tehát választ adni.

A bevándorlás történeti folyamata, amelynek kezdete évszázadokra nyúlik vissza. Oka ugyanazokban a szomorú motívumokban keresendő, amelyek az amerikai kivándorlást idézték elő. Bukarest földrajzi közelsége is növelte a kivándorlást. Romániában pedig már a XVII. században becses volt a magyar mesterember. A román bizonyos iparágakra teljesen alkalmatlan; nem mintha nem volna benne tanulmányosság, hanem felelőtlensége és határtalan lustasága miatt. Megbecsülték és jól fizették a magyar iparost. Így, akár az osztrák uralomtól hajszoiva, akár a hazai nehéz helyzetűt menekülve, Romániában szíves fogadtatásra talált mester és munkás egyaránt. Ekkor még Bukarest (magyarul: örömváros) — bár az állami élet középpontja s gazdag boiér családok lakóhelye — de európai értelemben semmi esetre sem volt fővárosi jellegű. Város volt, balkáni város, ahol az ipar és kereskedelem az utcán folyt le. De éppen a város hihetetlen gyors fejlődése, a szükségletek és fényűzés szaporodása csalogatta a magyar kereskedőket, mesterembereket és munkásokat — főleg Erdélyből — a román fővárosba. Számosan kerültek ide mint a fejedelem zsoldos katonái és sokan közülük le is telepedtek. Igen nagyra értékelték és szívesen alkalmazták a tisztá és rendes magyar nőket csácsnóknak és háztartási alkalmazottnak.

A XVII—XIX. században pedig a magyarnak Magyarországon kevés becsülete volt. Könnyen megérthető a jó kereset vonzóereje. „Már 1690-ben *Matkai és Dézei* nemes katoná urak a maguk pénzéből (és Rákóczi támogatásával) megvettek Bukarestben egy Fontina Boului (őzörkút) nevű helyet, ahol imasátrát építettek, amelyben huzamosabb ideig Müller v. Molnár nevű lelkész tartott istentiszteletet.

A római katolikusokat a Szt. Ferenc rendi szerzetesek, a protestáns magyarokat előbb a magyarul is tudó szász evangélikus lelkészek, majd a XIX. század legelejétől református lelkészek gondozták.

A XIX. század derekán — egyik román történelmi folyóirat szerint — a Bukarestben élő magyarok száma 4800—5000 lélek. 1815-ben *Süket Imre* ref. lelkész megy Bukarestbe, s látva az ottani magyarok elhagyatott állapotát, hatalmas munkára vállalkozik. Bejárja nemcsak Magyarországot, hanem fél Európát, kéregetve a bukaresti templom és iskola megépítése céljára. 1822-ben már protestáns templom és iskola állott s bennük magyar nyelven folyt az igazítás és tanítás. Így alakult ki a magyar szellemi és kulturális élet első alapja és középpontja. Később két világi egyesület is alakult kulturális céllal, a *Szent István Társulat* és a *Magyar Társulat*, amelyek a *Szent István*nal *Egyesült Magyar Társulat* néven egyesültek.

Ezalatt Bukarest szép fővárossá fejlődött, s a gyáripar fejlődésével mind több és több megélhetési alkalmat nyuj-

tott a dolgozni szerető női és férfi munkások számára. Magyar szellemi munkás akkor még alig akadt Bukarestben, s ha volt is, leginkább csak üldözöttek, akik valamely okból távozni kényszerültek hazájukból.

Ez a lassú kiszivárgás így folyt egészen a trianoni békéig.

A trianoni béke gyökeresen megváltoztatta a helyzetet. A gazdasági és kulturális élet terén magasabb színvonalon álló Erdély került az alacsonyabban álló román okiráltság fennhatósága alá. Románia gyors tempóban látott hozzá — és elég kiméletlen eszközökkel — a színvonalbeli különbség megszüntetéséhez. Az okiráltságot rohamosan fejlesztette, Erdélyt pedig súlyosztette és kihasználta a régi Románia javára. Ezt a politikát főként az erdélyi magyarság nyögte, hiszen csak rajtuk lehetett büntetlenül szorítani a prést. Az erdélyi magyar szellemiség állásából szorult ki... a földműves és iparost az adó és korrupció nyomorította. Nem volt nehéz a magyarnak megtalálnia az okiráltság, s főként a Bukarest felé vezető utat, mely város hatalmas ország fővárosává lett, s olyan iramban fejlődött, amire hasonlót európai város történelmében alig találhatunk. Itt a milliós tömegben elvegyült a magyar anélkül, hogy nagyszámban való jelenléte felűnést keltett volna.

A betelepülés óriási méreteket öltött. Százával özönlöttek, — sokszor egészen jó erdélyi gazdák és lányok — bármilyen munkát készek voltak vállalni, hogy megélhetésüket biztosítsák. Tárt karokkal fogadták őket a gyáraak, munkahelyek, háztartások és a prostitúció lebutjai egyaránt, de elhelyezkedésük minden irányítás nélkül ment végbe. Az esetlegesség jegyében folyt ez mindaddig, amíg külön egyházi szervet nem létesíthetünk, hogy elhelyezkedésük intézményesítést válasszon. A beáramlók legnagyobb része keresetre és visszatérő szándékkal ment oda, igen sokan azonban állandó letelepülési helyül választották.

Nagy hajlamosságot tapasztaltam aziránt, hogy egy-egy kedvezőnek ígérkező román-magyar házassággal gyökerezzenek meg. Már itt meg kell említenem, hogy ezek a házasságok ránk nézve felmérhetetlenül sok hajt, tragédiát és veszteséget hoztak magukban.

Minket egyháziakat — kik felelősséget éreztünk az ottani magyarságért — állandóan foglalkoztatott az a gondolat, hogy számbavegyük őket. Sajnos ezek csak valószínűségi számításnak bizonyultak. Egyházi nyilvántartásaink szerint 95.000-re becsültük a bukaresti magyarok számát. Meglepetést okozott számomra a főpogármesternél tett tisztelgő látogatásunk. Magától a polgármestertől szereztem tudomást a főváros nyilvántartásáról. Eszerint 120.000 magyar élt a fővárosban.

Ez a hatalmas tömeg azonban nem mutatott lényeges társadalmi tagozódást. Bizonyos általunk ismert társadalmi rétegek teljesen hiányoztak belőle. Így a bírói kar, tanári testület, rendőrségi-, pénzügyi-, városi-, stb. tisztviselői karok. Ebből kiviláglik, hogy egy heterogén tömeggel állunk szemben. Voltak ugyan elég nagy számban orvosok, ügyvédek, mérnökök és minisztériumi tisztviselők, de a legnagyobb részük — alacsony műveltségű néprétegből állott. A legsúlyosabb bajokat okozta a beözönlők alacsony kultúrfoka és a nemzeti öntudat hiánya. Itt nem szabad fölényesen legyinteni és a tájékozatlanság köntöskébe burkolódzva kijelenteni, hogy ez az alacsony kultúrfokú magyar még mindig műveltebb a legkülönb románnál. Ilyet csak a vak sovínizmus mondhat. A mi kultúrfokunk azzal semmit sem nő, ha lebecsüljük a másikat. Elfogulatlan kritikával kell tudnunk, hogy Bukarest, mint bármely más főváros, az ország szellemi és kulturális életének középpontja, ahol a középiskolák, főiskolák és egyetemek stb. évről-évre ontják a kultúrembereket. Itt végezte a megszállás alatt minden évben kétszázon felüli magyar ifjú is egyetemi tanulmányait. Vannak természetesen kulturális, irodalmi, művészeti és tudományos társaságok, könyvtárak, múzeumok, színházak, nemzeti opera stb. Nem beszélhetünk ugyan mélyen gyökerező önálló nem-

zeti kultúráról, ellenben az importált kultúrértékeket valóságos habzsolva sajátítja el a román, mint aki évszázados mulasztását gyorsan óhajtja pótolni.

A románok között épp úgy vannak előkelő családok, mint nálunk, magyaroknál. Ezek főként francia, angol vagy német műveltséggel rendelkeznek. Sokkal demokratikusabb gondolkodásúak, mint mi vagyunk. A társadalmi tagozódás nincs olyan szigorúan elhatárolva, amit az is bizonyít, hogy csak a miniszter személyéhez kell audiencia, — ez sorrendben történő feliratkozással megy végbe — egyébként, amikor a nagyközönség számára kinyílik a minisztérium, vagy bármelyik hivatal kapuja, a legmagasabb rangúak párnázott ajtaján is minden bejelentés nélkül léphet be az ember. Az államtitkárok és miniszteri tanácsosok is tudatában vannak, hogy ilyenkor nekik kell a közönséget kiszolgálniuk.

Ez a nép különben kedélyes és nagyon felületes. Könyvedén vesz tudomásul eseményeket, amely esetleg nemzeti létének is kárára van. Ez beszédében és életmódjában is lépésről lépésre megnyilvánul. Náluk valóban „mindent lehet, csak pénz és akarat kell hozzá”.

A bukaresti magyarok együttélése a románokkal nem hagyta érintetlenül morális gondolkodásunkat sem. Az ókirályságbeli románoknál hiányzik a tiszta etikai ítélőképesség. Ennek egyik megnyilvánulási formája az a közismert korrupció, amely nem ismer olyan magas méltóságban ülő személyt, aknek a szíve 5—10.000 lei összeggel meg nem púhítható, ha kell egy illegális ügy érdekében is, ellenben azt mindenképpen végrehajtja, mert betyárbecsület van benne. Egy másik megnyilvánulási formája, hogy mindent el lehet érni, csak fellépés és bátorság kell hozzá. Az pedig már egészen természetes ez előtt az amorális gondolkodás előtt, hogy „mindent szabad, csak észre ne vegyék.” Mindaddig nincsen baj, amíg az ember csak lát ilyen eseteket, és erkölcsi megítélés alatt tartja, de amikor gondolkodásunkhoz hozzátartozik, sőt megállapítja, hogy itt csak ilyen feltételek mellett lehet élni, — és e feltételek árán jól élni — akkor ezt a felfogást létfeltételnek fogadja el. Innen már csak egy lépés van addig, hogy önmagát teljesen azonosítsa vele.

Leginkább talán az szomorított el, amikor az opportunizmusnak számos kirívó példáját láttam, ezzel a jelmonddal: „ahol a kenyérem, ott a hazám”. Ez valahol ott kezdődik, amikor munkahelye és ismerősei előtt kellemelemnek tartja, ha magyar nyelvű újság, vagy nyomtatvány érkezik címére. Ha magyarul szólítják meg, vagy keresztnevét nem Joan-nak, hanem Jánosnak címézik stb. Ezt követi azután az a természetesnek látszó, de végeredményben a törvény által is büntetendő hamisítás, amikor a vezetéknevek egyik napról a másikra így alakulnak: Nagy-ból Nagy lesz, Székely-ből Secheli, Borcsá-ból Boreca, Buná-ból Bunea, Kajesából Coicea stb. Ezt a nevet írják alá okmányoknak, kérvényeknek, adás-vételi szerződéseknek, sőt az anyakönyvi hivatalokban ezekkel a nevekké jeltveztetik be önmagukat és gyermekeiket. Sajnos, még a jobbak között is nagyon gyakran akadnak ilyenek. Nem nehéz felismerni ennek a névferdítésnek veszélyét, ha magyar nemzeti szempontból nézzük. Sokaknál egészen hiábavalónak bizonyul, hogy veszedelmes voltát egyházi lapban s szószerűről is minden második héten valamilyen formában megemlítjük: hétről-hétre találkozunk ilyen esetekkel. Ha egy ilyen névferdítő bűnözőt megkérdez az ember, hogy miért cselekszi ezt, nem meri bevallani, hogy a többségiék szimpátiáját akarja család utján megszerezni, vagy szegényli magyar nevét, hanem a naivság álarcába burkolódva ilyen választ ad: „Romániában élünk, hát a nevünket is románosan kell írunk.” Még úgy sem hajlandó megérteni ezt, ha az ember megmagyarázza, hogy Róth zsidó nem írhatja a nevét Magyarországon Veresnek és Romániában Rosunak, mert ha ezt törvényben előírt névváltoztatási formák betartása nélkül cselekszi, azonnal letartóztatják.

Az első generációban szerencsére mindezek nem hagynak nagyon mély nyomot; mikor hazatérnek a bukaresti nyakkendővel és kalappal együtt letezik, s másnap már a

házi szöves inggel és a fejkendővel a hazai gondolkodáshoz idomulnak. Nem így van ez a Bukarestben született második nemzedékkel. Bár itt sem lehet az egészet egy kalap alá venni, mégis csak az a helyzet, hogy annak a második generációhoz tartozó ifjúnak, aki hiányos műveltségű, illetőleg hiányos faji és vallási öntudattal rendelkező szülők gyermeke, — az ovodától kezdve legalább négy középiskolát román intézetben nevelkedik — kitörölhetetlenül ráfekszik lelkére a román fajiság elsőbbsége, az ő szerény műveltségű szüleinek fajiságával szemben. Már csak aig, vagy egyáltalán nem beszél magyarul. Ritka — és csak öntudatos szülők gyermeke az — aki annyira ismeri anyanyelvét, hogy magyarnyelvű könyvet tud olvasni. Ezek nagyrészt vallás-órára sem járnak, hiába kérleli az ember őket, vagy szüleiért az iskolát tartja kívánatosnak, hogy görögkeleti vallást tanuljanak. — Természetesen, román nyelven. — A gör. kel. papok pedig a legjobb osztályzatokat ezeknek adják. Ezért a szabálytalansággért pedig hiába megyünk bárhova is, jogorvoslást nem találunk. Évenként 60—70 konfirmáló közül 10—15 már nem beszél magyarul. Mintegy 5 hónapon át kellett anyanyelvükre taníttanom, mielőtt konfirmációra bocsáthattam őket. Egyházunknak minden funkciója kizárólag magyar nyelven történt s így talán külön megemlékeznünk sem kell arról, hogy magyar nyelvünk az egyetlen kulcs a lelkek megnyitására. Ezek az ifjak anyanyelvük elsajátítását majdnem kizárólag a konfirmációnak köszönhetik. Későbbben az ifjúsági szervezethez bekapcsolódva gyakorolhatták a nyelvet.

A fiatal fiúk egy része inasnak ment, másik része kenyeres kosárral a hátán a péküzemek gyártmányait árusította újabban pedig mint kisegítők dolgoztak a kenyérkiárúsító kocsiján. A lányoknak csak kisebb része helyezkedett el inasnéként vagy munkáslányként, legtöbbször mint háztartási alkalmazottak találtak megélhetést, főleg előkelő román családoknál.

Külön kell a háztartási alkalmazottak nagy tömegéről megemlékeznünk. Már a világháborút megelőzőleg egyes erdélyi falvakban valósággal divattá vált, hogy a felszedült lányok szolgáljanak mentek Bukarestbe... „világot látni”. A kiegészítésre váró kelengye árát gyűjtötték össze ily módon. A románok oly sokra becsülték őket, hogy a magyar háztartási alkalmazottak iránt érzett elismerésük jeléül szobrot emeltek a város egyik főterén.

A trianoni békét követő beáramlás új helyzetet teremtett. A hirtelen meggazdagodott — de alacsony műveltségű — románok is magyar háztartási alkalmazottat fogadtak. Műveletlen és brutális gazdáknak kiszolgáltatva éltek a magyar leányok; sajnos nagyon gyakori eset volt elzűlésük és a törvénytelen gyermek. Magyar egyházaink megdöbbentve látták ezt és igyekeztek egyrészt a lányok szabadidejét egyesületi élettel lekötöni, másrészt erkölcsi szempontok figyelembevételével elhelyezni.

Magyar férfimunkás az ipar és a legkülönbözőbb kereset minden ágában található. Ha munkahelyük a belvárosban is van, de lakásukat rendszerint a külvárosban tartják meg. Ennek oka, hogy a külvárosban alacsony lokkért fizetnek. Igen sok családnak van saját háza. A háztulajdonosok legnagyobb része is a külvárosban él. Ezeket nevezhetjük elsősorban letelepedetteknek. A háznak, az otthonnak kötő ereje van. Szomorú, hogy igen sok magyar Bukarestben kellett otthonot találnon, s még szomorúbb, hogy ennek külvárosában telepedett le véglegesen. Mert amit a román népről mint árnyoldalakat említettem, az a külvárosban hatványozott mértékben és kirívó formában jelentkezik. Itt szűrték magukba a babonától kezdve, a korrupción át, egészen az opportunizmusig azokat a mételeyeket, melyek nemzeti értékeiket fertőzték meg.

Nem lesz érdektelen egy pillantást vetni azokra a munka- és kereseti ágakra, melyeket úgyszólván kizárólag magyarjaink sajátítottak ki.

Három ilyen kereseti ág van: 1, a kőműves ipar, 2, a bérkocsi, illetve bérautós, 3, a kenyérkiárúsító.

Már a világháborút megelőzően a legmegbízhatóbb épí-

lő-vállalkozók, pallérok, kőművesmesterek és kőműveslegények főként a brassómezei hét csángó-magyar község lakói voltak. A hegyvidéki ember eleven szimatjával már a XIX. század elején felfedezték, hogy a gyorsan épülő Bukarestben nagy szükség van kőművesre. A fiatalok igen sokan megtanulták, de majdnem mindannyian értettek ehhez az iparágához. Így nagyrésztük kőműves-mester, sőt építő vállalkozó lett, aki egyben pallérja is az egész építkezésnek. Tőlük tanulták el az ókiráltsági románok is a kőműves ipart. Ebből az iparból őket kiszorítani még az 1930 és 40. évek között megjelent fajvédő törvényekkel (a kisebbségi alkalmazottak száma 20 százaléknál nagyobb nem lehet stb.), sem tudták. Egyrészt azért, mert az ókiráltsági románok meggyőződése: a törvény szigorú tiltó intézkedéseinek célja, hogy a rendelet ellenőrzésére megbízottak: rendőrök, komiszárok, inspektőrök, stb. szerény havi javadalmukat megsokszorozzák a kihágásoknál kialakult feketefolyamokkal. Ez az élet minden vonalára érvényes itt. Másfelől azért nem lehetett őket kiszorítani, mert a tanítvány még mindég alatta maradt mesterének, mind tudása, mind szorgalma és megbízhatósága tekintetében. A bécsi döntést megelőzően épült 6—8 emeletes bércpaloták is hangosak voltak dalaiktól, vezényszavaiktól. Nem túlzok, ha azt állítom, hogy Bukarestnek modern fővárossá építésében a magyar kőműveseknek volt orosz-láurésztük.

A kőművesipar azonban csak idénymunka a téli hónapokban csak belső munkálatok folynak. Ezért a téli hónapokban csak a saját házzal rendelkezők maradnak a fővárosban, mások hazatérnek szülőfalujukba.

Számosan állandó jellegű foglalkozáshoz láttak. Ilyen a bérkocsival való kereset. Ennek helyét az utóbbi időben nagyrészt elfoglalta a bérautó. A bérkocsi állandó letelepülést, saját ház, istálló-, ló- és kocsiartást igényelt. Nem kell összetéveszteni őket a köztudatban élő kocsisok fogalmával, hanem inkább olyan vállalkozókra kell gondolnunk, akik válogatottan szép fogatokat tűzes paripákkal küldenek szét a városba, vagy mennek maguk is személyfuvarozásra. Amikor a bakon ülnek, öltözetük földig érő, méregzöld színű, derékban színes lelógó szalaggal átkötött orosz kaftán. Ezt az öltözetet egy Oroszországból kiülődzött vallási szekta híveitől — kik szintén bérkocsi-keresettel foglalkoztak — (ma már a nősiléstől ellítva kihalóban vannak) vették át mint egyenruhát.

Szinte bosszantott, amikor a közelmúltban hallottam, hogy ennek a kereseti ágának legnagyobb képviselője Buna István, aki ma is naponként 20 hintót és batárt (carena) indít 40 lóval nagyszabású iemetésekre, vagy díszes esküvőkre, egész üzemét motorizálni akarja. Amint említettük, ma már az idők követelményeinek megfelelően ezt a kereseti ágat egészen letörte a bérautó. Magyarjainkat ez nem hozta zavarba. Elég progresszív gondolkozásuk ahhoz, hogy ők legyenek az elsők, akik üzemüket motorizálják. 5—6 bérkocsit 2—3 bérautó váltott fel egy-egy gazdánál.

A bérautós kereset itt a szociális követelményeknek megfelelően kis emberek magánvállalkozása. Mindég csak a jelen évi autótípus versenyképes a nagy kínálatban. Szép

keresetet nyújtó, de veszélyes foglalkozás ez, mert a főváros óriási forgalmában igen gyorsan és valósággal bravurosan kell hajtanok, ami sok esetben megrongálja autójukat és maguk is életveszedelembe foognak. Ezek a gavallér-magyarok, mert hozzá vannak szokva, hogy náluk gyorsan jön és megy a pénz.

A harmadik jellegzetesen magyar kereseti ág a kenyérkiadás. Ez a munkaág abban áll, hogy hajnali 3 órakor kiadják a kenyérgyárakból a főváros aznapi kenyérszükségletét és azt „gumirádlis” kenyeres kocsikon szállítják a fogyasztókig, illetőleg a viszonteladókig. Igen jó keresetet biztosít számukra ez a munka s mégis hihetetlenül szerény körülmények között élnek. A leggyakoribb eset, hogy a magyar munkás egyetlen szobácskában lakik családjával és kisegítőjével együtt, hogy minél több pénzt tudjon félretenni (csongolyitani) otthoni ingatlan megvásárlására, vagy régi háza kijavítására. Vannak, akik évtizedeken át küzdenek e cél érdekében, hogy azután hazatérve élvezhessék munkájuk gyümölcsét.

Az itt említett három munkaágon kívül minden kereseti ágban találkozhatunk magyarokkal.

Külön kell megemlékeznünk az értelmiségi foglalkozású egyénekről, akik leginkább szabad pályán működtek: orvos, ügyvéd, mérnök stb. Róluk jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy öntudatos magyarságukat és a többi bukaresti magyar iránt való felelősségérzetüket — kevés kivétellel — megőrizték, sőt ezt irodalmi kör megalapításával is ápolták. Számosan jöttek segítségére az egyháznak abban a küzdelemben, amelyet vallásunk és magyar fajiságunk fennmaradása érdekében végeztek.

Az egyház és az általa fenntartott magyar tannyelvű iskola igazi értéke Bukarestben domborodott ki. Egyedüli hordozója és irányítója volt megmaradásunknak nemcsak a vallásunk, hanem nemzeti létünk számára is. Kizárólag egyházi keretben működhetek női, férfi és ifjúsági egyesületek, valamint ezeknek hitmélyítő, társadalmi és kulturális szakosztályai.

Igazságtalanok lennénk a bukaresti magyarokkal szemben, ha nem látnánk meg azokat a tagadhatatlanul értékes elemeket, kik épen a legnehezebb időkben tettek biznyságot vallási és faji öntudatukról, s szilárd megmaradásukról. Ezek nélkül bizony nem lehetett volna 1934-ben egyházat alapítani, s öt év alatt négy fővárosi ingatlant szerezni. Ehhez áldozat kell. Nélkülük nem hozhattuk volna létre a Magyar Népközösséget és nem állíthattuk volna fel a Magyar Evangélikus Egyház égisze alatt kitünően berendezett orvosi ambulatoriumot, mely 13 magyar orvos ingyenes rendelése mellett állt — felekezeti különbség nélkül — szegénysorsú magyarjaink rendelkezésére.

Sajnos, ott is akad jászándékú és tiszteltreméltó kezdeményezés, amelynek azért kellett elbuknia, mert nem az egyik, hanem a másik kezdeményezte. Amíg jó dolga volt a magyarnak, addig ott is torzsalkodott. Mihelyt jött a revizionizmustól kiváltott magyargyűlölet, összefogott.

Sexty Zoltán

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
IDEGENFORGALMI HIVATALA
BUDAPEST V., DEÁK FERENC UTCA 2.

BÁRMILYEN IDEGENFORGALMI VONATKOZÁSÚ
FELVILAGOSÍTÁSSAL DIJMENTESEN SZOLGÁL
BUDAPESTRŐL ÉS A MAGYAR VIDEKI VÁROSOKRŐL

A nikaraguai csatornaépítés magyar kezdeményezői

A propagandahírek birnami erdejében alig tünt fel egy szerénye hír, amelyet a tengeren túlról röptett világgá a rádió. Nem kisebb s nem nagyobb eseményről van szó, minthogy a yankeek hozzáfogtak a nikaraguai csatorna építéséhez. A hír az európai csatazajban különösebb emóciót alig váltott ki. Itt fontosabb dolgokról van most szó: a háború megnyeréséről, azonban a történetíró a két világháború között és fölött, emlékezhet a harmadik csodára is, a nikaraguai csatorna megépítésére. Az új csoda még csak egy-két kapavágás jelképében jelentkezik, de máris fel kell hívni rá a figyelmet, máris ágalni kell, óvást tenni óvás után, felhívni a kék golyót: szabálytalan volt az indulás, hamis színekkel indított a starterzászló s nem győzhet az igazi lovas, a teremtő szellem, amelyik kitervelte ezt a csatornát, kívánja medrét az emberek közönyösségében, felrobbantotta a gránitnál nehezebb akadályok szikláit, az irigységet és a butaságot és kimérte az érdekeltségek szivárványhídjá arany-pillérének helyét.

Az óvást pedig nekünk, magyaroknak kell megtenni, mert az óvára egynél több okunk van. És sürgősen kell cselekedni a magyar szellemi szuperioritás kihangsúlyozása érdekében, nehogy úgy járjunk, mint annyiszor Irinyi gyűfájáig és Berzenczeyig, aki a bölcsőben ringatózó Sven Hedin számára felfedezte a Taclamakánt és a tibeti felföld hágoit. De azért is és épp olyan mentalitásban kell foglalkozni a nikaraguai csatornával, mint a panamai és korinthusi csatorna felejthetetlen árokásójá, Türr István tette, aki 1879 május 15-i párizsi nemzetközi földrajzi kongresszus határozatára való utalással figyelmeztette jó előre a magyar mezőgazdaságot az építendő panama-drieni csatorna európai gazdasági következményeire és mezőgazdaságunk racionalizálását, átállítását, vízi utakkal való ellátását — tehát olesőbb közlekedést — s az öntözőrendszerrel való többtermelés sürgette. Ugyanezekre a szempontokra, Nyugat-Amerika mezőgazdasági termelvényeinek a nyugati atlanti partokon és a Földközi-tenger vidékén való megjelenéséből a magyar mezőgazdaságra való veszélyére, mutatott rá *Teleki* László gróf párizsi titkára, *Szarvady* Frigyes, abban a jelentésében, amelyet ugyanerről a nemzetközi földrajzi kongresszusról, mint a Magyar Földrajzi Társaság delegátusa, küldött haza. A magyar mezőgazdaság túl távolfekvőnek gondolta a panamai csatornát, úgy időben, mint térben, mint azóta is általában Amerikát s nem hallgatott a geográfusok tanácsára, aminek következtében e második háború előtt — termelvényeink minden jóminősége ellenére is — csak exportprémiummal voltak külföldön elhelyezhetők mezőgazdaságunk főbb cikkei. A nikaraguai csatorna a panamai csatorna megépítésével előállított veszélyt csak fokozni fogja és nincs semmiféle okunk feltételezni, hogy az első amerikai kapavágások a többiek nem fogják követni, különösen ha a hadiokok okolják, mint ahogy ezt látjuk is. Jó lesz tehát erre való tekintettel is vigyázással lenni erre a vidékre, de meg azért is, amiről itt voltaképpen beszélni akarunk, a nikaraguai magyar szellemről, mely már hetven évvel ezelőtt oly biztosan tájékozódott a nikaraguai dzsungel tizezeréves jövője felett Párizsba tanácskozássra összereseglett tudósok, fezőrök és politikusok külön- és magánérdekeinek dzsungelében, mint Montezuma egykori nikaraguai erdópásztorai, ama biztos iránytű segélyével, a pozitív tudással, mely az első világháború előtti időkben, még egész biztosan a magyar tudomány sajátossága volt.

Ha már Montezuma ivadékainál tartunk, el kell mondani, hogy a középamerikai földszoroson való áthajózás gondolatára nem a tudósok, hanem a — rablók jöttek rá legelőször. Egy Gogorza nevű spanyol úri ember, aki a múlt század hatvanas éveiben, bizonyára őseink kutyabőrét kereste a madridi és sevillai levéltárakban, nagy sereg jelentést talált a darieni virreytől a sevillai gyarmatminisztériumba, amelyik szerint 1650-ban négyszáznál több buccaner, azaz tengeri rabló 18 járművön — az indiánok kalauzolásával — behatolt az Atrato torkolatába és keresztül haladt

a folyón nyugat felé. A forrásvidék tájékan már maguk vontatták gályáikat. Három napi haladás után elérték a már Csendes-tenger felé gravitáló Tuyra-folyóba s azon végig haladva, céljukhoz, a Real de Santa Maria falhoz. Ezt meglepték, kifosztották, lakosait kardélre hányták. Gogorza ez iratok kapcsán egy térképet is talált, mely világosan feltünteti, hogy az Uraba-öbölbe ömlő Atrato egyik nyugati mellékfolyója, a Cacarica, igen közel esik a Paya-folyóhoz, melyről már tudott volt, hogy a nyugatra tartó s a Csendes-óceánba torkoló Tuyra folyóval egyesül. Gogorza nagy zajt csinált felfedezéséhez, úgyhogy az egész világ felfigyelt térképére, különösen mikor bejelentette, hogy nem áll meg csak levéltári eredményeinél, hanem a természetben is ellenőrizteti a tengeri kalózok csodás térképét. 1866-ban saját költségén expedíciót szervezett Lacharme francia mérnök vezetésével, néhány kísérőből állót, a darieni földszoros e vidékének kikutatására. Lacharme megállapítása szerint, aki végigvezette expedícióját, úgy az Atrato, mint a Tuyra folyók hajózhatók, a két folyót egymástól legfeljebb 58 méter magas földhát választja el. A vízválasztó anyaga agyagos homokkó s így petrográfiai szempontból sem áll semmi útjában az átvágásnak. Ne felejtjük el, hogy Alfred Nobel még csak ez év végén publikálta a dinamit felfedezését.

A Gogorza-Lacharme-féle tevékenység — természetesen — az óceánközi csatorna létesítése érdekében folyt. A közvélemény élénk érdeklődéssel kísért minden megnyilatkozást, de nem látott szilárd tudományos bázist a kalóztérképből önként adódó terv megvalósítására, még Lacharme mérései után sem. A Gogorza-féle tervezetés csak 1871-ben kapott tudományos rangot, mikor egy elismert geográfus, Heine tábornok az első nemzetközi földrajzi kongresszuson, Párisban, adoptálta ezt a gondolatot és az előzmények feltárása, adatainak lemérése után kivihetőnek gondolta Gogorza új érvekkel felhívított tervét, mely az északi szélesség 7° 50' körül kívánja az óceánközi csatorna nyomvonalát kitűzni. Az első nemzetközi földrajzi kongresszus bizottságot küldött ki a csatornaügy tanulmányozására. Ennek a bizottságnak vezető elmei *Drouillet* és *Lesseps* voltak. Ez a speciális csatornaügyi bizottság viszont felkérte az egyes nemzetek földrajzi társaságait, hogy saját kebelükben is létesítsenek erre a célra nemzeti bizottságok, mely résztvesz mindvégig a nemzetközi bizottság, (*Drouillet-Lesseps*) munkájában és annak tudományos ellenőrzésében.

Az óceánközi csatornaterv azonban nem Gogorza ötlete. *Don Andreas d'Ariga* darieni spanyol helytartó a XVIII. század végén készítette el a darieni földszoros térképét azzal a határozott céllal, hogy azt majd óceánközi csatorna tervezésére hasznosítsák. Ez volt az első komoly tudományos kísérlet a terv kivitelezése érdekében. Önmagában álló nagy eset volt ez, mert a sevillai gyarmatminisztérium még a XVI. század közpén fejvesztés terhe mellett megtiltotta a földszoros tanulmányozását, mivel már V. Károly és II. Fülöp elsőként tanulmányozták a két óceán között való mesterséges összeköttetés létesítését és félték a portugálok rivalitásától, akikkel szemben VI. Sándor pápa 1501-i bullájában befejezett gyarmatperükben amúgyis vesztesek voltak. Lehet, hogy Vasco de Balboát, aki a Morti-folyó vízválasztójáról elsőnek pillantotta meg a Csendes-óceánt, foglalkoztatta már az átvágás terve, de erről nincs adat. A spanyol uralkodók után *Simon Bolívar*, a latinamerikai nemzeti szabadságok kivívója, Uj-Granada felszabadítása után, napirendre tűzte az óceánközi csatorna kérdését és szakértőket is küldött ki ennek tanulmányozására Lloyd és Fallua kapitányok személyében. Ebből a tervből sem lett semmi, mint a spanyol királyoké, sőt a két jeles konquistador kutatási anyagát sem ismerjük.

A Gogorza-Lacharme-féle tervezetésekkel egyidőben felmerült főleg északamerikaiak részéről a teuhantepeci földszoros átvágásnak lehetősége is. Ezt a tervet *Humboldt* vetette fel eredetileg s tudományos tekintélyével támogatta. Később mexikói számlára egy sereg magyar mérnök, — 1849-es

emigránsok — közöttük *Nemegyei Félix* és *Szontágh Samu* foglalatostkodtak a teuhantepeci földszoros topografiai viszonyainak tanulmányozásával, valamivel később *Don Jose de Guray*, *Gaetom Maro*, *Bazmard* és *E. Ward* mérészkéltek itt abból a célból, hogy az atlanti postajáratokat szárazföldi úton összekössék a Csendes-óceáni postahajóvonallal. 1870-ben az ugyancsak északamerikai *Hertfeld* és *Shafford* kapitányok vezetése alatt álló expedíció egész komoly tudományos módszerekkel bebizonyította, hogy ezt a csatornatervet csak hallatlanul nagy költséggel lehetne valóra váltani.

Washingtonban felmerült a hondurási átvágás terve is. A kormány megbízásából *E. Georg Squier* főkonzul, a világhírű antropológus vizsgálta felül ezeket a terveket s a „The states of Central Amerika” című 1857-ben megjelent munkájában a vízállás 2800 láb magasságára való tekintettel, elejtendőnek ítélte a csatornalétesítés tervét s csupán a vasúti összeköttetést ajánlotta.

Állandóan kísértett a nicaraguai állóvizek felhasználásával készülő csatorna terve is. Az ötlet első felvetői a XVI. század első felében élt *Andreas de Cernada* és *Gonzales d'Avila* voltak, akik rábukkantak a nagy nicaraguai tóra. A múlt század közepén több mérnök-expedíció foglalkozott ezzel a lehetőséggel. *Childe* expedíciója 1850-ben részletes és megközelítően pontos topografiai felvételeket készített ezen a vidéken. Utána *Michel Chevalien*, *F. Belly* és *Thome de Gamond*, még előttük 1844-ben *Lajos Napoleon Bonaparte* herceg megbízásából *Leon Lecompte* és *Squiers* ugyanitt dolgoztak, ugyanebből a célból. Az eredmények annyira biztatók voltak, hogy az Egyesült Államok kormánya 1870-ben egy nagyon jól felszerelt hivatalos bizottságot küldött az eredmények felülvizsgálására, *Crosman* ezredes vezetésével, de a mérnök-expedíció alighogy hozzáfogott munkálataihoz, az ezredes egy alligátor felfalta és ezzel meghúszította az expedíció munkáját. Az expedíció később *Hull* és *Menocae* mérnökök vezetésével mégis ellenőrizte minden eddigi eredményt, mely a nicaraguai földszoros s benne a tavak vidékére vonatkozott s egy műszaki tervet dolgozott ki a csatornamű létesítésére. A terv szerint az 21 zsilippel működnek s elkészítése 340 millió frankba kerülne.

Az 1875-i párisi nemzetközi kongresszuson nagy vita alakult ki a különböző nyomvonalakra tervezett óceánközi csatorna topografiai feltételei és a csatorna műszaki megoldása körül.

Mint említettük, a II. nemzetközi kongresszusra egy nemzetközi albizottság készítette el a javaslatokat, melyben Drouinlet és Lesseps is résztvettek. Ez a bizottság a Magyar Földrajzi Társaságnak is megküldte a javaslatokat tanulmányozás és tudományos kontroll végett. A Magyar Földrajzi Társaság *Hunfalvy* János elnök javaslatára az akkor nemrég Amerikából hazatért kiváló mérnököt, *Verebélyt* kérte fel a szakvélemény megadására. *Verebély* volt talán ennek a kérdésnek világszerte a legalaposabb ismerője, aki nem a kongresszuson tanulmányozta ezt az ügyet, hanem a helyszínen. Ugyanis a 70-es éveket megelőző évtizedben *Costa Ricában* élt és ott fontos műszaki problémák megoldásával foglalkozott. Így 1868-ban mint *Costa Rica* kiküldöttje, tagja volt annak a nemzetközi bizottságnak, melyet *Nicaragua* elnöke, *Don Isidro Urtecha* tábornok küldött ki a *San Juan del Norte*-i kikötő bővítésének és átépítésének tárgyalására. Ez a costaricai-nicaraguai nemzetközi bizottság, amelyiknek *Verebély* volt a lelke, a maga különleges feladatából folyóan ugyancsak behatóan tárgyalta az óceánközi csatorna megvalósításának lehetőségeit és e tanácskozásokon, melyeknek anyagát később publikálták, *Verebély* kezdetlől fogva azon az állásponton volt, hogy a panama-darieni földszoros alkalmatlan a csatorna megépítésére és erre egyesgyedül a nicaraguai vonal válik be. Mikor hazajöve *Hunfalvy* választása reá esett, örömmel vállalta a feladatot, hogy szaktudását a nagy nemzetközi mű létesítésére rendelkezésre bocsássa és elkészítette a Magyar Földrajzi Társaság szakvéleményét az 1875-ik évi II. nemzetközi földrajzi kongresszus számára. Ebben a jelentésében, amit a kongresszus munkálatairól

szóló kiadványban, de idehaza magyarul is közzétettek, szí szerint a következőket mondja:

— Véleményem szerint, a darieni földszoros területén egyáltalán nincsen a csatorna építésére alkalmas vonal, mert ha ilyen volna, azt a földszoros csekély kiterjedése s területének szorgalmas átkutatása mellett már bizonyosan felfedezték volna. Erősen meg vagyok győződve, hogy az eddigi vizsgálódások eredményeiből ítélve, az egész középamerikai földszoroson csak egy hely van, mely a tervezett csatorna építésére alkalmas s ez az a vonal, mely eléggé ismeretes s amelyről én is szóltam, t. i. a Nicaraguában húzódnó vonal. Ugy tartom, hogy e vidéken legegyszerűbb volna a csatornát abban az irányban építeni, mely a párisi földrajzi társulat említett közleményében a 9. vagy 10. pont alatt van érintve. A 9. pont alatt említett javaslat szerint a *San Juan* folyó vízállása a *Nicaragu* tóból beléje bocsátott víz s néhány gátrekesz segítségével annyira emelgetnék, hogy sellő megszűnnének s a zsilipek is kikerülnének. A nyugati oldalon a csatorna a *Lojas* és *Grande* folyók völgyeiben vezetnék és szintén a *Nicaragua*-tó vize által tápláltatnék. A csatorna ezen nyugati szakasza 20 kilométer hosszúságban egy sziklás hegytömegbe vájtanék, melynek küszöbe 14 méterrel magasabb, mint a *Nicaragua* áradásai. A 10. pont alatt említett javaslat annyiban különbözik az előbbtől, hogy a *Nicaragua*-tónak vízmedencéjét oly közel akarja vinni az óceánhoz, amint csak lehet, mégpedig az által, hogy a *San Juan* és *Grande* folyók völgyei víz alá meríttessenek. Ekkor csak egy nagy zsilip kellene. E tervek szerint a nyugati part felé csak egy aránylag rövid átmetszés kellene s ezt az óriási természetes víztartó, t. i. a *Nicaragua*-tó, elegendő vízzel táplálná s így a mesterséges és nagyon költséges vízgyűjtő tavak mellőzhetők.

Verebély jelentését jó előre kiemelni, mert mint látni fogjuk, a világ geográfus bölcsei azt akkor, az 1875-i kongresszuson elvetették, sőt később is, valahányszor szóba került. Bennünket magyarokat a nicaraguai trace különösképpen nemcsak *Verebély* munkássága révén érdekel, hanem több más magyar szakember tevékenysége következtében is, akik az egész csatorna-komplexum előleges felderítő és tervező munkálataiba bevonattak, és nemzetközi tudományos, gazdasági és politikai kavargásban is, a fölüeny tudás biztonosságával, mutattak rá arra az egyedüli helyes megoldásra, arra a nyomvonalra, amelyhez a *Panama*-csatornánál szerzett ötvenéves tapasztalatok után kénytelen visszatérni az Egyesült Államok kormánya: a nicaraguai átvágásra.

A párisi, 1875-i nemzetközi földrajzi kongresszus az eddigi tervezgetésekkel amúgyis fel volt abajgatva. Ehhez a hangulathoz járult ennek az évnék két nagy tudományos eseménye. Az egyik volt, mikor *Mokk*, a híres északamerikai geológus, aki résztvett a középamerikai északamerikai expedícióban, közzétette hivatalos jelentését, amely szerint paleontológiai bizonyítékok léteznek itt a harmadik korszak rétegében, a *Tuyra*-folyónak a Csendes-tengeri oldalán, melyek bizonyítják, hogy délről a *San Miguel*, vagy *darieni* és *Urabai*, vagy északi darieni öböl között csatorna létezett egészen a tertiár-korszak utolsó szakaszáig, amelyen keresztül a két óceán vize összevegyült. A másik fontos eseménye ennek az évnék *V. D. Farrand* ezredes, középamerikai konzul jelentése volt, aki közölte a tudományos világgal, hogy egy kis gőzessel végigment a *Cacarica*-folyón, mely helyenkint vízinövényekkel ellett volt. *Chelopotól* már csónakon haladt tovább *Aputiig*, honnan a *Paya*-folyó felé vette útját. *Aputitól* *Payaig* alig észrevehető lejtőn haladt. Visszatérése után érintkezést keresett *Türr* tábornokkal, aki ebben az évben már beható tanácskozásokat folytatott középamerikai államok kormányaival a maga és érdekelttsége számára a csatornaépítési koncesszió megszerzése végett.

Türrt ez a két eredmény elragadtatta, de igen sokat adott a még 1864-ben megjelent *Humboldt*-féle munkára, mely „Essai politique sur la nouvelle Espagne” címen látott napvilágot s amely nagymértékben alátámasztotta *Fritz Rog* angol tengernagynak a „Consideration sur le grand istme de C’Amerique Central” címen megjelent munkájában kifeje-

zésre juttatott ama nézetét, hogy az óceánközi csatorna létesítése lehetséges. Ebben az évben több utazó, már kifejezetten csatornaépítési tervekkel keresztül-kasul járta az egész földszorosot, így *Hellert*, *Vincent*, *Jules Flochat*, *de Puydt* és mások és bár eltérők voltak a gyakorlati kivihetőség számára nézeteik, mégis meggyeztek abban, hogy a legalacsonyabb vízválasztó az Egyenlítő körül létezik s akár a Payafolyó egyik mellékága, akár Pucro és Tonelá között lehet a jövő csatornáját megágyazni, vagyis visszatértek arra a nézetre, amelyet még 1864-ben egy *Bione* Henrik nevű hajóskapitány igen szerényen hangoztatott.

Mint mondtuk, Türr tábornok már 1875-ben foglalkozott az óceánközi csatorna gyakorlati megvalósításával. Az ő akciója teljesen független volt a nemzetközi földrajzi kongresszus tervezéseitől. Ez kiderül egy levélből, amelyet 1876-ban *Ferdinand Lesseps* őhozá intézett. Ugyanis ekkor vette híré a világ közvéleménye, hogy Türr István társaságot hozott össze az óceánközi csatorna megépítésére és a colombiai kormánytól már meg is kapta az előmunkálati engedélyt, sőt a csatorna megépítésére kész szerződés is jött létre a colombiai kormány és a vezetése alatt álló társaság között. Türr társaságának tagjai voltak: *Cousin Károly*, a francia északi vasútak igazgatója, *Rampon Eugen*, a colombiai állam volt párisi főkonzulja és *Reinach báró*. Lesseps azonban nem látta szívesen, hogy a franciák kezéből kiesőszott a vezetés és bizakodván abban, hogy Türr nem tudja majd terveit valóra váltani, ugyanez év március 30-án a párisi kereskedelmi földrajzi társulat kebelében egy csatornaügy-tanulmányozó bizottságot küldetett ki, amelyiknek nem bevallott célja az volt, hogy a megvalósítás finansziális lehetőségeit is „tanulmányozza”. Lesseps bizottságának tagjai voltak: *La Roncière le Noury*, *Meurand*, *Delesse*, *Malte-Brun*, *Levasseur*, *Daubrée*, *Foucher du Careil*, *Cotard*, *Bionne*, *Maunoir*, *Hertz* és az igazi szakember, *Droülett*. A két érdekeltég hatalmas vetélkedésbe kezdett s mindkét csoport vezetője egyként leány volt a falán. Lesseps mögött állt a Szezi-csatorna. Türr mögött a Garibaldi-harcok minden dícsősége. *Cavour* és a szabadsárgondóattal érző minden ember szimpátiája, de a francia és angol arisztokrácia érdeklődése is. A bajai susztermesternek ez az igénytelen származású fia akkor már nem csupán nyugalmazott olasz tábornagy volt, hanem *Lätitia Bonaparte* és *Thomas de Wyze* angol nagykövet leányának férje is. Ugyanebben az évtizedben Európa mindentudó fiarói azt rebesgették, hogy *Wyze* 1861 szeptember 28-án kelt levelében kitagadta leányát, de az a hír a párisi társaságokban is kalandosnak bizonyult és Türr terveiben részeltette a *Wyze* családot. Ő maga beíratos volt *III. Napoleon* udvarába és abban az időben minden európai udvarban rebesgették, hogy *Eugénia* császárnőhöz gvingéd szálak kötik. Türr valóban nagy ember volt a francia udvarnál. Így később is, a francia—porosz háború kitörésének előestéjén a francia kamara legátusaként tárgyaló *Bismarck*kal, ami ha meggondoljuk, hogy Türr voltképpen a bajai suszter fia, valóban nagy dolognak tekinthető, különösen egy olyan országban, ahol ilyen missziók elvégzésére akadt egy pártucat szellemileg igen kiváló ember.

Türr megbízottja a Colombiai Egyesült Államok kormányánál *Lucian Wyze Bonaparte* *Napoleon* volt s ő írta alá *Salgar* colombiai belügyminiszterrel 1876 május 28-án a végleges szerződést az óceánközi csatorna megépítésére a Türr tábornok vezetése alatt álló *Inter-Océanic Canal Comp.* részére. E szerződés alapján a társaság kötelezte volt, hogy az északi szélesség 6—18 fokok között az átvágás lehetőségét tanulmányozza, ami pedig pontos topografiai felvételekért kívánt meg. Türr társasága ezekre a topografiai felvételekre 300 ezer frankot bocsájtott rendelkezésre. A topografiai felvételekre, Türr tábornok társasága, *Wyze* vezetése alatt — aki egyébként amerikai tengerésztiltsi volt — expedíciót küldött ki. Az expedíciónak ő és a magyar *Gerster Béla* mérnök voltak a legfontosabb embere. *Lucien Napoleon Bonaparte Wyze* Türr feleségének volt az öccse, s így *I. Napoleon* unokahúga. A bresti tengerészeti akadémiát végezte, 1862—

68-ban körülhajózta a földet s különösen sokat utazott *Valparajso* és *Montevideo* között a *Magallanes-szoroson* át s így mint tengerész közvetlenül tudta értékelni azokat az előnyöket, amelyeket jelenteni fog az óceánközi csatorna műve. Az ő neve alatt jelentek meg 1876—78-ig a középamerikai topografiai tanulmányozások redményei: „*Rapports sur les etudes des commissions internationales d'exploration de l'Istme americain*” címen. Az expedíció másik fontos embere mint mondtuk, *Gerster Béla* mérnök volt. *Kassán* született 1850 október 20-án. Műgyetemi tanulmányait *Bécsben* végezte s azután sógorának, *Kauszer István* vállalatának lett műszaki vezetője. A *Wyze*-expedíciónban való munkálatai bevégezése után az ugyancsak Türr tábornok vezetése alatt 1880-ban traszírozta a *vukóvár-samaci* és a *felsőkulpai* csatornákat. Ezek a csatornaépítések mind Türr tábornok befolyására, vagy érdekeltségével történtek. 1881-ben, mikor Türr létrehozta a „*Société Internationale Canal Maritime de Corinthe*” nevű vállalatot, e társaság megbízásából ő írta alá a görög kormánnyal a csatorna engedélyezésére vonatkozó szerződést, amit ugyancsak az ő tervei alapján építettek meg. Itt a világ legmélyebb sziklabevágását hajtotta végre és ő alkalmazta az ilyen traszírozásnál azóta használt ún. angol eljárást. 12 évig vezette a *corinthusi* csatorna építését, de már 1886-ban visszatért Magyarországra és itt 13 vasútvonalat traszírozott és épített meg.

Gerster Béla a Magyar Földrajzi Társaság 1878 február 14-i ülésén számol be a *Wyze*-*Gerster*-féle expedíció munkálatairól. Részint ebből az előadásból meg tudjuk, hogy miféle feladatokkal kellett az expedíciónak megküzdeni. A földszoros hegylánc választja ketté északnyugatról délkelet felé futóban. E hegylánc többfelé mutat emelkedési központot és ezekből a magasabb feldudorodásokból szárnyalnak aztán ki a másodlagos hegyláncok, így a *Guyexilla* és *Chimalapa* között a *teuhantepeci*, a *Sierra de San Juan* és *Sierra Lepaterique* között a *nicaraguai*, a *Sierra de Ahoagua* és a *Chepoi Cordillera* (*Mt. Gordo*) között a *panamai* s végre a *Gaudi* és *Espiritu Santo* között a *darieni*. A hegylánc általában mindenfelé megtartja újabb vulkánikus jellegét, amint ezt közetek, — bazalt, trachit — mutatják, geológiailag magyarázott depressziót, i. e. olyan, hol az újabb kőzet az egész földszoroson keresztül húzódik, csak *Panamánál* és a *Paya Caguiri-szorosnál*, *Dariennél* találhatunk. A régebbi tanulmányozók a feltételezett átvágásaiknál többnyire a völgyek kedvező természetes fekvését használták fel tervalkulációik számára, vagyis az olyan völgyeket, amelyek keresztülhaladnak az északnyugatról délkelet felé futó hegyláncban. Így a *Coatzacoalea* felső folyása *Tehuentepecnél*, a *nicaraguai* tó medencéjének hossza s a tengerrel párhuzamos fekvése, a *Chagres* felső folyása, ugyancsak a *Bayano*, *Chuenaque*, *Tuyra* és *Aratro* völgyei. Az összes kereszt, völgyeken át tervezett csatornabevágások közül azonban mindig a panama-darieni nyomvonal látszott kivihetőnek, épp az imént említett közet-tani viszonyai miatt. Újból rá kell mutatnunk, hogy a dinamit ezekben az években nagy ipari vállalkozások számára még elegendő tapasztalatot nem volt kezelhető. Erre való tekintettel *Frederick Eagle* amerikai tengernagy, aki egy hatalmas tanulmányban számbavette az összes, csatornára vonatkozó műszaki terveket, nem látott más lehetőséget, csak a panama-darieni földszoroson át való mederágyat. Erre a *tracera* dolgoztak ki pontos műszaki terveket *Morell*, később *García* francia mérnökök. Az utóbbi tervét a francia tudományos akadémia is felülvizsgálta, de elvetette, mert bizonytalanok tartotta a csatornamű víztáplálását. Ez a körülmény egyébként nagyon sok terv kivihetőségét kockáztatta. A panama-darieni nyomvonal mellett szólt az, hogy tette. A panama-darieni nyomvonal mellett szólt az, hogy még 1849—50-ben *Totten* ezredes vasútépítési előmunkálatakat végzett ezen a vidéken s ez alkalommal egy aránylag csekély, 287 magasságú vízválasztóra, a *Summit*-hegyre akadt. Ez a vasút még 1846-ban elkészült, de a *Summit* vízválasztó állandóan kísértett a csatornaépítés számára. *Mac Dugal* 1864-ben mérte a harminc angol mérföldnyi széles földszorosot. Tervet is készített, amely szerint a csatorna 16

kilométer hosszú alagútban indulna Rio Cabana és Caledonia között. Ezzel a panama-darieni úttal sokan foglalkoztak. A múlt század közepén egy itt járt angol, Cullen, állította, hogy itt egy kedvező völgyfekvés után mindössze 350 láb magasságú vízvázalástóra akadt. Ezt a nyomvonalat Selferidge, a világhírű angol geológus 1870-ben megvizsgálta és alkalmatlannak találta a csatornaépítésre. A Choco-tartományban 1845 óta harminc expedíció foglalkozott a csatornaépítési tervekkel, de az ellenőrző számításoknál mindegyik hiábavalósága kiderült, s így el kellett vetni azokat. Mindegyikének közös főhibája volt, hogy a víztáplálás kérdését nem tudták megnyugtatóan biztosítani. Természetesen minden ilyen terv felmerülése a legnagyobb nyilvánosságot kívánta magának s általános káoszt teremtett ott, ahol csak a precíz mérnöki számításoknak lett volna helye.

Ilyen előzmények után indult el a Wyse-Gerster-féle expedíció. Kettőjükön kívül több angol, francia tengerésztiszt, mérnök és orvos vett részt benne. Az expedíció Martinique és Guadeloupe szigetek meglátogatása után megtekintette a La Guayra, Porto Cabello, Colon és Panama kikötőit. Tulajdonképpen feladatuk végzésére 1876 december 11-én indultak el a darieni öböl Chepiguana falujából. Itt az expedíció több mérnöki szakaszra oszlott és több irányban kezdtek meg a méréseket, s így el kellett vetni azokat. Mindegyikükön haladt fölfelé, 64 kilométer mélységbe. E falu környékén, mely a payai indiánok főhelye, töltötték a tavaszi hónapokat. Gerster tanulmányozta itt elsőként, mérnöki eredmények számára, a Thiule Nalubguia, Thiule Aequair, Battilla Cunati és Battilla Tulégua hágóit, igen nehéz mérési viszonyok között, az őserdőben. A munka befejezésével moszkító csipések következtében megbetegedett. Méréseinek eredménye azt igazolta, hogy a payai Cordillera legalacsonyabb pontja 142 m. magasságú s hogy ezen a vonalon csak a régi Lacharme-féle zsilipszatorna terve valósítható meg. Általában a Wyse-expedíció számításai halomradöntöttek minden feltevését, mely zsilipek nélkül képzelte el a tengerközi csatornát. Gerster később a Cue és a felső Tuyra folyók vízszükségletét mérte fel. Az expedíció mindegyik tagja közel járt a halálhoz. Két európai mérnök ott is pusztult.

Az esős idők beköszöntével az expedíció Európába indult. Gerster egy francia mérnök társaságában visszamaradt és bejárta Costa Ricát, Nicaraguát, Hondurast és Mexikót, majd California érintésével az Egyesült Államokba ment technikai ismereteit gyarapítani. Ide családi körülményei is hívták. A kaliforniai San José-n élt és halt meg 1897-ben nagybátyja, Gerster Antal mérnök, az 1848-i szabadságharcban honvédek kapitány. Ő 1849-ben az Egyesült Államokba emigrált és Brooklynból mint mérnök és vállalkozó telepedett le. Később a cincinatti hidépitésnél a világhírű amerikai ipari kapitánynak, Roeblingnek lett első munkatársa. Az 1861—65-i amerikai polgárháborúban az északiak oldalán utászörnyagnaként vett részt, majd tüzérezredesként szerelt le és bátor kezdeményezéseivel, nagy mérnöki tudásával, a californiai aranyláz lecsillapodása után a konstruktív honalapítás első pionírjai közé tartozott. De Amerikában élt Gerster Béla testvéröccse is, Gerster Árpád, a híres orvostanár, a múlt század második felében Amerikában élt magyarság egyik vezető embere. Ő 1874-ben került New-yorkba, ahol a Mount Sinai és a German kórházak sebészfőorvosa lett. Számos publikációja az amerikai orvosi társadalom első vonalába emelte. Ideérkezett mindkettőjük testvérhúga, a világhírű operaénekesnő, Gerster Etelka, a felejthetetlen „Gilda” és „Ofelia”. Gerster Etelka akkor már bejárta Európa leghíresebb dalszínházait, és amerikai útja is dicsőséggel volt tele. Ő nem telepedett le Amerikában, hanem 1874-ben feleségül ment lovag Gardini Károlyhoz és később 1896-ban Berlinben zenekonzervatóriumot létesített. Tehát Gerster Béla északamerikai látogatása afféle családi konferencia is volt. Itt, északamerikai tartózkodása alatt dolgozta fel az expedíció által felvetett kétszáz kilométer, kétszeresen ellenőrzött, lejtmenetezett vonalat, négyszáz kilométeres tervfelvételt melyet a Türr vezetése alatt álló társaság a bogotái kormánynak mutatott be. A mérések eredményeként

Gerster elvetendőnek ítélte a tehuantepcei, hondurasi, costaricai és caledoniai vonalakat s összehasonlításra csak a nicaraguai, panamai, stb. blasi, tupisa gaudii-paya cagunii és bizonyos feltelek mellett Selferidge napipi tervezetét ajánlotta. Elvileg ellene volt a zsiipes megoldásnak, mert az esőzések s ennek következtében a rohamos áradások sokszor néhány óra alatt öt-hat méterrel növelik a víznívót s ez a körülmény nagy rombolásokat idézhet fel s ezért Gerster jelentésében magasztalta Lessepsnek ama elvét, hogy a csatornának, ha néhány száz millióval többbe is kerülne, a tengerszintbe kell építtetnie, mint ahogy ő később a korinthusi csatornánál, ahol az ügyek teljesen a kezében voltak, megkockáztatta a földcsuszamlásokat és 86 méter mély ágyazást csinált sziklafalak között a csatornának. A zsilipes rendszer elvetése minden terv szerint magában hordja azt a tervkötelezettséget, hogy a vonalat 14—16 kilométer távolságban alagúton át kell vezetni. Ő a maga részéről az összehasonlításra ajánlott nyomvonalak közül, igen melegen a nicaraguai megoldást ajánlotta, amit Verebély a Magyar Földrajzi Társaság szakértőjeként is, mint egyedüli komoly, végleges lehetőséget jelölt meg az 1875. évi párisi nemzetközi földrajzi kongresszus számára. Lesseps bizottsága a párisi kereskedelmi földrajzi társaságban átvizsgálta tüzetesen a Wyse-Gerster expedíció számításait s a többségi javaslat mellett a kisebbségi Gerster-féle nicaraguai megoldást tárgyalta behatóan. A bizottságban érvényrejutó, különböző politikai és gazdasági érdekek miatt meg kellett vizsgálni a st. blasi-szoros lehetőségeit, sőt a bizottság tanácsára Türr tábornok Wysét újfólag is kiküldte, hogy e szoros csendestengeri részét újabban is tanulmányozza, azonban Lesseps a francia tudományos akadémia 1877 november 5-én tartott ülésében csak a Wyse-expedíció többségi javaslatát, a panama-darieni megoldást és a Gerster-féle nicaraguai tervet, amelyet már előbb a magyar szakértő, Verebély felvetett, terjesztette elő, egy olyan tudományos aeropag elé, mely messze mentő skrupulozitást mutatott eddig minden más műszaki megoldással szemben. Sajnos, a francia tudományos, közgazdasági és politikai életben már előrevetette árnyékát a Panama-botrány s így anélkül, hogy a nicaraguai megoldás tekintetében bármiféle aggályt terjesztettek volna elő, ezt a tervet egyelőre felretették. A Wyse-bizottság főterve jutott érvényre. E terv szerint az óceánközi csatorna a darieni öbölből kiindulva, 13—14 kilométernyi alagútban haladt volna, mely a vízszint fölött 26 m. és alatt 10 m., tehát 36 méternyi magasságban lett volna foganatosítandó. Az egész terv kivitelezése 600 millió frankba került volna, amiből pusztán az alagút kijavítása 300 milliót emésztett volna fel. Az Egyesült Államok kormánya hivatalosan is értesítette Türr tábornokot, hogy nemhogy ellenzi a csatornát, hanem élenként pártolja.

Az óceánközi csatorna ügye még csak ezután kezdett bonnyolódni. Türr 1878 február 14-én végleges szerződést kötött a colombiai kormánnyal s ennek alapján 1880-ban meg is lakította a „Compagnie Universelle du Canal Interocéanique” nevű társaságot a csatornamű megvalósítására. Még előbb azonban, 1879 május 15-én a párisi kereskedelmi földrajzi társaság nemzetközi kongresszust hívott egybe a csatorna nyomvonalának és műszaki terveinek végleges jóváhagyására. A Magyar Földrajzi Társaságot ezen a kongresszuson Szarvady Frigyes képviselte. Nicaragua természetesen a magyar álláspontért lelkesedett és túlbuzgóságában odáig ment, hogy Maulemans Ágost, Nicaragua brüsszeli főkonzula, Párisban a magyar szavazatot a maga személyében ohaftotta képviselni, de a magyar földrajzi társaság udvariasan elhárította magától ezt a megtiszteltetést. Ezt a nemzetközi kongresszust is igen behatóan foglalkoztatta a nicaraguai megoldás, amelynek diadalért Verebély ezúttal is sorompóba állította Európa és Amerika legjobb szakértőit. Mivel az északamerikai szakértők is e mellé a javaslat mellé állottak, a francia politikában felülkerekedett az a gyanú, hogy a nicaraguai csatorna főleg az északamerikai érdekeknek kedvez s ezért kompromisszummal a Panama-Colon irányt fogadta el, amelynek terveit ugyancsak Türr tábor-

nok társasága dolgoztatta ki. Szarvady Frigyes a kongresszusról szóló jelentésében nagy elégtelével tudatta, hogy a nemzetközi kereskedelmi földrajzi kongresszuson „azon terv fogadtatott el, mint legcélszerűbb és a leghatályosabb a földkerekség minden részei közötti kereskedelem és művelődési érintkezés emelésére, melynek tanulmányait és előmunkáit nagydíjra hazánkfiának, Türr tábornok úrnak köszönhetjük.” A nemzetközi kongresszus Türr munkálataiért a legteljesebb elismerését és köszönetét fejezte ki.

Ezzel a nicaraguai terv, mely 292 kilométer hosszúságban akarta átvágni a földszorosot és hasznosítani a természetes víztartó medencéket, egyelőre lekerült a napirendről. A Panama-csatorna ügye tovább bonyolódott, átdolgoztatták s

végül világbotránnyá lett. Az igazság azonban olyan erő, hogy még a vaskérgen is keresztül üt. Az idő nemhogy felejteti, hanem elősegíti az igazság diadalát. Ha most az amerikaiak elővették a tisztán magyar szellemi munka diadalaként a nicaraguai tervet, annak megállapításával, amit a világ tudományossága nagy nemzetközi kongresszusokon is elismert és a francia tudományos akadémia is szankcionált, vagyis hogy a Panama-csatorna szellemi árokásója a magyar Türr István tábornok volt, figyelmeztetni kell a világ tudományosságát e feledékeny korszokban, hogy a nicaraguai csatornának is magyar mérnökök voltak az első árokásói, szellemi pionirjai.

Acs Tivadar

Báró Eötvös József és a nemzetiségi kérdés

I. A nemzetiségi eszme kialakulása

Báró Eötvös József nemzetiségi politikájára, miként minden egyéb politikai és irodalmi tevékenységére is, a francia forradalom által először hirdetett eszmék nyomták rá a maguk jellegzetes bélyegét. „A nemzetiségi kérdés” és „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra” című két főművében írja le a gondolatait a nemzetiségi eszméről. Az eszme — így a nemzetiségi eszme is — nem egyszerűen támad, mert minden eszmének, hogy uralomra jusson, meg kell felelnie a kor és az emberiség követelményeinek. A XIX. században — Eötvös szerint — három eszme irányította az emberiség életét Európában. Ezek az eszmék: a szabadság, az egyenlőség, és a nemzetiség eszméi; s „mint-hogy körünk törekvése — a szabadság és egyenlőség létesítése után — csak mint egy régen megkezdett mozgalomnak folytatása tűnik fel: tulajdonképp a nemzetiségi eszme az, amely a legújabb kornak sajátos jellegét adja.”

S mi há? a nemzetiségi eszme vagy érzés, amely a XIX. században és napjainkban is annyi küzdelemre adott alkalmat?

„A nemzetiség nem egyéb — írja Eötvös, — mint azon összetartozásnak a tudata, amely nagyszámú ember közötti múltjuk emlékei, jelen helyzetük, s ami ezekből következik, érdekeik és érzelmeik által támad. Ezért világos, hogy a nemzetiségi érzésnek forrása lehet minden, ami által az emberek között ezen összetartozásnak érzete keletkezik. Így a nemzetiség eszméje az egyes népek azon törekvéseiben nyilvánul meg, amellyel mindegyikük azon helyzet elfoglalására törekszik, amelyre magát múltjánál (történeti jogánál) nagyságánál, vagy más tulajdonságainál fogva jogosítottnak véli. A nemzetiségnek érzete a népeknél ugyanaz, ami az egyesnél személyiségének öntudata. Ez annyira igaz, hogy ha megkérdezzük: mit ismerünk külön nemzetiségnek, — nem válaszolhatunk egyebet, mint hogy külön nemzetiségnek kell elismernünk minden népösszeget, amelyben külön személyiségének érzete felel meg.”

A nemzetiségi érzés új, mégis a történelmi fejlődés során nincs időszak, amelyben megnyilatkozásai fel nem mutathatók. Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy ezen érzés az emberek tetteire nagyobb befolyást nem gyakorolt, mint jelen korszakunkban (XIX. sz.). Arról, amit a nemzetiség fogalma alatt érteni szokás, nehéz általánosan szólni. E szó: nemzet ugyanis, hol az állam, hol pedig a nyelv vagy faj közösségét jelenti, s a nemzetiség nevében előbb különvált néprészek egybeolvasztása, majd idegen elemek kiküszöbölése vagy átídomítása, majd csak egyenjogúság, majd uralkodás követeltek. „A nemzetiség érzete, amely korunkban általános, mégis csak érzés, amelynek fogalma szintoly kevésbé állapítható meg, mint más érzelmeké, amelyek gyakran egész népeket legnagyobb erőfeszítésre bírnak, a legnemesebb tettekre lelkesítik, anélkül, hogy számot adhatnának magukról: miért nem voltak képesek keblök ihléésének ellenállni?”

Mindazon okok közül, amelyek a nemzetiség érzelmét

alapszik, — véli Eötvös — alig maradt fenn más, mint a nyelv különfélesége. Ugy látszik, hogy a nemzetiség fogalma, amely az állam, vagy a vallás közösségétől volt eddig feltételezve, most a közös nyelv eszméjével azonos. Mindenünnen a nemzetiség nagy szava harsog, de mindenki másképp akarja azt érteni. Minden nemzetiség követeli jogait, s egy sem tisztázta önmagával, hogy miben álljanak hát a jogok? Minden nemzetiség érzelmének alapja azon meggyőződés, hogy miután bizonyos nép szellemi vagy erkölcsi tulajdonságai által másoknál magasabban áll, s ezen magasabb adományait vagy a múltban tüntette ki, vagy hivatva van arra, hogy azokat a jövőben behozni: azon néphez tartozni dicsőség.

Minden nemzetiségi törekvésnek egy kiindulási pontja és valamennyinek ugyanazon célja van. A cél: az egyes nép magasabb hivatásának érvényét szerezni azáltal, hogy a népben szunnyadó erőket kifejlesztve, felsőbbre elismertessék. Minden nemzeti törekvésnek alapja: felsőbbségének érzete; célja: uralkodás. A nemzetiség érzete aszerint nyilvánul élénkebben vagy lép háttérbe még ugyanazon államban is, amint bizonyos csoportok, vagy a lakosság bizonyos osztályai a politikai egyenlőségben és szabadságban kevésbé vagy inkább részesülnek. Mindenesetre hosszú a fejlődés, amíg a nemzetiség mai értelemben vett fogalma kialakul és a történelem egyes korszakaiban más és más jelentőséget tulajdonítunk neki.

Az egyes nemzetiségek különállásának fenntartására az ókorban leghatalmasabb eszközül a vallás szolgált. Mióta azonban a kereszténység általánossá vált, a vallás nem szolgálhatott a nemzeti különállás eszközüül. Miután a reformációig a katolikus egyház volt kizárólag a kereszténység eszméinek közvetítője, azért nemzetiségnek ebben az időben csak olyan értelmet kell tulajdonítanunk, amely az egyház tartalmi körének is megfelel. Az állam irányában ugyanis nem követelt egyebet hit szabadságánál s ez sem erőszakosan, hanem csak türelem és kitartás által igyekezett elérni.

A nemzetiség fogalmát illetően az egyház egészen az első egyházatyák tanításaival tartott, amennyiben az egyes népek közötti különbség létezését elismervén, nem abban kereste feladatát, hogy minden különbséget elűntessen, hanem abban, hogy minden népet a keresztény közösség kebelében egyesítsen. Az igazi keresztény felfogás, miszerint minden nép egyaránt hivatva van az üdvösségre, az egyház kebelében törekedett megvalósítani a népek általános egyenjogúságát.

Ezeknek az eszméknek a jelentősége ugyanaz volt az államban, mint az egyházban. Amin az egyház körében a jogillelőség szorosan meghatározott fokozatában s a változhatatlanság elvében keresték az önkény elleni biztosítékot, vagyis a szabadságot: úgy az államban is. Az államban, mint az egyházban, külön jogosultság után törekszik mindenki s a meggyőződés, hogy az egyszer kivívott jogkör anyagi erő nem forgathatja fel, volt az, amiben akkor mindenki szabadságának legfőbb biztosítékát kereste. Az egyenlőség fogalma az államban és az egyházban egyaránt háttérbe

szorult. A nemzetiség fogalma pedig, amint a népvándorlás megszűnt s az egyház nagyobb befolyásra tesz szert, az állam fogalmának rendeltetett alá. Miután pedig a hűbéri állam belső tagozódását, serviens-rendszerét elválásztja az uralkodó fejlődés, a félszabadok különféle válfajait lesüllyesztve a kialakuló jobbágyi osztályba, bizonyos nemzetiségek külön jogait a külön rendiségek kiváltságai váltják fel. A főnemesség és földesurak jobbágyságukat egyazon elbánásban részesítették, tekintet nélkül azok származására. Csak a rendi világ letűnte után kapja a nemzetiség fogalma azt a jelentőséget, amelyet napjainkig tulajdonítunk neki.

A nemzetiségek különfélesége tény, mert amint a természet az egyént különféle tehetségekkel ruházta fel, s valamint azok az egyén viszonyaihoz képest különbözőleg fejlődnek ki, úgy van ez a népeknél is. Ez a különbség az, amit e szóval: *nemzetiség* kifejezünk. Erejének és tehetségeinek szabad kifejlesztésére egyenlő joggal bír minden egyén, amennyiben ez másoknak szabad kifejlődését nem akadályozza. Ugyanez a jog illeti mindegyik nemzetiséget, s ebben áll *nemzetiségi jogosultsága*. Ez az a jog, amelyet önálló egyéniségtől, legyen ez fizikai vagy erkölcsi személy, megtagadni nem lehet, s addig, míg valamely nép minő önálló egyéniség lép elénk, jogosultságának köre iránt nem lehet kétség. Az események folyamata azonban úgy hozta magával, hogy Európában alig található egy-egy nép, amely magát, mint önálló egyéniség fenntartotta volna. A népek helyébe államok léptek, s csak ezekben találkozunk az egyéniséggel valamennyi feltételével. Az *egyes népek különbözősége* — amennyiben ez a hozzájuk tartozó egyénekben nyilvánul — az által, hogy több nép egy államba olvadt össze, vagy egy nép több államba oszlatott fel, nem szűnt meg. Éppen úgy nem szűnt meg az a jog sem, amellyel az egyesek erejük és tehetségük és így külön nemzetiségi tulajdonságaiknak kifejlesztésére rendelkeznek; s ha ezt értjük a „*nemzetiségi jogosultság*” alatt, akkor senki sem fogja azt állítani, hogy ezen elvnek megvalósítása bármely állam fennállása veszélyeztetheti. De ha nem akarunk csalódnai, be kell vallanunk, hogy egészen más valamit kell érteni a nemzetiségi jogosultság alatt.

Az egyén, amelynek bizonyos jogok biztosíthatók, nem az egyes állampolgár, hanem a külön nemzetiség. Miután pedig minden jogot csak fizikai vagy erkölcsi személyiség vehet igénybe s miután külön jogosultság csak külön egyéniséget illethe, a nemzeti jogosultság fogalmának gyakorlati megvalósítására szükséges, hogy az, aminek számára a nemzetiség neve alatt bizonyos jogosultságot követelnek, mindenekelőtt külön egyéniséggé alakítsák.

Külsőleg a nép azon határokat, amelyek rokon- és ellenszenvének ösztönzői által kijelöltenek, néha szűkeknék, de többnyire tágasaknak szokta találni. „Mondja”ok bármit — írja Eötvös József, — a nép azokban, kikkel századok óta együtt élt, pusztán nyelvbéli különbség miatt éppen úgy nem akar idegeneket látni, valamint azokat, kik vele azonos egy nyelven szólnak, s kikkel századok óta ellenséges lábon állott, nem fogja rögtön testvéreinek ismerni. Ennél fogva a nemzetiség eszméje, divatos értelmében mindenesetre csak igen nehezen s csak igen huzamos erőlködések után valósítható meg; s ha ez valaha megtörténne, a mondottakból világos, miszerint:

ezen eszme nem valósítható meg a nélkül, hogy azon államintézmények, amelyek tekintet nélkül ezen eszmére alakultak s gyakran vele ellentétben állanak, felbontassanak.

Akik az államot a nép nevében akarják kormányozni, abban tartják a szabadságot, hogy ne legyen az államban oly hatalom, amelyet nem a nép nevében gyakorolnak; az egyenlőséget abban, hogy a nép neve alatt értsünk minden embert, s különbség nélkül mindenki egyaránt feltétlenül alá legyen vetve a nép akaratának; a nemzetiség fogalma alatt pedig, amelyet tisztán értelmezni nem tudnak, valami, az egyéni szabadságtól különbözőt, sőt azzal ellenkezőt gondolnak.

Azon értelemben, amint a nép a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmait megvalósítani törekszik:

a szabadság oly állapot, amelyben az ember saját tehetőségeinek s amennyire ezek engednek, a természetnek korlátlan ura;

az egyenlőség csupán eszköz, hogy mindenki a szabadság élvezetéhez juthasson;

a nemzetiség pedig az egyéni szabadság elvének alkalmazása egész népekre.

Míg tehát az uralkodó eszmék nevében csupán az egyenlőség elvét akarják az államban megalapítani: a nép ez eszmék nevében minden erővel a szabadság megvalósítására törekszik. Kétségtelen, hogy a szabadság és egyenlőség azon értelemben, amint azokat az emberek többsége veszi, s amely értelemben azok a kor uralkodó eszméinek tekinthetők, — nem állanak egymással ellentétben. Az sem kétséges, hogy minden társadalom haladása és a társadalom tagjainak jóléte s megelégedése azon mértéktől függ, amelynek körében tagjainak egyéni szabadsága biztosított. Csak az a kérdés: „hogy mivel az államban oly fogalmakat törekcsenek korunkban megvalósítani, amelyek csak az iskola és hírlapirodalom, de nem a század uralkodó eszméinek tekinthetők, s az uralkodó eszmék nevében a nagy többség nézeteivel és törekvéseivel, azaz századunk uralkodó eszméivel ellenkező ösvényeket törnek: az eddig tett tapasztalatok nem bizonyítják még, hogy e fogalmak kivihetetlenek; hanem még fennmarad a kérdés: vajjon megvalósíthatók-e a század uralkodó eszméi és mi módon?”

A „század uralkodó eszméi” közül a továbbiakban már csak a nemzetiségi kérdés megoldása érdekel bennünket. Erre nyekszik feleletet adni Eötvös József is.

II. A magyarországi nemzetiségi kérdés vázlata.

Mielőtt azonban báró Eötvös József gondolatai: vázolnánk a nemzetiségi kérdés mikénti megoldására vonatkozólag, szükséges a magyarországi nemzetiségi kérdés kialakulásával is foglalkoznunk. Eötvös szerint ugyanis nincs még egy olyan ország, amelynek helyzetére a nemzetiségi kérdés elhatározóbb s általánosabb befolyást gyakorolna, mint hazánk. Mindenütt, ahol az újabb időkben nemzetiségi mozgalmakat találunk: azok egy irányt követnek. Német- és Olaszországban a nemzetiségi követelések csak a faj- s nyelv egységére, Lengyelországban csak a történelmi jogra hivatnak. Nálunk azonban a két irány egyszerre lép fel, s míg az ország a birodalom jogosultságát a történelemre alapítja, addig Magyarország, Erdély és Horvátország külön keretében a románok, déli szlávok, és szászok külön nyelvük s származásuk nevében oly követelésekkel lépnek fel, amelyek a történelmi joggal és magával a történelemmel ellentétben állnak. Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy a nemzetiségi eszme sehol nem állított fel olyan formában, amelyre hazánkban példát ne találunk.

Az állam megalapításától egészen a XIX. század közepéig a parasztság és a nemesség, majd a XVI. századtól a katolikusok és a protestánsok — Magyarország egyik fele a másikkal — álltak szemben, — *de egy nemzetiség a másikkal soha*, vagy legalább is a legritkább esetben, mint a XVII. századi Erdélyben a szászok és románok, a XIX. század utolsó harmadáig a közös orthodoxia belügyein civódó szerbek és szászok, a XX. század első negyedében pedig a nyugati rutén nyelvhatár miatt pereskedő szlovákok és rutének. Történelmünk bármely részére fordítjuk is figyel-műnköt, a pártok érdekelik s meggyőződéseik és nem nemzetiségeik szerint csoportosultak, s nincs eset, hogy egyik vagy másik párt a hazának csak egy ajkú polgárait foglalta volna magába, amellyel a többiek szemben álltak. „*E hon külön ajkú lakói* — állapítja meg Eötvös — *nyolc századon át egy ország polgárainak érezték magukat, akik nyelvükre nézve szlávok, románok, németek és rutének maradtak, de soha egy percig nem szüntek meg magyarok lenni, s kiknél a szívósság, mellyel saját nyelvükhöz ragaszkodtak, a hazá-*

nak egységét soha nem veszélyeztette; mert valamint a másfélszázados török járom alatt, úgy később is minden egyes nemzetiség saját szabadságának biztonságát csak a közös haza hatalmában s szabadságában kereshetné.⁴⁴

Magyarország a XVIII. század szellemi mozgalmában csak kevésbé vett részt, s azért sem a népszuverénitás, sem az egyenlőség elve a nemzetiség eszméjének ébresztésére nálunk közvetlenül nem gyakorolhatta azt a hatást, amelyet pl. Franciaországban gyakorolt. Tagadhatatlan azonban az a hatás, melyet nemzeti irodalmunk a magyar nép öntudatának emelésére gyakorolt; nem kevésbé bizonyos azonban az is, hogy e hatás, főképp kezdetben, csak az ország magyar lakosságára s ennek körében is csak a műveltebb osztályokra terjedhetett ki, s hogy az általános befolyás, amelyet a nemzetiségi eszme később az egész nemzetre üzent, más okoknak tulajdonítható.

Az első ezek között a haladás, amelyet az e hazában lakó különböző ajkú népek a civilizációban elértek, amely szükségkép az ország nem magyar nemzetiségei között is a nyelv s irodalom művelését vonta maga után.

A második a szomszéd országokban történt nemzetiségi mozgalmak s a faj- és nyelvi rokonság, amelyben hazánk polgárainak egy része ezen országok népeivel áll.

A harmadik a latin nyelvnek a törvényhozás és közigazgatás körében való elhagyása, amely által az ország magyarul tudó polgárai oly előnyben részesültek, amellyel előbb nem rendelkeztek.

A negyedik a politika mezején tett gyors haladás, amely a nemzetiség eszméjére nálunk közvetlenebb hatást gyakorolt, miután a kedvezményezett osztályoknak nagyobb része tényleg a magyar nemzethez tartozván, az ellentét, amely az ország politikai vitáinak korszakában a némes és nem némes osztályok érdekei felett támadt, a nemzetiségi különbségek érzetét élénkebbé tette.

Végül az ötödik ok az a befolyás volt, amelyet az ország demokratikus átalakulása óta e hon minden ajkú és nemzetiségű polgárai a közügyekre nyertek.

Ez okok természetéből közvetlenül folyik, hogy minden nemzet, mihelyt a műveltségnek bizonyos fokára emelkedett, saját nyelvének és irodalmának művelésére fordítja figyelmét; és ha e szerint ama buzgalomban és törekvésben, amelyet a magyar nemzet ebben az irányban kifejtett, semmi meglepő sincsen, akkor ugyanez állítható a nemzetiségek törekvéseiről is. Ha Magyarországnak sajátos helyzetét s azon viszonyait vesszük tekintetbe, amelyekben az e hazában lakó különböző nemzetiségek nem a törvény értelmében, hanem tetteikben álltak közel egymáshoz, akkor még az a szenvedélyesség sem lep meg bennünket, amellyel e kérdést nálunk csaknem keletkezésüktől fogva mindig tárgyalták.

Ha meggondoljuk, hogy törvényeink a hazában lakó nemzetiségek között sohasem állítottak fel különbséget és mindenki a szerint részesült az ország jogaiban és terheiben, amint a kiváltságos, vagy nem kiváltságos osztályokhoz tartozott, mégis e kiváltságos osztályok lényeg nagy részben magyarokból állottak: — nem természetes-e — kérdezi Eötvös — az is, hogy ez ország különböző nemzetiségű lakosai között a magyarok iránt sok helyen bizalmatlanság, sőt ellenszenv mutatkozott? Ez a bizalmatlanság minden kétséget kizáróan igazságtalan volt, főképp abban a pillanatban, amidőn a magyar nemesség lemondva előjogairól, hazája minden rendű és nemzetiségű lakóit egyenlő szabadságban részesítette. Igaz, hogy hibák mindkét oldalon voltak: mi védelmünkben, ők pedig követeléseikben gyakran túlléptünk azon a határon, amelyeket az ország egységének és az egyes nemzetiségek szabad kifejlődésének érdeke elénk szabott. Azért mégis kétségtelen, hogy e hon különböző ajkú lakói, bármennyire is lelkesüljenek saját nemzetiségük iránt, nagy többségük most is a haza közös gyermekeinek érzi magát.

„Sajnos, hogy éppen midőn — írja Eötvös József a továbbiakban — egyetértésünkre legtöbb szükségünk van, közöttünk e kérdés felmerült. Haladásunk akadályát láthatjuk benne s jövőnknek veszélyét; de amint az előadottakból láthatjuk, miként az, hogy e kérdés közöttünk felmerült,

nem egyesek hibás, vagy bűnös eljárásának, hanem egész multunknak s jelen viszonyainknak szükséges következménye: úgy meg kell győződnie arról is, hogy a veszélyt, amely ez által támad, nem kerülhetjük ki, ha e kérdést mellőzzük, vagy annak tárgyalását akadályozzuk, hanem csak úgy, ha azt megoldjuk. Jövők e kérdés szerencsés megoldásától függ, s meggyőződésem, hogy ez hatalmunkban áll.“

Ha a magyarországi nemzetiségi kérdés fejlődését vizsgáljuk, két tényről győződhetünk meg. Az egyik: annak ellenére, hogy hazánk lakosainak nemzetiségi különfésége, mint tény, már régóta létezett: ez az ország egységének érzetét a legújabb időkig nem akadályozta, sőt az egész középkorban alig találunk államot, amelyben ez az érzés annyira kifejlődhetett, mint éppen hazánkban. A második az a mozgalom, amely a nemzetiségi kérdés körül az újabb időkben támadt, nem mesterséges agitációnak, hanem több, a dolgok természetes következményeként kifejllett okoknak eredménye. Világos, hogy az a két látszólag ellentétes irány, amelyet hazánkban a nemzetiségi mozgalom követ, s amelynek egyike az ország politikai egységének (a történelmi nemzetiségeknek), másika a faji s nyelvi nemzetiségeknek (a történelmi nemzetiségeknek), jogosultságára hivatkozik: egyaránt a dolgok természetében rejlik. E két irány egyike egész multunknak, a másik az újabb időkben kifejllett viszonyainknak következménye; mindkettő egyaránt jogosult és ebből Eötvös szavaival azon következtetést vonhatjuk le, hogy

„a nemzetiségi kérdés hazánkban csak úgy tekinthetik megoldottnak, ha annak megoldása mind e két iránynak megfelel, s a politikai és nyelvi nemzetiség nevében tett méltányos követeléseknek egyaránt eleget tesz.“

De nemcsak a magyarság érdeke kívánja a nemzetiségi kérdés megoldását, hanem az országban lakó nemzetiségek érdeke is. Ismét Eötvös Józsefhez kell fordulnunk, aki ezt klasszikusan szép szavakkal fejezte ki:

„Mert miután a tért, amely a Kárpátok hegyköre által geográfiai egésszé válik, nem egy nagy nemzet, de több, különböző népek lakják, amelyeknek mindegyiket számba csekélyebb, semhogy geográfiai határok nélkül saját függetlenségét fenntarthatná: csak a magyar birodalom egysége azon paizs, amely alatt valamennyien biztonságukat kereshetik.“

Az a tény, hogy hazánk kisszámú és külön-nyelvű nemzetiségei az évszázadok alatt nemzeti egyenlőségüket fenntartották, míg ugyanezen fajú és nyelvű népek más népekkel, pl. a németekkel érintkezésbe jutván, teljesen eltűntek, vagy legalább is kiterjedésük köre lett tetemesen szűkebb, ennek oka kizárólag a magyar faj nagylelkűségében és felvilágosodottabb nézeteiben keresendő.

Hazánk minden egyes nemzetiségének méltányos igényei csak úgy elégíthetők ki, ha az ország egysége és állami léte biztosított. Ennek helyes felfogásáról függ a nemzetiségi kérdés megoldása.

III. A nemzetiségi kérdés megoldásának feltételei.

Eötvös mielőtt a nemzetiségi kérdés megoldásának különböző módzatait boncolgatná, két kérdésre kíván feleletet adni:

1. a centralizációnak mily fokára van szükség hazánkban, hogy az állam feladatának megfelelőhessen?

2. melyek a hazánkban lakó nemzetiségeknek azon igényei, amelyeknek teljesítésével megelégszenek?

Az első kérdésre aránylag könnyen ad feleletet, mert, miután egész Európában nagy államok alakultak, s ezekben a központosítás elve alkalmaztatott: egy állam sem állhat fenn a centralizáció azon foka nélkül, amely által az állam egész erejét saját függetlenségének ol'almazására összehívhatja. Ha a centralizáció szükségét általánosságban el is ismerjük, a mértéket, amely szerint az egyes államokban alkalmazható, nem határozhatjuk meg, s ennek meg'alapítása egyébként sem tartozik jelen tanulmányunk keretébe.

A második kérdés meghatározása ugyancsak nehéz feladat, mert semmi sem nehezebb, mint nagy mozgalmak céljait megállapítani. A nemzeti mozgalmak, amelyek hazánk létét 1848-ban veszélyeztették, azon szociális és politikai állapotokból lelik magyarázatukat, amelyek az országban századokon keresztül léteztek, s Eötvös meg van róla győződve, hogy a nemzeti mozgalmak alapja az ő idejében is csak ebben keresendő. A panaszok, amelyekkel az egyes nemzetiségek éppen ebben a pillanatban léptek fel ellenünk, amikor mindent elkövetünk, hogy a múltnak hibáit jóvá tegyük, igazságtalanok, de meg kell vallanunk, hogy ez a százados erőmérkőzés kérelhetően következménye és Eötvös semmi meglepőt sem talál abban, hogy miután mi, lemondva kiváltságainkról, az ország minden osztályai s nemzetiségei iránt igazságosak voltunk, annak ellenére, hogy a nemzetiségek egy része nem is tanúsított irányunkban erkölcsi magatartást.

Ami 1848 előtt csak vágy volt, amelynek teljesülésére semmi remény sem mutatkozott: az most mint jogkövetelés lép fel és a mozgalom vezetői abban az arányban, ahogyan a lehetőségek köre tágult, kiterjesztették kivánásaik sorát és a kiegyenlítésnek oly feltételeket szabtak, amelyek saját nemzetiségük uralmát biztosítják, vagy legalább is egyengetnek a hatalomhoz vezető utat. De a nemzetiségek főbbje nem követel más jelenleg sem, mint amit 1848 előtt ohajtott, hogy t. i. saját nemzetiségük mindenki által tisztelendő és nemzeti erkölcsök és szokások követésében senki által ne zavartassanak; hogy önmaguk művelésére, nemzeti életük kifejezésére minden, az ország biztonságával megférő eszközöket felhasználhassanak. Röviden: az országban élő valamennyi nemzetiség egyenlő szabadságot követel, s az országnak oly szervezését, amely mellett e szabadsággal élhetnek.

Ezután Eötvös megállapítja, hogy a legutóbbi időben mind többen foglalkoznak a nemzeti kérdés megoldásával és az általuk tett indítványok megszámlálhatatlanok. De bármily nagy is az indítványok száma, mégis két rendszerbe sorozhatók. Az elsőbe azok tartoznak, melyek a nemzeti kérdést csak úgy tartják megoldhatónak, ha minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvényben szabatosan meg lenne határozva. A másik rendszerhez tartozók pedig a nemzeti kérdés megoldását attól várják, hogy a haza minden polgárainak egyéni szabadsága, miként minden másban, nyelvük és nemzetiségük tekintetében is teljesen biztosított és a kör, amelyben a nemzetiség mozoghat, ne a törvény által határozottak meg, hanem az egyéneknek szabad akaratától függjön. E két rendszert szemünk előtt tartva, három kérdés merül fel előttünk:

1. mennyiben alkalmazhatók azok hazánk sajátos helyzetében?

2. mik lennének e két rendszer alkalmazásának következményei a politikai és egyéni szabadságra, az egyesek anyagi jólétére, s a különböző nemzetiségek kifejlődésére?

3. e két rendszer közül melyik fér össze azzal az irányval, amelyet Európa népei jelenleg is követnek, s mily következményeket idézne elő a kérdés megoldása más országokban, ha hazánkban egyik vagy másik rendszert követjük?

E pontokat alapul véve, megállapítja Eötvös, hogy hazánkban a nemzeti kérdés csak úgy oldható meg, ha biztos szabályokat állítunk fel, amelyek szerint az egyes nemzetiségek köre meghatározható és ha egy igazságos kulcsot állapítunk meg, amely a fontosabb hivataloknak a különböző nemzetiségek közötti felosztásánál alkalmazható. Lehetséges-e ez hazánkban?

Első tekintetre úgy látszik, hogy ily szabályok felállításának és ily kulcsok megállapításának nincsenek nehézségei. A nemzeti vezetőik részének az 1861-i országgyűlés kiküldött választmányához benyújtott különvéleménye ugyanis így hangzik:

„Ha a törvény által kimondatik: hogy minden községben, megyei járásban s egész megyékben, kerületekben és városokban közigazgatási és tanácskozási, vagyis

általánosan hivatalos nyelvül az szolgáljon, amely az illető hatóság, járás, megye, kerület vagy város lakossága általános többségének nemzeti nyelve”;

„s ha a megyék, járasok és kerületek — szintén törvény által — akként rendezetnek, hogy egy-egy járásban, illetőleg kerületben vagy megyében oly községek egyesíttessenek, amelyek legalább általános többségre nézve ugyanazon nemzetiségű lakosokkal foglalják magukban”;

„ha azonkívül törvényben kimondatik, hogy a megyei, szabad kerületi, vidéki és városi képviselők a területükön lakó különböző nemzetiségek számaránya szerint alakítandók, s hogy ezen számarány szolgáljon szintén a kormányzat is azon magasabb bírósági s közigazgatási hivataloknál, amelyek kinevezésétől függenek: úgy látszik e nehéz feladat megoldottnak tekinthető.”

Azokban már maga Eötvös is jól látta, hogy a nemzetiségeknek ez a kívánása nem egészen vihető keresztül. Ugyanis több megyében egy nemzetiség sem bír abszolút többséggel, más megyékben pedig a többség oly csekély, hogy a vezető szerepet a megyében semmiesetre sem tölthetné be. A megyéknek nemzetiségek szerinti alakítása ennél fogva az ország egy nagy részének új felosztását kívánja, amely igen nagy nehézségekkel járna, minthogy ott ahol a népesség vegyes, az egyes nemzetiségekhez tartozó községek is elszórva helyezkednek el, sőt löbnyire még az egyes községek népessége is különböző nemzetiségű elemekből áll. Az országnak nemzetiségi vármegyékre való felosztását Eötvös teljesen lehetetlennek tartja, annál is inkább, mert ez nem csak, hogy az ország egységét veszélyeztetné, hanem a kérdést sem oldaná meg.

Az első rendszer tárgyalásának befejezésénél Eötvös megállapítja, hogy talán vannak országok, hol a nemzeti kérdésnek e rendszer szerinti kereszül vitele megvalósítható, de nálunk ez gyakorlatilag teljesen megvalósíthatatlan lenne. De nincs is szükség erre a felosztásra, mert több nemzetiség együtélése nem akadályozná, hogy valamely ország a hatalomnak bármely fokára is emelkedjék. Miután Európában csak igen kevés államot találunk — írja Eötvös, — amely csak egy nemzetiségű polgárokat foglalna magában, szabályképen állíthatjuk fel, hogy a nemzetiségek különfelelése nem akadályozhatja azt az egységi érzetet, amely minden állam hatalmának, sőt fennállásának első feltétele. Mert minél általánosabb a nemzeti lelkesedés és minél nagyobb az érdek, amellyel az egyesek saját nemzetiségük fejlődését követik, annál szükségesebb, hogy a kötelek, amelyek a haza minden nemzetiségét egy nagy egészhez fűzik egybe, ne bomoljanak fel, s valamennyi nemzetiségben ébren tartassék az a meggyőződés, miszerint nemzetiségük biztonsága is csak az egész ország fennállásától függ. Az indítványozott intézkedések tehát — t. i. az ország felosztása és a közhivataloknak nemzetiségek szerinti betöltése — éppen ellenkező eredményre vezetnének és Eötvös teljes bizalommal állítja, hogy pl. a közhivataloknak nemzetiségek szerinti betöltése odavezetne, hogy a közhivatalnokok egy nagy része nem az ország, hanem saját nemzetisége szolgáinak tekintené magát. Az ország területének ilyen elv szerinti felosztása csak azt vonná maga után, hogy minden egyes magát nem a haza, hanem saját nemzeti kerületé polgárának érezné. Ennek veszélyességét pedig nem kell magyarázni. Ugyanis hazánk nemzetiségei között egy sincs, amely az ország határain nem terjedne túl, ezért az optimizmusnak a legmagasabb foka szükséges annak feltételezéséhez, hogy hazánk nemzetiségek szerinti felosztása a nemzetiségek minden igényeit állandóan kielégítheti. Ha egyszer elismerjük, hogy a nemzetiségek fejlődése csak különállásuk által biztosítható, akkor a nemzeti törekvések az ország felosztásánál nem állanak meg, hanem már arra fognak irányulni, hogy a hazánkban lakó néptöredékek határainkon túl lakó testvéreikkel olvadjanak egybe.

A nemzeti kérdés megoldásának egyik legfontosabb feltétele az egyesek egyéni szabadságának a biztosítása.

Eötvös a továbbiakban egészen a szabadság fogalmára építi fejtegetéseit, amelyet különösen a magyarországi viszonylatokban tart fontosnak. De csak maga a szabadság kevés a kérdés megoldásához. Ugyanis egyrészt az egyes nemzetiségek, amelyek magukat szabad kifejlődésükben századokon keresztül akadályozva érezték, jövőjük biztosítására erősebb biztosítékokat kívánnak, másrészt pedig több biztosítékol kíván az ország is, amelynek jövőjét minden oldalról veszély fenyegeti és ezért a szabadság, amely máshol a nemzeti kérdések megoldására elégségesnek mutatkozott, nálunk az egyes nemzetiségek igényeit nem elégíti ki és mégis több, mint amit az állam érdekeinek feloldozása nélkül nekik nyújthatunk.

Azonban Eötvös szerint mégis itt kell a kérdés megoldásához hozzá kezdeni és a szabadságot megfelelő mértékben kell alkalmazni. Szerinte meg lehet találni azt a közepűt, amely az ország érdekeit sem veszélyezteti és a nemzetiségek igényeit is kielégíti. A szabadságnak kell annak az eszmének lennie, amelynek síkján a két fél megtalálja a megoldást.

Hazánk a nemzeti kérdések tekintetében egészen sajátos helyzetben van. Ez a megállapítás azonban nem jelent mást, minthogy a kérdés csak a viszonyok kellő megvizsgálása és megfontolása után oldható meg. Főleg két sajátos körülménnyel kell számolnunk. Az egyik: hazánk különböző nemzetiségeinek száma s az a körülmény, hogy azok nem tömör egységben, hanem a legnagyobb vegyületben laknak egymás között és hogy éppen ezért azok geográfiai határa ki nem jelölhető. Nincs hazánkban olyan nemzetiség, amelynek egy része az országnak nem oly vidékén lakna, ahol a többség más nemzetiséghez tartozik. Így találunk pl. szlávokat az Alföldön, — nem is említve a németeket, akik az egész országban elszórva laknak és egy megye kivételével sehol sem képeznek többséget. A másik: az a ragaszkodás, amelyet nemzetünk úgynevezett municipális intézményeihez mindig tanúsított.

Kétségtelen, hogy helyezőnknek ezek a sajátosságai a nemzeti kérdések megoldására nagy befolyást gyakorolnak, de ez Eötvös nézete szerint csak azért van, minthogy a kérdés megoldása nálunk más úton, mint a legtöbbször szabadság biztosítása által, nem lehetséges. Éppen mert hazánk különböző nemzetiségeinek határait körülírni oly módon nem tudjuk, hogy az egyes területek több nemzetiséghez tartozó polgárokat ne foglaljanak magukban: ez az az ok, amely miatt nemzetiségek igényeit területünk felosztása által ki nem elégíthetjük. „S épen mert a nemzet régi municipális szerkezetéhez ragaszkodik, azért remélhető, hogy a teljes szabadság, melyet a törvény nemzeti tekintetben az egyeseknek nyújt, minden nemzetiségnek megszerzi azon befolyást, amelyet az méltányosan igényelhet.”

Országoknak nemzetiségek szerinti felosztása ott lehetséges, ahol csak két nemzetiség áll egymással szemben, de ahol a nemzetiségek száma nem kettő, hanem több, amelyeknek mindegyike saját jogosultságának elismerését követeli, s mindegyike ugyanazon igényekkel lép fel az állam irányában: vajon ki várhatná el ezt?

Ezeket írja báró Eötvös József a továbbiakban:

„Ismélem: a nemzeti mozgalmak nem egy mesterségesen szított agitációnak eredménye, nem teoretikus elvekért vagy képzelte sértések ellen való küzdelem: hanem egész eddigi kifejlődésünknek szükséges következménye, amennyiben az egész mozgalomnak célja nem más, minthogy az egyéni szabadságnak elve, melyet újabb polgárosodásunk minden viszonyok alapjául elismer, a nemzetiségek körében is alkalmaztassék. Ily mozgalmat valamint erőszakkal elnyomni, úgy színre adott koncessziókkal lecsillapítani nem lehet, hanem csak az által, ha azon szükségeknek eleget teszünk, amelyekért az támadt; s így a jelen esetben csak akkor, ha azon akadályok, amelyek által az egyes polgár nemzetisége szabad gyakorlásában korlátozva érezte magát, elvételével minden egyes, mint másban, úgy nemzetiségre nézve egyiránt szabadnak érezheti magát.”

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy pl. a szerb Vajdasá-

got nem hasíthatjuk ki hazánk területéből, mert akkor a Budán, vagy Komáromban lakó néhány szerb anyanyelvűk és nemzetiségük szabad kifejlődésére ugyanazon jogokat követelnék, mint ha a Szerémségben élének. És ha ezt megtagadjuk nekik, akkor elnyomás ellen panaszkodnak. Vajjon ezeket az ellentétes igényeket miként elégíthetjük ki más módon, mint az által, ha minden egyesnek nemzetiségi tekintetben teljes szabadságot biztosítunk? — kérdezi Eötvös József. „Világos mindezekből — szövegezi le végső konkluzióként Eötvös, — hogy miután Magyarország éppen nemzetiségeinek száma s az által különbözik más országoktól, hogy az egyes nemzetiségeknek geográfiai határait kijelölni nem lehet, s miután az egyes nemzetiségek igényeit területünk felosztása által nem elégíthetjük ki: az egyedüli út, amely a nemzeti kérdések megoldásához hazánkban nyílik, csak az egyéni szabadság teljes biztosításában kereshető.”

Régi közigazgatási szerkezetünk és az az előszeretettel, amellyel a nemzet ehhez ragaszkodik, biztosítja, hogy a szabadság, amelyet a törvény az egyes nemzetiségek számára enged, nem marad frott malaszt. Ha elvként állítjuk fel, hogy a törvény az ország polgárai között vallásra és nemzetiségre nézve különbséget nem ismer és hogy egy nemzetiség sem igényelhet olyan jogokat, amelyek a többiekétől megtagadtattak; ha ennél fogva nincsen olyan kör, amelyben az egyesek saját nyelvének használatában bárki akadályozhatná, s a hivatalos nyelv meghatározása egyedül a többség akaratától függ; és ha így nyelv és nemzetiség tekintetében a legtöbbször szabadság elvét állapítottuk meg: „akkor az az állás, amelyet az egyes nemzetiségek a hazában elfoglalnak, nagy részben ugyanazon kegyeletről függ, amellyel egyesek saját nemzetiségükhöz ragaszkodnak.”

A hivatalos nyelv alatt azonban nem a kormányzat nyelvét érti Eötvös, hanem csak az egyes nemzetiségi községek szabad nyelv használatát, hiszen a kormány egyszerre hat nyelven nem kormányozhat. Egyébként pedig oly közigazgatási szerkezet mellett, amelyet nemzetünk jogalkotó gényüze kíván, a kisebbségek ényomása lehetetlenné válik. Mert miután a megyét nem lehet abban megakadályozni, hogy tanácskozásaiiban azon nyelvet használja, amelyet a többség ért és beszél; hogy más törvényhatóságokhoz saját nyelvén írjon; és hogy egyszóval e nyelvet hivatalos nyelvének fogadja el és használja azon körben, amely közigazgatásunk szervezete szerint a megyének rendeltetett: a kormánynak, sőt a törvényhozásnak is hiányzanak azok az eszközök, amelyek által a többségnek nemzetiségét mások rovására kiterjeszhetné.

A nemzetiségnek is eminens érdekük, hogy a célszerűbb közigazgatás érdekében csak egy nyelv szerepeljen a törvényhozás és a központi kormányzat hivatalos nyelvűül. Ez minden kétséget kizáróan csak a magyar lehet, amit minden államháú egyénnek tudomásul kell vennie.

Ezen elvek szemmel tartása meg fogja óvni a nemzetet minden további veszélytől. Mert ha a nemzeti mozgalmak hazánkat veszéllyel fenyegeti és csakugyan erős fenyezők lehetnek, amelyek államunk felbontásán működnek; ha azon vonzóerő, amelyet a közös nemzetiség hazánk lakóinak egy részére gyakorol, erősebb azonban kötelekénél, amelyekkel egy ezereves együttlét e hon polgárait egybefűzte: meg lehetünk győződve arról, hogy az az erő, amelyet törvényeink a kormánynak engednek, az ország megoltalmazására elégtelennek fog bizonyulni és hogy a hivatalos nyelv egysége és a tisztviselők serege az ország egységét nem fogják fenntartani. De ha fentiekben vázolt elvek alapján nemzetiségek igényeit kielégítjük, akkor az minden veszélyt elhárít az ország felet, amely veszélyeket a nemzeti mozgalmak előidézték.

Eötvös szerint az is bizonyos, hogy azon arányban, amelyben a nemzeti igényeket kielégítve bebizonyítottuk, hogy államunk fennállása az egyes nemzetiségek nem veszélyeztetni, sőt szabad kifejlődésüknek legerősebb biztosítója: az, ami veszélyesnek látszott, jövőnk zálogává válik, s azon nehézségek, amelyekkel az ország küzd, állami létünk ellenségei ellen fognak fordulni, s azoknak legyőzése a

nemzetiségeknek semmivel sem lesz könnyebb, mint nekünk volt.

A megegyezésben hisz Eötvös, mert hiszen a magyarság nagylelkű és megértő volt a nemzetiségekkel szemben. Ezt a megegyezést hirdető híte sugározzák Eötvös József befejező szavai:

„A jogegyenlőség elvét fentartva, s ragaszkodva közigazgatási szerkezetünkhöz, az állás, amelyet az egyes nemzetiségek az országban elfoglalnak, csak saját akaratuktól és azon szabadságtól függ, amely a helyhatósági életnek hazánkban biztosított; s e feltételek alatt a nemzetiségek teljes kielégítése csak idő kérdése lehet, amely, midőn a szenvedélyeket lecsillapítja, s az egyes követeléseket azon mértékre redukálja, amelyben azok az ország érdekeivel és mások méltányos igényeivel megférnek: egyszersmind meg fogja győzni e haza minden nemzetiségeit, hogy mindent, mi ezen határok között elérhető, elértek.”

IV. Bárá Eötvös József nemzetiségi tanulmányai.

Eötvös József a nemzetiségi kérdéssel különösen az ötvenes években foglalkozott. Már a XIX. század uralkodó eszméiről írt nagy művében a szabadság és egyenlőség mellett a nemzetiségi eszmét kapcsolja harmadik uralkodó eszméhez. E nagy munkájában a vezéreszmét leginkább elméletileg vizsgálja, később azonban a nemzetiségi kérdésnek hazánkban különös fontosságát is fejtegette, mintegy gyakorlati alkalmazását írva meg nagy munkájában kifejtett eszméinek. E törekvés egyik gyümölcse a *Nemzetiségi kérdésről* írott tanulmánya. E tárgy töltötte be akkor jóformán egész lelkét, hiszen hazánk és Ausztria viszonyának szabályozása is e kérdés megoldásától függött. Éppen ezért magyar munkája mellett németül is köteteket írt e kérdésről, hogy Ausztria kormányköréit meggyőzze a nemzetiségi kérdés fontosságáról és egyszersmind módot keressen és ajánljon a megvalósításra.

Három nagyobb német nyelvű munkája van Eötvösnek. Ezek közül időrendben első: *Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich*. A mű három kiadást ért meg, az elsőt Lipcsében, a másodikát és harmadikat pedig Pesten. A könyv bevezető felirata egy Maculay-ból vett idézet: „He disliked revolutions and for the same reason, for which he disliked revolutions, he disliked counter-revolutions.”

A munka bevezetésből és tíz fejezetből áll. A bevezetés kifejti, hogy a kérdés megoldásának gyakorlati haszna csak úgy lehet, ha e kérdés minden államban külön oldatik meg. A továbbiakban azután Eötvös az ausztriai nemzetiségi kérdést vizsgálja. A VI. fejezetben kifejti Eötvös, hogy Ausztria népei máris többet áldoztak a nemzetiségi eszméért, mint hogy arról lemondanának és biztosan mindent elkövetnek, hogy ezt az eszmét az alkotmányos szabadsággal összeegyeztessék Ausztriával szemben is, mint amilyenbe Magyarországgal szemben kerültek, akkor itt is (i. e. Ausztriában) ugyanazok a törekvések állnak elő, mint amelyek a magyarság egységét megrontották. Aki 1848 márciusa óta figyelemmel kíséri az eseményeket, szükségképen arra a meggyőződésre jut, hogy ez a mozgalom nemzeti irányú volt;

hogy, amennyiben a nemzetiségi kérdés szerepet nem játszott, a nép nagy többsége nem annyira politikai jogokért küzdött, mint inkább a törvény előtti egyenlőségért, a kiváltságok megszüntetéséért, s kiváltságos anyagi előnyökért, amelyek azelőtt az egyes osztályokat megillették; végre, hogy a monarchia egységének csak a korona a kifejezője. Az egységes állam fogalma csak annyiban jött szóba, amennyiben a monarchikus elv természetesen következményének tetszett. „Nem az egység elve mentette meg a monarchiát, hanem a monarchia elve mentette meg az egységet Ausztriában.” A mondottakból világos:

Minthogy a nemzetiségek egyenjogúságának elve nem jelenthet mást, mint az állam területén használatos nyelvek egyenlő használatát s ennek kapcsán a közhivatalokra a kü-

lönöző nemzetiségű polgároknak megfelelő számarányban való kinevezését, s minthogy ez a követelés alkotmányos államban, ahol együttes képviselőtestület hozza a törvényeket, s ahol a legnagyobb állami hivatalok betöltése nem a koronától, hanem a többségtől függ, teljesjoggal kivihetően;

minthogy Ausztria egységének fogalma a nép nagy többségében csak úgy ver gyökeret, mint a monarchiai elv kivevőzése;

minthogy 1848-nak ama vívmányai, amelyek a nép helyzetén könnyítettek, nem esorbultának akkor sem, ha Ausztria megszűnne alkotmányos állam lenni, az újabb kor szellemében alkotmány pedig a nép legfeljebb politikai jogait csak korlátozná;

mindebből következik, hogy Ausztria megszűnik alkotmányos állam lenni, ha a nyilvános életnek mindazon ágai, amelyek az állam egységét megszilárdítják, az alkotmányos kormányzat alól kivételnek s a koronára bíznak, amely a nemzetiségek felett áll, míg minden egyéb a provinciális életre ruháztatik át, ahol minden nemzetiségnek teljesen egyforma önállóság biztosítottik.

A nemzetiségi egyenjogúság elvének megvalósulásához kettő szükséges: 1. Ha az állampolgárok befolyása a tartományok belső kormányzására korlátoztatik, ezeket a nemzetiségek, vagyis a különböző nyelvek szerint szigorúan el kell határolni. 2. Egy nemzetiségnek sem lehet okot adni panasza, hogy a központi hatalom által elnyomatik s a közös államügyekben nem vehet részt.

Nemzetiségük szerint elkülönített tartományai a birodalom határain kívül eső nemzetiségek törekvéseinek tűzhegyévé lesznek. Mikor Ausztria a nemzetiségek különfeleségét a monarchia felosztásának alapjául ismeri el, vagy határainak kiterjeszkedését készíti elő az Ausztriában élő nemzetiségek határáig, vagy az első lépést tette meg a fölbomláshoz, megjelölve a határokat, ameddig egyes részei elszakadhatnak tőle. Egyiknek a kelet között meg kell történnie. „A nemzetiségi elv az osztrák birodalomra nézve nagy jövő csírája lehet. A nemzeti egység eszméje, mely államunkra, ha csak a német és olasz elemet vesszük számba, veszedelmesnek látszik, dél és kelet felé erős eleme a monarchia erejének, állam keletkezhetik, nagyobb és hatalmasabb a mostaniánál; ez államnak neve lehet Ausztria, de ez a mai Ausztria nem lesz többé.”

A nemzetiség elve Ausztriában hol történeti alapon épül, hol a nyelv különbségén, s mindenütt az lép jobban előtérbe, amelyik jobban fenyegetve van. Meg kell vetni az alapját egy erős, egységes államnak, amihez egy pusztuló és egy terjeszkedő szomszédhatalom között kevés a föderáció köteleke, hanem *egységes alkotmányra van szükség*. Ez összeférhet az egyes tartományok történeti jogaival, csak egység alatt nem kell adminisztratív centralizációt érteni s a tartományoknak nem szabad több önállóságra jogot formálni, mint amennyit a márciusi alkotmány előtt gyakoroltak. A kisebb nemzetiség mindig az állam védelmére számíthat a nagyobbak túlkapásai ellen. Az egyéni szabadság épenúgy meg fogja kímélni az államot a nemzetiségi zavargásoktól, mint ahogy megnyugtatta a kedélyeket a vallás terén, annál is inkább, mert az osztrák birodalom monarchikus formája révén az állami egységet fenntartó intézményeknek mindig túlsúlyban kell lenniök, akármily adminisztratív önállóság biztosítottassék is az egyes tartományoknak.

A munka befejezésében azt írja Eötvös, hogy arra kell törekedni, hogy a nemzetiségi törekvések ellentétbe ne jussanak a birodalom egységének feltételeivel, s ehhez nem szükséges más, mint a nemzetiségeket felvilágosítani saját érdekeikről, melyek egy öket védő nagy állam fennállásával épűgy össze vannak nőve, mint ahogy abban van Ausztria jövő nagyosságának a biztosítéka is.

A második német nyelvű munka címe: *Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs*. A könyv 1859-ben Lipcsében jelent meg névtelenül. A munkát egy Guizotból vett idézettel vezeti be a szerző: „Un peuple a beau renier son passé, il n'est pas en son pouvoir de l'anéantir ni de s'y

soustraire absolument et hientôt surviennent des situations, des nécessités, qui le ramènent dans les voies ou il a marché pendant des siècles." Bevezetésen és befejezésen kívül tizenegy fejezetet tartalmaz a mű.

Az első fejezetekben az osztrák állami egységről ír Eötvös és megállapítja, hogy Ausztria leendő szervezetének berendezése egybevág a nemzetiségi kérdés megoldásával. Az osztrák államnak nincs módjában útját állni ezen eszmének, akkora lelkesedéssel tölti az el Európa összes népeit. Eszmék ellen csak eszmékkel lehet küzdeni, s a birodalom a nemzetiségi eszme ellenébe a német nemzetiség fennhatóságának eszméjét adhatná. Az utolsó fejezetekben az ausztriai nemzetiségi kérdést a magyarországgal állítja Eötvös József párhuzamba. A befejezésben pedig leszögezi a szerző, hogy Ausztria egységének legfontosabb garanciája a nemzetiségi elvben van.

1. mert a nemzetiség elve, amint Ausztriában fennáll, a történelmi jogon alapul, amelyen a legitim monarchia elve is felépül;

2. mert ha a fennálló, amit a történelem hozott létre, megrendül, csak úgy állítható helyre, ha az alapjául szolgáló történelmi jogot az összes nép elismeri; ez az eset Ausztriában is;

3. mert oly államnak, mely egységét sem földrajzi, sem etnográfiai viszonyainak nem köszöni, a legitim monarchia elvén kívül más összeartó erőre is van szüksége s ez Ausztriában csak az egyes népek azon meggyőződése lehet, hogy nemzetiségük fennállásának és fejlődésének a birodalom fennállása a feltétele;

4. mert Ausztria mostani helyén egy nagy birodalom fennállása európai szükség s ilyen állam az itt élő nemzetiségek sokfélesége miatt csak a történelmi jog alapján, azaz Ausztria által lehetséges.

Végül a harmadik német munka címe: *Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte der Einheit Deutschlands*. Ez is Lipcsében jelent meg 1860-ban. Toldy István magyarra is lefordította a munkát: Magyarország különállása Németország egységének szempontjából — címmel. A könyv maga nem annyira a nemzetiségi kérdéssel foglalkozik, mint inkább a XIX. század uralkodó eszméiről írt nagy munkájának folytatása és annak gyakorlati tovább fejtegetése.

Természetesen nemcsak követői, hanem ellenzői is akadnak báró Eötvös Józsefnek. Legfőbb politikai ellenlábasa báró Kemény Gábor volt, aki nyíltan hirdette Eötvös politikai álláspontjának egyoldalúságát és idegen hatás alatt történt keletkezését. *Néhány szó báró Eötvös Józsefhez* cím alatt röpiratot bocsátott ki Kemény Gábor, amelyben azt írja, hogy a XIX. század uralkodó eszméiről írt munkájában Eötvös a nemzetiségi eszméről oly tanokat hirdetett, amelyek hazafiúi lelkét rettegéssel töltötték el. Eötvös József válasza — *Felelet báró Kemény Gábor néhány szavára* — az ellentéteket nem simította el s a két báró a politikában örök ellenfél maradt.

Kétségtelen, hogy Eötvös nagyon egyoldalúlag szemlélte a politikai eseményeket és az sem vita'ható el, hogy teljesen a francia forradalom hatása alatt áll. Felfogásának jelentékeny része nem egyeztethető össze azzal a nemzetiségi politikával, amelyet Magyarországnak a szentistváni gondolat jegyében követnie kell. Ez azonban semmit sem von le ama tényből, hogy Eötvös József már a múlt század derekán felismerte a nemzetiségi kérdés jelentőségét és a megoldás szükségességét.

„Az 1843—44-i országgyűlésről” c. cikkében a magyar nyelvről és a nemzetiségi kérdéstről a következőket írja: „Végre vajjon nemzetiségünk nem vitta-e ki ez országgyűlés alatt győzelmét? Eddig küzködnünk kelle nemzetiségünk mellett; mi természetesebb, mint hogy ez, mely, mint a műveltség, csak békében terjedhet, nem haladhatott e viszonyok alatt oly sebesen, mint kívánataink; — küzködés helyett ezután már csak várunk kell. Midőn a törvényhozás kimondá, hogy a családok belső körébe ereszkedni nem kíván, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a köznevelés, csak a törvényhozás, tör-

vénykezés és közigazgatás körében követeli a magyar nyelvnek a használata, csak azt, hogy a diák helyett a magyar legyen azon kötelek, mely e hazának politikai nemzetiségeit összetartja: a törvényhozás egy részről felszólítja e hazának minden jobb polgárait, hogy példáját követve, ne nyúljanak eszközökhöz, melyek csak ellenszegülést támaszthatnak ott, ahol siker egyedül kiengesztelés s egyetértés által várható, más részről pedig nemzetiségünk terjedésének a lehető legbiztosabb alapját rakta le.”

Sokai cikkezett ezenkívül Eötvös a Monarchiáról, Ausztriáról, az osztrák-magyar kapcsolatokról és közjogi problémáinkról. Cikkeinek és tanulmányainak legnagyobb része a Politikai Hetilapban és a Pesti Hirlapban jelent meg. Ezek azonban a nemzetiségi kérdés szempontjából jelentéktelenek és elölrűnek a nemzetiségi kérdéstről írt nagyobb munkája mellett. Későbbi cikkeiben „A nemzetiségi kérdés”-re támaszkodik és azt igyekszik különféle eszközökkel alátámasztani. Újból és újból felveti a nemzetiségi kérdés megoldásának lehetőségeit és csak hosszas megfontolás után mondja ki a döntő szót:

„A nemzetiségi kérdés megoldása hazánkban csak az egyéni szabadságnak kiterjesztése s alkotmányos önállásunknak fenntartása által eszközölhető, s hogy a nemzetiségi egyenjogúság praktikus kivitelére, melytől e kérdés végleges megoldása függ, hazánkban csak az 1848-i törvények becsületes végrehajtása s az kívánatik, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzás elvéhez ragaszkodjunk.”

Eötvös gondolkodásának eszmei alapját iktatjuk ide végül: „Ha a nemzetiségi eszme azon nagy eredményeket, melyeket tőle némelyek várnak, nem fogja is előidézni; ha biztosan tudjuk is, hogy tőle sem a népek helyzetének egyenlőségét, sem a pánszlávizmus fényes ábrándjainak teljesülését nem várhatjuk; vajjon azon elvnek elismerése, hogy valamint az egyesek, úgy népek állásukban különbözök lehetnek, de jogukban egyenlők; nem nagy eredmények-e? És ha ezekre tekintünk, miket a nemzetiségi mozgalom részint már előidézett s mik annak természetes következményei: nem kell-e elismernünk, hogy e mozgalomban, melynek egyes jelenségei sokakat rémüléssel töltenek, csak az isteni gondviselés azon manifesztációjának egyike áll előtűnk, minők az emberi nem történetében többször előfordulnak, midőn, épen oly pillanatokban, mikor a haladás látszólag lehetlenné vált, egy új eszme támad, hogy az, ami a társadalomban megromlott s elavult, leletítve, az emberiség előtt új utakat nyisson.”

V. Báró Eötvös József és Popovics Milos.

Báró Eötvös Józsefnek a nemzetiségi kérdéstről írt könyvei, tanulmányai és cikkei, továbbá az idevonatkozó beszédei nem maradtak visszhang nélkül. Hazai és külföldi politikusok egyaránt bírálata alá vették Eötvös írásait és beszédeit, sokan egyetértettek vele, de még többen voltak azok, akik nemzetiségi politikáját nem helyeselték. S valóban, Eötvösnek sok olyan gondolata volt, amelyek sem a magyarság, sem a nemzetiségek számára nem látszottak megfelelőeknek.

Nemcsak a magyarság, hanem a nemzetiségek között is voltak Eötvös politikájának ellenzői. Az ellentétek itt sem voltak elháríthatatlanok, a kérdés lényegét nem érintették, inkább csak formaiak voltak. Nemzetiségi politikusok ezért gyakran vitába szállottak Eötvössel és ennek könyveire, írásaira és beszédeire feleletet adtak. E feleletek közül legérdekesebb Popovics Milos szerb publicista felelete, aki hosszú időn keresztül a belgrádi Vidov Dan szerkesztője volt. Popovics könyvének címe: *A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból*. E könyv, miként címe is mutatja, elsősorban a magyarországi nemzetiségi kérdés szerb vonatkozásaival foglalkozik, de ennek ellenére a könyv első részét a szerző arra szenteli, hogy válaszoljon Eötvösnek, illetve, hogy annak bizonyos állításait vitába szálljon.

Popovics könyvének bevezetőjében megállapítja, hogy Magyarország olyan föld, amelynek az isteni gondviselés oly feladatot juttatott osztályrészül, hogy az európai államok

történetében az egyik legnehezebb problémát, nevezetesen: hogy a különböző nemzettek miként emelhetnek fel egy egységes állami épületet és miként lehetnek a haza egyformán szeretett fiait, megvalósítsa. „Ennek megvalósítása — írja Popovics — a szép Magyarország mindazon fiának szent kötelessége.”

Ezután azonnal Eötvös Józsefre tér át a szerző. Első sorban megállapítja Popovics, hogy tulajdonképpen mit mond Eötvös, még pedig a következőképpen:

„Báró Eötvös úr 'A nemzetiségi kérdés' című könyvében, mint magyar honfi, józan országjár, a magyar hon jövője megszilárdítására szentelt észleteinek resultatumaival lép föl.”

„Báró Eötvös úr könyve, már az okból is méltán nevezetik 'nemzetiségi kérdésnek', mivel világos, hogy ezen kérdés szerencsés, vagyis minden részre kielégítő megoldása által lehető legbiztosabb, legbiztosabb és legerősebb alap nyertik.”

„Báró Eötvös úr őszintén és szigorúan vizsgálván a tárgyat, azon eredményre jutott, mikép a nemzetiségi kérdés Magyarországra nézve mi ijesztiöt sem foglal magában, hogy az szépen valamennyi nemzet előnyére, kár nélkül megoldható.”

Általánosságban Eötvös gondolatai nem idegenek Popovics előtt, mert mint írja: „Mi általában csatlakozunk a nemes báró gondolatjaihoz és csak közelebbről akarjuk megvizsgálni, hogy azokat némileg a mi nézeteinkkel támogatjuk, — némileg pedig, ahol szükséges leendő, bővebben kifejtsük.”

Ha végeredményben az eötvös-józsefi megoldást el is fogadja Popovics, de azért egyes megállapításokra vonatkozóan még vitába száll Eötvössel. Eötvös szerint: „a nemzetiség nem egyéb, mint azon összetartozásnak tudata, mely nagyszámú emberek között multjok emlékei, jelen helyzetök, s mi ezekből foly, érdekeik és érzelmeik közössége által támad.” Így határozta meg Eötvös a nemzetiséget.

Ezt a meghatározást azonban Popovics nem tartja tökéletesnek, mert szerinte nem fejeztetik ki benne a nemzetiség lényét. Állítását a következő mondattal igyákszik Popovics Milos alátámasztani: „Amidőn bizonyos nemzetiségi embereknek együttes multja és jelene vagyon, innen még nem következik, hogy érdekeik és érzelmeik azonosak.” Ez igaz, de ennek megállapításával egy keveset sem helyesbítette Popovics Eötvös József nemzetiség-meghatározását. Sokkal helyesebb már Popovics azon meghatározása, amely a rokonsági eredet tudatában, az egy nyelv tudatában, a mult és jelen egytörténelmi tudatában és az egységes érdek és érdelet tudatában gyökerezik. Ennek alapján Popovics Milos a nemzetiséget a következőképpen határozta meg: „A nemzetiség nem egyéb, mint az egység tudata, amely bizonyos számú emberekben, egy eredet-, egy nyelv-, és egy mult-, s jelenből és innen még egy érzelem- és egy érdekből is keletkezik.” A továbbiakban is főleg ilyen meghatározások körül folyik Eötvös és Popovics között a vita, de azért a végén mégis megállapítja Popovics, hogyha különböző úton is, de azért mégis „összejöttünk a báró úrral és véle együtt, bár más tekintet alatt ugyanazt akarjuk”.

Magyarország jövője kettős és ezért igen szilárd alapon nyugszik:

1. összes nemzetei megelégedése és egyetértésében, és
2. abban, hogy a birodalom szükséges egységessége megőriztessék.

„Vegyétek el Magyarországtól — hangoztatja Popovics

— ezen alapot és az hitszegő machiavellizmus játékvá, megengedhetetlen kapzsiság, és feleletre vonhatóan önkény néma fegyverévé váland. Nem fog az többé Magyarország lenni.”

Mindazokra nézve tehát, akik a magyarországi nemzetiségeket képezik, elkerülhetetlen politikai szükség ezen alapot megőrizni. Önkéntelenül felvetődik a kérdés, miként tarthatók fenn ezen alapok? Erre nézve Eötvös és Popovics véleménye újra megegyezik és közösen hirdetik:

1. Magyarország valamennyi nemzetisége egyenjogúsi tott birodalmi tényezőz;
2. minden egyes nemzetiségnek természetes és törvényes jogai annyiban fognak tekintetbe vétetni, amennyiben a birodalmi összes polgárok előbb jelzett egyenlőségét nem sértik;
3. Magyarország különböző nemzetiségeinek jelen helyzetük szerint feladatuk a birodalom egységén ezentúl semmi áron nem tágítani és
4. a birodalom egésze polgáraitól áldozatokat követelhet és ez áldozatokat valamennyiöknek egyenlően kell hozniok.

Popovics felváltva cáfol és bizonyít, de végül is „összejön” Eötvössel. Ez igazolása azon állításunknak, hogy Eötvös József helyesen gondolkodott a kérdés megoldása felől és ha nem is százszázalékos megoldási tervet volt, de tárgyalási alapul szolgálhatott volna, hiszen a magyarság is és a nemzetiségek is főbb vonalaiban elfogadták. Hogy vitakoztak felette — ez természetes és épen e viták lettek volna hivatva az Eötvös által ajánlott megoldást megtisztítani a magyar gondolkodásnak meg nem felelő elemektől.

Eötvösnek a nemzetiségi kérdésről írt tanulmányait nagy vihar követte. Akkor már nagyon is kezdett „időszerű” lenni a nemzetiségi kérdés, de szinte érthetetlenül, hivatalos körök ezt nem akarják észrevenni. Nem történt semmiféle lépés a kérdés végleges elintézésére, legfeljebb csak elődázására, pedig akkor még békés úton, mindkét felet kielégítő módon megoldható lett volna.

Azóla már, hogy Eötvös József könyvei, tanulmányai és cikkei napvilágot láttak, több mint háromnegyed század telt el. Nemzetiségi tanulmányai egyéb politikai és tudományos művei s regényei mellett feledésbe kerültek. De a nemzetiségi kérdés még mindig megoldásra vár és ma semmivel sem súlyosabb, vagy enyhébb, mint a mult század végén volt.

Napjaink forrongó Európájában nagyobb szükség van egy szilárd és egységes Magyarországra, mint valaha volt. Mind az államalkotó magyarságnak, mind pedig a mindig szívesen látott nemzetiségeknek elsőrendű érdeke, sőt jövő boldogulásának egyetlen útja, hogy az egy haza, szilárd egység és kölcsönös harmónia végre megvalósuljon. Ennek mielőbbi létrejöttét kell magyarnak és nemzetiségnek egyaránt előmozdítani: így közös erővel sikerül legbiztosabban a kérdés megoldása.

Hogy azonban ez sikerüljön, elő kell vennünk a mult hagyományait, szokásait és írásait, vagyis egyszóval: a multból kell merítenünk és azon okulnunk.

E visszatekintésben kíván egy kicsiny porszem lenni jelen tanulmányunk. Igyekezünk belőle kiválasztani a ma is alkalmazhatót.

Dr. Sümeghy Mihály

Néhány szó nemzetiségeinkhez

(Etikai káté).

Szeresd a földet, mely őseidnek menedéket adott. Hűséged legyen záloga a megbecsülésnek, amit a befogadók és azok utódai iránt érzel.

Tiszteld azt a hazát, amely egész szívvel fordul feléd és készséggel megteremti minden föltételét annak, hogy sajátos kultúrádat kiélhessed, hagyományaidat megőrizhesd. Nem kíván mást, csak hűséges együttműködést és megértést.

Beteleptés, menedék nem kihangsúlyozások, azért, hogy kicsinyítsük, hogy polgári jogaidban kisebbedj, hiszen te a haza velünk teljesen egyenrangú gyermeke vagy, hanem megértés, mit enged meg részre a tradíció, milyen határokig mehetnek el kívánságaid.

Van egy kapcsolat az emberek között, mely ösztönösebb és ezéri állhatatosabb mint a politikai. Ez a lelki kapocs alakítja ki az érző embert. Az erkölcsi tudatosság jellemessé nevel, a rokonszenv együttérzővé tesz. Engedmények nélkül nincs kiegyensúlyozottság. Csak a kölcsönös áldozatok alapozzák meg a bizalmat, a tartós együttműködés lehetőségét, az állhatatos békét.

Előbb politikamentes etikára van szükség. Felemelkedni lélekben a megértésig. Sorompóba állítani tudatosan a jellemünket, számolni a másik fél erkölcsi súlyával, a tradícióval. A jogos határoknál egy lépéssel sem tovább! Az igazság ereje megerősít benneteket, bennünket, mindnyájunkat és ebből fakad a megelégedés.

Hogy a „démonit“ kiűzzük magunkból le kell szállnunk az „alázatig“.

Csak az alázat által megtisztult ember lehet tudatosan áldozatos. Csak az egymás iránt áldozatos emberiség biztosíthatja a hosszú békét a földön.

Csak kölcsönös alázatossággal lehetünk kölcsönösen áldozatosak.

Csak kölcsönös áldozatossággal lehet eredményesen, megelégedetten megegyezni.

Mindaz az egyesekre, de a társadalmakra és a nemzetekre is egyformán vonatkozik.

Az alázatos áldozatossághoz kevés tudomány szükséges és mégis ez az „igazibb“ diplomácia.

Ez a diplomácia tiszta és makulátlan eszközökkel dolgozik. A „démonitól“ mentesen a megtisztult lélek az irányítója. És az eredmény mégis ragyogóan gyakorlati lesz.

A ravaszság csak a „démoniság“ ellen fegyver. A mások ördögi érdekei ellen feltámasztjuk a mi „sátáni“ védekezésünket. A megtévedt lelkeket nem a „tiszt“ lélek vonzóerejével akarjuk ilyenkor meghódítani, hanem hozzá hasonló ámtásokba kezdünk.

De őszinteség nélkül soha nem juthatnak a lelkek igazi kiegyensúlyozottsághoz.

Nem a hatalmi törekvések, hanem megértésünk (a hagyományok, a történelmi jogaink, feladatunk tiszteletben tartása mellett) hozzák meg a lelkek igazi békéjét.

Ha szereted szülőföldedet, tisztelned kell azokat akik lehetővé tették, hogy itt meggyökerezzél.

A hálátlanság is szülőanyja a nyugtalan lelkiismeretnek.

Mennél szélesebb a művelődési vágyak horizontja, annál jobban kikristályosodik az egész „emberies“ törekvés. És ez már nem vezethet egyoldalú, minden mást elsöpítő sovíniszta kiéléshez! (Pálicsfürdő)

Stadler Aurél

K Ö N Y V S Z E M L E

ERDÉLYI KÉRDÉSEK — MAGYAR KÉRDÉSEK. Az Erdélyi Párt kiadása, Kolozsvár, 1943.

Tíz előadást tartalmaz ez az igénytelen külsejű, de címének érdekességével és komolyságával egyensúlyban levő értékes könyv. Tíz kolozsvári szellemi vezetőegységnek más-más tárgykört megvilágító és mégis egységes egészet adó tanulságos gyűjteménye ez a könyv. Erdélyi kérdéseket tárgyalnak benne a szerzők, de egyetemes magyar nézőpontból vagy magyar kérdéseket, de azokat erdélyi szemmel vizsgálva. Sőt ezen túlmenően kitekintenek Európába is, a körülöttünk alakuló új világba is, mert szükségét látják annak, hogy magyar múltunk és jelen erőviszonyaink alapján, minél kevesebb kockázattal megteremtjük a korszerű új magyar életet.

Mivel részleteiben e helyen nem foglalkozhatunk minden egyes előadással, tájékoztatónul elsoroljuk legalább azoknak címét. Már e címek is visszatükröztetik a tíz

előadásnak egyenkinti értékes tárgykörét, de megmutatják azt is, hogy mennyivel értékesebb egy előadásorozat, ha azt valamilyen terv szerint irányították s ha az egyes előadások egymásba kapcsolódva egymást kiegészítik s kerek egészzé kidolgozva kerülnek a közönség elé.

1. Zathureczky Gyula: A magyarság helyzete Európában.

2. László Dezső: Nemzeti társadalmunk erőviszonyai.

3. Venczel József: A székelykérdés lényege.

4. Páll György: A zsidó-kérdés Magyarországon.

5. Kovrig Béla: A szociális kérdés.

6. Gelei József: Magyar közművelődéspolitikai és nemzetnevelés.

7. Csekey István: Alkotmányunk és a közösségi gondolat.

8. Mikó Imre: Erdély és a nemzetiségi kérdés.

9. Gyulay Tibor: Szabad vagy kötött gazdálkodás.

10. Albrecht Dezső: A jobb magyar jövő, — amely egyúttal összefoglalója az elhangzott kilenc előadásnak és levonja benne azoknak gyakorlati tanulságait is. A könyv elé bevezetőt Teleki Béla gróf írt.

Ami bennünket ebből a kötetből elsősorban érdekel, Mikó Imre tanulmánya. Értékes összefoglalót ad Erdély nemzetiségi kérdéséről a múltban. Legendának nevezzi azok elnyomatásáról terjesztett híreket s ismerteti a magyar álláspontot e kérdésben.

Külön tárgyalja a szászok és külön a románok helyzetét és viszonyát a magyarsághoz, a kezdetől a bécsi döntésig.

„Ha pedig a szászok ősi kiváltságainak megszűnését fájtalja, akkor ezt a vádat nem a magyar állam, hanem a román kormányok ellen kell fordítania — mondja a szerző s ezzel az olvasóra bízva a szász kérdéssel alkotandó elképzelését.

A román kérdést „nehézebb“-nek nevezi a szerző, ami érthető is, ha azoknak számbeli súlyát és a szomszédos Románia területi követeléseit tekintetbe vesszük. Anynyi tény, hogy a magyarság ellen felhozott

sok vád ellenére az erdélyi románság és szászság a magyar uralom alatt gazdaságilag csak gyarapodott, míg a rövid román uralom szinte tönkremenéssel fenyegette a szászságot.

Erdély jövője a nemzetiségi kérdés megfelelő megoldásán fordul meg. Fontos tehát, hogy mind a hivatalos személyek, mind a magyar társadalom kellő felvilágosítással és bizonyos egységes irányítással kezelje e kérdést, mert maga a jó szándék még nem elég, mivel többet ronthat magyar nemzeti szempontból mint amennyit használ.

Sajnos, Mikó Imre is kielégületlenül hagyja az olvasót az erdélyi nemzetiségi kérdés mai és közeljövő megoldásának fejtegetésénél. Túlságosan tartózkodó, ami részben a mai bizonytalan háborús helyzettel magyarázható. De akkor, amikor oly sok magyar vár választ e kérdésre, akkor nagyon „negatív“ az ő „pozitív“nak mondott tanácsa: „Az egyetlen helyes, pozitív és alkotó nemzetiségi politika az, amelyik a magyarság megerősítését tűzi ki céljának. Ennek a célnak a szolgálatába kell állítani a földbírtokpolitikát, szociálpolitikát, népegészségügyet, adózási rendszert, közigazgatást, a vallás-erkölcsi nevelést és a nemzetvédelmi propagandaszolgálatot.“

Ez mind igaz és helyes, de ez az éremnek csak az egyik oldala. Bár egy rövid mondatnál fejezte volna ki azt, hogy ne a nemzetiségeink elleni gyűlölködő hadjáratra, ne a mesterséges beolvasztásra, nem román neveknek felesleges magyarosítására fordítsuk anyagi és szellemi erőnket, hanem saját magyar problémáink megoldására, saját magyar népünk szeretetére és megerősítésére. Ez esetben a mai viszonyok mellett választásnak vehetjük volna szavait e kényes és nagyon fontos kérdésben. Így túl diplomatikusan és nem eléggé „bátor erdélyi kiállás“ a megnyilatkozása.

A szerző által említett „erdélyi magyar életforma“ nem bizonyult elég vonzerőnek az erdélyi nemzetiségek, főként a szászszok felé.

A könyvnek minél szélesebb körben való terjesztése igen hasznos és értékes eredményt hozhatna az erdélyi magyarság nemzeti öntudatának kifejlődésében.

V. G.

DÉLVIDÉKI DALOSKÖNYV. (108 magyar népdal.) Gyűjtötte és közreadja Kiss Lajos, Magyar Kórus kiadása, Budapest, 1943

A jugoszlávoktól megszállott magyar területek népdalkincsének összegyűjtésére Kiss Lajos vállalkozott. Mintegy 2000 dalt gyűjtött össze a szlovéniai magyar népszínterekről (Rétfalu, Haraszt, Szent László és Kórógy), továbbá a Bácskából, Baranyából és a Bánságból. Kodály utasításai alapján végezte munkáját, így előre látható volt, hogy a jól képzett, lendületes vérmérsékletű, szorgalmas és lelkiismeretes Kiss Lajos nemes szolgálatot fog az ezen a vidéken nagyon elhanyagolt magyar néprajznak végezni. Kis füzetben 108 dalt adtak ki lejegyzéseiből. Ezek mintegy keresztmetszetét adják a vidékek legjellegzetesebb dallamainak, mely betekintést nyújtva ezzel a délvidék magyarságának daloló kedvébe. Erdélyben a magyarságnak 1936-ban adták a kezébe ilyen kis füzetet. „A mi dalaink“ volt ennek a gyűjteménynek a címe, mely azóta hét kiadást ért meg és mintegy 25.000 példány-

ban forog közközen. A hallatlan sikert a gyűjtemény annak köszönheti, hogy erdélyi magyarságunk újból megtanulta és megszerette saját népdalait, melyeket selejtes értékű ponyva-dalok kiszorítottak.

Kiss Lajos dalosfüzetében vidékenként csoportosította a dallamokat, mindegyik mellett megkapjuk a helyet, ahol gyűjtötték, az évet, azt, akitől a dalt a gyűjtő hallotta és annak életkorát. Minden községről, melyből a dallamok valók, kis jellemrajzot közöl a szerző és így röviden arról is tájékoztat, milyen a világ ott, ahol a dallamokat éneklék.

A füzet néhány néprajzilag értékes fényképet is közöl a Délvidékről. A könyv címlapját és szövegközi rajzait Szervánszky Jenő készítette.

Hálásak vagyunk a kiváló Kiss Lajosnak, aki a dallamokat összegyűjtötte és ezt a sok szép népdalt hozzáférhetővé tette. Nagy szolgálatot tett ezzel a délvidéki dalosoknak, de minden magyarnak, aki népének dalai iránt érdeklődik.

Lakatos István

KOVÁCS ENDRE: AZ ÚJ SZLOVÁK REGÉNY. (Szlovák filológiát értekezések. 1. Bp., 1943. A kir. magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Szlovák Filológiai Intézete. 123 l.)

Európának talán egyetlen irodalma sem tett olyan hatalmas lépéseket szépprózájának fejlődési útján az utolsó két-három évtizedben, mint éppen a szlovák. Az első világháború előtt a szlovák regény — két jelentős író, — Vajansky és Kukučín által — éppen csak hogy elindult útjára, a világháború utáni évtizedekben pedig eljutott oda, hogyha a szerző szerint „mármég nem mérhetjük európai mértékkel“ (122. l.), mégis számolnunk kell vele s erőteljes jövővel kecsegtet.

Kovács Endre tanulmánya történelmi alapokra fektetett bevezetés után bemutatja a modern szlovák regényírás kiemelkedő alakjait, részletesen ismerteti jelentősebb műveiket s végül „Mérleg“ című utolsó fejezetében összefoglalást próbál adni.

Bevezetésében ügyesen, tömören mutatja be a szlovák irodalmi múltat, alapjellegvonásait, a költészetszolgálat szemléletmódját s megmutatja azt is, hogy az 1918. után következő irodalmi fejlődés hogyan kapcsolódott a múlthoz és mennyiben tért el tőle. Jól látja, hogy a három nagyság: Vajansky, Hviezdoslav és Kukučín adta meg az alapot éppen az epikai fejlődés számára, jól látja, hogy Hviezdoslav és Kukučín realisabb látásmódja mellett Vajansky képviseli a romantikus hagyományt, csak éppen a lényegét nem tudja megfigyelni, t. i. azt, hogy sajátos politikai-újsgáiró lelki magatartásával Vajansky hogyan befolyásolta a szlovák szemléletmódot a szlovákság ön- és külföldszemléletét egyaránt. Hangsúlyozta, hogy Vajanskyra 1918 után ismeretes Masaryk-ellenes magatartása miatt a feledés pora rakódott, hogy erősen magyar-ellenes szemléletmódja a modern szlovák regényírás kiváló képviselőinek alkotásain alig érvényesül: de azt nem veszi észre, hogy lényegében — a nagy szlovák író elfeledettsége ellenére is — a lelki fejlődés mégis csak azokon a nyomokon haladt, ahol az új szlovák értelmiség nevelője programszerűen elindította. Ennek megvan a maga oka: e tanulmány részletesebb ismertetése után meg is fogjuk mondani.

Mi a lényeges változás az új szlovák regényben a régihez képest? — teszi fel a kérdést a szerző. „Az író... a közvetlen valósághoz fordul. 1918 után ez a valóság lesz a legfőbb inspiratív forrás, mely kellő hagyományok híján többnyire a maga egész nyers életanyagát beleviszi az irodalmi formákba s ezzel egy széles fejlődésnek lesz erjesztő anyaga.“ (12. l.) Ez a valósághoz közelebbjutás okozza Kovács szerint, hogy a modern szlovák széppróza szakít nemzetnevelő szempontjával s ezzel együtt a hagyományok sok jellegzetes tünetével. A szakítás azonban szerintünk nem gyökeres; az új élmények, az új hatások és mondanivalók látszólag valóban mássá tették a szlovák szépprózát az első háború után, mint amilyen azelőtt volt, de mindaz, ami a szlovák lélek sajátosságainak következménye, mindvégig megmaradt benne csak más formában és esetleg más irodalmi irányzat, közzsme szolgálatában. Amikor pl. a modern szlovák kritika azt a követelményt állította föl az egyes művek elbírálásánál: „vitte-e előbbre művével a társadalmi haladást a megszabott úton?“ (12. l.), — ha más problémával is, de a társadalmi irányítói célkitűzést itt is megtaláljuk. Ami a szlovák lelki magatartást illeti, az lényegében ugyanaz maradt: ebből a szempontból igaz van Kovácsnak, hogy „a nagy politikai események nem hoztak törést a szlovák irodalmi életbe“ (118. l.), — a külső forma, a közösség és az élet változásaival összefüggő mondanivalói szempontjából azonban a törés és a változás nagyonis figyelemreméltó.

Ismertetése során először a modern szlovák szépprózáirás három legidősebb tagját, Kukučint, Jégét és Rázust mutatja be, akik mintegy átmenetet jelentenek a múlt és modern fejlődés között. Kukučín életművének csak utolsó harmada esik a szerző által tárgyalt körbe: igen szépen szemlélteti ennek az utolsó életszakasznak az ismertetésével az átmenetet múlt és jelen között. Nádasdi L. Jégé, a szlovák naturalizmus képviselője a másik író, aki átmenetet jelent: Kovács ezt azzal érzékelteti, hogy a múlt század irodalmának moralizáló, az erkölcs püdesztáljáról elhangzó tanácsadói jellege mellé igyekszik odaállítani Jégé naturalizmusát, az élet s az emberek csúnya vonásait kiemelő írói modorát. A szlovák lelki magatartás alapvonásai mégsem változtak meg: ennek hangsúlyozása azonban megint elmarad, vagy naturalista megvilágításban. Megmaradt az legalább is nem domborodik ki eléggé. Amikor Jégé azt akarja megmutatni: „hogyan szenved az emberi az embertelenségben“, akkor itt a szlovákság örök érzelmi alapbeállítottsága tiltakozik az erőszak ellen: — mióta csak szlovák irodalomról beszélhetünk, azóta ez a tiltakozás állandó a szlovák költők tollán; a romantikus szlovák irodalom egyes nemzeti tárgyai, amelyek az értelmiségben a sajátos szlovák nemzeti öntudatot fejlesztették ki: Csák Máté, a XVII. század, a Nagymorva hirodalom is megjelentek tollán, csak — ittélkezési attitűd is: s a cinikus úri társadalom rajza is örökség: csak hogy ő már nem a romantikus író tiltakozó pátoszával rajzolja meg, mint Vajansky, hanem a naturalizmus kissé rideg tény-megállapításaival. Úgyesen mutatja be Kovács, hogy Rázus is hogyan kapcsolódik be a hagyományokhoz: hogy ez ismét csak a szlovák lelki alapbeállítottság következménye (az európai nagyváros szembeállítására a szlovák faluval az utóbbi javára, a városi ragály,

mely megöli a különben egészséges falut, a falu népe az ármánykodó zsidó karmái között stb), azt nem veszi észre. Különböző — főleg esztétikai szempontból — mind a három fejezetben bemutatott íróról alapos, jól átgondolt képet rajzol. A magyar olvasókörzség számára igen figyelemreméltó az, amit Rázus magyarság-szemléletéről mond. (55—56. l.)

J. C. Hronsky-ról szól a következő fejezet „Költészet és valóság találkozása” címmel. Logikus pontossággal vezeti le a szlovák író összeütközését a benne élő alap és a külső világ között: a „valami más” (61. l.) felé vágyakozás nosztalgiaja, a végzetserűség (62. l.) motívuma azonban nemcsak a fejlődés-okozta konfliktusokkal magyarázható, itt ismét csak számot kellett volna vetni a szerzőnek a szlovák lélek állandóan érvényesülő lelki sajátosságaival. Amennyire hiányoljuk ezt ebből a fejezetből is, annyira ki kell emelnünk viszont azt a világos vonalvezetést, amellyel Kovács Hronsky műveinek bemutatásával elvezeti olvasóját a modern szlovák regényírás legfontosabb eredményéhez: hogyan jutott el a szlovák író a múlt elbeszélőinek idealizált, regényszerű faluképtől a reális faluképhez.

S az új realizmus képviselőjeként erőteljes tollal, bátor kritikával, esztétikai szempontból gyöngé oldalait is bemutatva, ismerteti ezután Milo Urban-t, Világos szemmel látja: — lényeges módon az különbözteti meg Urban-t elődjétől, hogy míg amazoknál az „iskola könyvekből állott” (68. l.), amíg tehát a múltban a szlovák író élményvilága nagyrészt irodalmi élményekből tevődött össze, Urban-t az élet nevelte íróvá. Tárgyilagosan mutatja be, hogy ennek ellenére is hogyan vezette be a fiatal szlovák író — főleg kezdetben — a „tétel”, az irányzat —, de hogy miért nem tudja levetni magáról, realizmusa ellenére, a pátosz és a romantika elemeit, annak lelki bemutatása ismét elmarad.

Urban-tól, a falu reális életének szociális tendenciákkal dolgozó bemutatójától már csak egy lépés kell a — szocialista regény megszületéséig. Kovács ennek főbb képviselőit (Matus Kavac, Peter Jilemnický, Frano Král, Ján Poničan), a „demokrácia szatirájával” (Janko Jesenský) és a zsidósággal (Gejza Vámos), végül pedig egynéhány jelentéktelenebb író bemutatásával fejezi be. Ismertetései itt is alaposak, az egyes írókról plasztikus, világosan érthető tájékoztatást adnak: Jesenský, mint a demokratikus államrendszer szatíra-írója valóban külön fejezethe kívánkozott, bár mérsékelt hangú írói modorra, mértéktartó realizmusa és — életkora indokoltá tette volna azt is hogy a „bagyamányórzók” című fejezetben tárgyalt volna. A zsidó Vámos mindenképpen kiesik a szlovák névsorból. Kovács maga is megállapítja, hogy „nem gazdagította a szlovák prózát” (111. l.), az a körülmény pedig, hogy „botránkozató célú regényeivel” zajt okozott az irodalmi életben, nem jelenti, hogy általa egy jótányival is többet ismerünk meg a modern szlovák széppróza fejlődéséből.

Ha már most összefoglaló módon akarjuk jellemezni Kovács művét, azt kell mondanunk, hogy a modern szlovák széppróza fejlődéséről nemcsak a magyar, hanem a szlovák szakirodalomban is pótolhatatlan, úttörő képet adott. Jellemzései, részletei ugyan sokszor túlságosan ragaszkodnak Andrej Mráz-nak a felfogásához és a szemléletmódjához, még akkor is, ha ez

zel a saját mondanivalójával ellentmondásokba keveredik; — a szintézis azonban jó, ügyesen tudja megteremteti a kapcsolatot a múlt és a jelen között. Egyik-másik író bemutatásánál talán túl sokat idézik az egyes művek tartalmánál: a szlovák irodalom történetéről a magyar közönség számára tájékoztatást író szakember azonban könnyen elköveti ezt a hibát, mert másképp nem tudja betölteni a mondanivalója s a közönség tájékoztatása között tátongó szakadékot. Esztétikai felkészültsége igen jó, Mráz nézeteihez inkább a múlt egyes jelenségeinek értékelésénél és a társadalmi tényezők mérlegelésénél ragaszkodik.

Csak eggyel maradt adósunk, azzal, amire kezdetül fogva céloztunk: a szlovák léleknek a rajzával. Pedig alapjában véve csak a minden szlovák alkotáson bizonyos módon felismerhető szlovák lelki magatartásnak legalábbis érzékeltetése lehet egy ilyen alapos és hézagpótló munka háttere, különösen akkor, amikor annak teljes megrajzolása mind a mai napig elmaradt. Mint ahogyan az egyes írók ismertetésénél kapcsolatban említettük is: egy-egy írói jellegzetesség, s a fejlődés egészének oly sok sajátossága mellett talán azért áll Kovács értetlenül, mert nem veszi számba éppen azt, ami a szlovák szellemi múltat, jelent és jövőt kétségtelenül a legjobban köti össze: a szlovák lélek minden más nemzetétől elütő sajátosságait. És talán éppen ezért esik aránylag kevés szó a modern szlovák olvasókörzségről. Pedig az egyes írók közönséghatásának a tanulmányozása, s ezzel kapcsolatban a szlovák értelmiség lelki fejlődésének a rajza éppen a regényen, korunk divatos műfaján, keresztül lenne a legjobban megoldható.

Hasznos és — mint mondtuk — hézagpótló munka. Szaktudásaink és a szlovák probléma iránt érdeklődő olvasóink egyaránt nagy haszonnal forgathatják.

Sziklay László

SZEKFI GYULA A TÖRTÉNETÍRÓ ÉS NEMZETNEVELŐ. A Magyar Szemle Társaság emlékkönyve. Szekfi Gyula 60. születésnapjára 1943. május. Kis 8, 112. old.
Szerény kis könyvecskével kedveskedtek Szekfi Gyula tiszteletére és munkatársai közül néhányan — a Magyar Szemle Társaság tagjai sorából, — a nagy magyar történetírónak.

Eckhardt Sándor: Etfordulón c. általános bevezetésében Szekfi Gyulában, az erkölcsi kritika zsenijét” üdvözlő 60. születése napján, „akinek demokráciája tehát nem ideológiai, hanem keresztény, emberi s aki ezt nem érti meg nála, soha semmilyen művét nem foghatja fel a maga mélységében.” Szekfi Gyula nagyságát abban látja, hogy „mindenki le akar számolni vele”. Szekfi is, mint a legnagyobb magyarok: Zrínyi, Széchenyi, Deák, Madách, Arany, Tisza István, Ady, Kodály pesszimista, — sőténen látó próféta, aki lázasan dolgozik magasabb erkölcsi elvek belső parancsainak engedelmeskedve. Szekfi született ellensége minden közéleti hazugságnak és erkölcstelenségnek”. Erkölcsi mérlege oly finom, hogy kritikája talán sokszor kegyetlennek látszik.” Ennek legmagasabb fellángolása a száműzött Rákóczi és a nyomában támadt vihar, mely „majdnem a kétségbeesésbe kergette az akkor még fiatal, érzékeny lelkű tudóst”. Élesen rávilágít Szekfi Gyula „kissé mongolos magyar arcára”, mely „mély és intenzív lelki életet fakar”. „Súlyos, mint

Deák, töprengő, mint Arany, de aktív, mint Széchenyi.”

Eckhardt Sándor örömmel és a legnagyobb elismeréssel állapítja meg hogy a magyar történettudomány Szekfi Gyula munkásságán át megújította az egész nemzet műltszemléletét.

Eckhardt Sándor rövid, lényegre tapintó sorából meglepő szerettel árad. Szekfi Gyulát és életművét nemzetnevelő programnak állítja az olvasó elé. Valóban: Szekfi Gyula követésreméltó erős egyéniség, ki a magyar nemzetnevelők között az első vonalban harcol.

Kosáry Domokos Szekfi Gyuláról, a történetíróról szól és megállapítja helyét a történetírók sorában.

Áttekintésében, mely igen rövid és csak néhány tudásra terjed: Seignobos, Ranke, Macaulay, Trevelyan, Pauler Gyula, Horváth Mihály, — áttér és részletezi Szekfi Gyula munkásságát, különösen sokat időzve a Thaly-féle ál-eszményi történetelmélet bemutatásával. Ma már sem Thaly, sem Ballagi Aladár nevére nem melegszik fel egyetlen komoly magyar szívve. Történetelméletük a múlté. A száműzött Rákóczi erkölcsi tett volt; kiindulása a múlt helyesebb megítélésének. Bemutatja Szekfi átfogó, európai mestereit és megállapítja Ranke, Meinecke, Dilthey és Troeltsch mellett magyar síkon a nagy történetíró helyét. Sorra veszi munkáit, ismerteti azok hatását. Mélyszéges tisztelettel áll meg a Három nemzedék előtt, — mely Szekfi-fünek is személyes élménye, — azóta minden olvasójáé is, — és leszögezi, hogy Szekfi könyve szélesebb, gazdagabb, — mint Bainville híres munkája, — mert a „társadalmi és nemzeti kérdést, a nemzeti élet egészét foglalja össze”.

A magyar történetek új, nagyszabású szintézise előtt, a Hóman—Szekfi; Magyar nemzet történetére esvén tekintete, hosszasan elmereng Szekfi kötetei előtt. Szilágyi Sándor óta nem volt ilyen alapos, összefoglaló történelmünk, mely az Ausztriához fűződő viszonyunkról ennyi függetlenséggel írt volna a XVI—XIX. századról. Kosáry Domokos szélesen megrajzolt képe Szekfi Gyulát a legnagyobb európai történetírók sorába állította: „Szekfi-t, — írja, — a társadalom és szellemtörténeti módszerek segítettek útján. A valóságban azonban mindig a történetírás tehetsége és alkotóereje a döntő.” Vannak jó, kevésbé jó és rossz történetesek. Teremtő és meddő szellemek. Alkotó tehetségek és örök küszködők. És amíg lesz magyar történelemtudomány, akármily fejezetei jöjjenek is, Szekfi Gyula mindig az első kategória első vonalában fog állani.”

Csapodi Csaba Szekfi mély vallásosságát, katolicizmusát ismerteti. Párhuzamosan a protestáns és katolikus nemzetnevelő élet között. Kiemeli Szekfi pártatlanságát és egyben megállapítja, hogy „a katolicizmus mindenkor integráns részét alkotja a magyar léleknek, tehát a magyar történelemnek is”. „Ezzel kapcsolatos a jezsuitarend nagyjelentőségének elismerése a magyar múltban.” Sajnálattal jegyzi meg „a magyar katolikus történelemtudományak szinte két évtized óta alig tagadható hanyatlását.” A korábbi nagy egyháztörténeteseknek századunkban már nagyon kevés utódja akad. Szekfi Gyula azzal, hogy ezt megállapította, serkentőleg hatott a katolikus történetírók ifjú nemzedékére.

Gopoldák Lajos Nemzetpolitika címmel értekezik. Munkája kissé újságírói általánossággal indul. Éles, kirekesztő sorai

méltán fölkeltek az olvasó figyelmét: „senki sem gondolkozott oly mélyen a magyar nép sorsáról, a magyar állam létéről, a nép és állam oly igazán érdekes érdekes kapcsolatairól, — mint Székfi Gyula.” (54. old.) Leszögezi Székfi Gyula állásfoglalását a nemzetiségekkel kapcsolatban, — „magyar méltányosság vezérli állásfoglalását”. Szerinte Székfi Gyula „nem helyezkedik merev és merész faji alapra”. De az asszimilációnál szellemi és erkölcsi ismérveket keres és hű marad Széchenyi Istvánhoz, ki követelte, hogy „a magyar felsőbb és vezetés elsősorban erkölcsi, de semmiképpen sem hatalmi legyen...”. Végül fokon lehat a szentistváni állam az, mely megfelel vágyainak. Ezt Gogolák így magyarázza: A szentistváni államszemély nem ismer külön népcsoportokat, de megbecsüli a kívülről jötteket és általában a más nyelveket és nemzetiségeket. „Eztán ezt írja: e XIX. század második felében sokban máig is továbbélő magatartása a nemzetiségi kérdésben, semmiképpen sem felel meg a magyar történelm szellemének, sem a magyarság érdekeinek. (Grünwald, Apponyi?)

Kovács Imre: Székfi és a nép c. sorában a paraszti életforma reformját sürgeti. A parasztságot minden korban másképpen látták. A Petőfi-, Arany-epigonok hamis illúziókba ringatták a magyar társadalmat. A parasztság torz társadalmi képlet. Szabó Dezso és Móricz Zsigmond sem látták helyesen. Hosszan foglalkozik a vármegyék és nagybirtokok szerepével. A paraszti állapot ismérveit, okait, múltját, történelmi háttérét — Kovács Imre szerint — a korszerű tudományossággal nagy munkájában és kisebb tanulmányjaiban egyedül (én húztam alá) Székfi Gyula rajzolta meg. (73. old.) „S ha lesz jövője, boldogabb jövője a magyar parasztságnak, — és reméljük, hogy lesz, — akkor Székfi Gyula nevet sem fogja elfelejteni, mint aki nagyban segített ahhoz, hogy a parasztság sorsa megváltozzék és a további fejlődés egészségesebb, emberibb legyen.”

Zolnai Béla rövid, kedves sorokat szentel Székfi Gyulának, az írónak jellemzésére. Megállapítja A száműzött Rákóczirol, hogy a „legszebb magyar könyvek közé tartozik”. Leszögezi, hogy Székfi beállítottsága inkább kritikai; ha kell ironikus is, néha könyörtelenül teleplező. Idezi a „Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczi?” (1916.) c. könyv keserű sorait: „Ez a nemzet legjobbjait székta erkölcsi összeütközéseknek kitenni, melyekből csak lelkiük vagy testiük sérelmével, lelki egyensúlyuk elvesztésével, nem egyszer önkéntestől irányított golyó árára kerülhetnek ki. Ez a nemzet legnagyobbjait szokta meggyötörni, hogy sírva keresse őket, mikor már nincsenek. Ebben az országban a hozzájáruló nevet minden időben a legjobbak szokták viselni súlyos és nemes, szent kereszt gyanánt erős vállakon.”

Majd a három nemzedéket taglalja: „mintha Berzsenyi háborgó-elozikus hangját hallanók a könyv legszebb fejezetében: Két magyar sors a hanyatló korban. Tisza István és Ady Endre... kikerül Székfi megírta: Tisza István „alkotni képelen politikuskok lángoló gyűlöletét és félrevezetett sokaság buta rettenetét tapasztalta magával szemben és túrta egész életét át”. Ady Endre pedig: „értelmetlen tömeg nevelésének, tehetetlenek üldözésének tárgya volt”. Székfi írói erejének jellemzése után megállapítja: „Ó ma az a történetíró, a kinek halk szava hangosabban szól, mint

sokaknak páthosza, akit nemcsak a mondanivalójának objektív anyagiért olvassunk, hanem azért is, mert rideg sorok mögött meglátjuk a tudós arcát, a férfiak termékeny szépségét, serkentő pesszimizmusát, magyar problémákra gyűrődő lelkét, azt a mélyen magyar lelkét, amely a múltat boncolva és megmutatva önmagának is portrét állított a történelmi arcképcsarnokba.”

Bisztray Gyula meleg szavakkal ír Székfi Gyuláról és a Magyar Szemlééről. A Magyar Szemléte 1927 szeptember elsőjén indították útjára és 1938 decemberéig Székfi Gyula szerkesztette. A Magyar Szemle „azon merész, magyar földön példátlan szándékkal indult meg, hogy egyszerűen több nemzedék lelkét foglalja össze és vezesse jobb, magyarabb és emberibb képek felé”. „A nemzeti kultúra... nem lehet csak néhány ezer család tulajdona.”

Bisztray megállapítja, hogy „a Magyar Szemle cikkei nem jutottak el társadalmunk szélesebb rétegeihez” — de ez nem is volt célja. A magyar nemzeti műveltség letéteményeseit kívánta irányítani.

Hosszasan ír Székfi Gyuláról, az emhorról. Székfi Gyula egyenrangú félként beszél mindenkivel. Nem a tudós professzor, nem közéleti előkelőségek bizalmas barátja, csupán az ember, a mélyen vallásos, sokat tapasztalt s családott ember áll mindig előtte.” (107.)

Székfi műveinek bibliográfiája zárja le a kedves könyvet, melyhez gróf Bethlen István írt rövid előszót.

Mi a történéseket nem S. Ramon Y Cajal szemüvegén át nézzük, nem tartjuk őket a tudománytól távol álló egyéneknek, hanem elsősorban nemzetnevelőnek, kik között — a kis könyv is élénken bizonyítja — Székfi Gyula egyike a legnagyobbaknak.

Polácsi János

OTTLIK LÁSZLÓ: BEVEZETÉS A POLITIKÁBA. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása, Budapest.

Manapság mindenki politikával foglalkozik, legalább is így képzelik az emberek, „világnézetek” harcolnak egymással, felfogások küzdenek s mindazok, akik ebben a küzdelemben benne vannak, szinte természetesen alig látnak belőle valamit. A világ olyan, mint valami nagy vegyi folyamat, amidőn a különböző elemek a vegyülés legerősebb folyamatában vannak, bizony ember legyen az, aki tisztán látja, mi is fog ebből a kavargásból kialakulni, mi marad meg és mi tűnik el majd a kialakuló új világban. Ilyenkor jó, ha a filozófia magasságába emelkedünk s megpróbáljuk kissé fentebből nézni a dolgokat; sok minden egészen másként tűnik fel, mintha lenn maradunk a kavargásban, ahol az áramlatok akarva-akaratlanul is magunkkal ragadják az embert.

Ottlík László a hatalomról szóló tudományt a politikát kívánja megvilágítani a gondolkodás magasságából, sokszor egészen elvonatkoztatva a mindennapi élettől s tán ép ezért az igazi életet nyújtja. Mindenekelőtt alapvetően tisztázza a politika fogalmait s kifejti a kormányformák, az államformák, a közvélemény, az alkotmány, nemzeti egység stb., stb. fogalmak körét. Ilyenkor a tiszta gondolkodás fényének egy-egy sugárkévéjében meglepőve látjuk, mennyire téves fogalmak vannak sok mindenről a mi világunknak. Megtudjuk, hogy a világnézet csak másodlagos tényezője lehet a kormányzásnak, a kor-

mányzás művészete az elsődleges és fontos, megtudjuk, hogy a diktatura és a demokrácia egyáltalában nem olyan ellentétek, mint ahogy a napi politika elhítheti, megtudjuk — amit egyébként amúgy is minden mai ember sejt — hogy még a legaljasabb hithagyást is az erény jelmézőbe lehet „elegendő elmeállal” öltöztetni s így természetesen a politika is sok mindent hirdeti, amelynek az ellenkezőjét esleleksi. A filozófus mindezt a fensőbbesség nyugalmával nézi, mint ahogy a tudós görcső alá veszi a mikrobák világát. Ottlík László könyvének ép az a fő érdeme, hogy kiszabadít a mindennapiság bilincseiből és magára emel, a politika síkos és sáros földjéről a gondolkodás és tiszta tudományosság magas régióiba.

Amit a nemzetről és nemzetiség fogalmáról mond, az kisebbségi szempontból főleg azért figyelemreméltó, mert rámutat a kisebbségi élet nagy tanulságára; a nemzet sokszor még akkor is fennmarad, ha az állam elenyészik, ha tehát elveszti szuverenitását és idegen hatalom alá kerül. S szinte szervesen kapcsolódik ezekhez a fejtegetésekhez, mindaz, amit Ottlík László az asszimiláció problémájáról mond. „A nyelv maga nem szükségképpen hordoz egy nemzetiséget” szegzi szembe a „Nyelven él a nemzet!”-elv híveivel a megállapítást és kifejti, hogy különböző nyelveken ugyanaz a hagyománykincs, ugyanaz az értékrend, ugyanaz a lélek és ugyanaz a nemzeti öntudat szólalhat meg, „mint ahogy ugyanaz a nyelv különböző nemzeti hagyományoknak és különböző nemzeti társadalmak azonosságátudatának lehet a hordozója”. S mindent főleg azért fontos megértenünk, mert a most divatos népi vagy akár a franciás nemzeteszmének az ellenkezőjét állítja. A birodalmi gondolat nehezen egyeztethető a népi eszmével, mert valahol mindig törés lesz a logikában, de az „elme”, amiről már egyszer szó volt, mindig igyekszik a politika szolgálatára lenni. A tudomány ellenben csak tudomány marad, még a politika szolgálatában is. Tisztán és világosan tárja az olvasó elé Ottlík László a mai politikai világrend kialakulását a liberális jogállamtól kezdve a „totális” államig. A mai háromféle totális államot így jellemzi: a fasizmus jellegzetes felvilágosult abszolutizmus, a német vezéri állam a „cezarizmus”, a szovjet politikai rendszere pedig merő despotizmus.

Csuka Zoltán

RUMÁNIAI-REISE. Irta Heinz Scheibenflug, Berlin-Lichterfeld. (1941) 156 oldal, 65 képpel és 2 térképpel.

A varsei-les-trianoni Nagyrománia utolsó éveiben néhány bécsi fiatalember nyári kirándulásra indult. Budapestén átutazva, Nagyváradnál lépték át az akkori román határt s Kolozsváron keresztül vezetett útjuk előbb a beszercei szászokhoz és a radnai havasokba, majd Bukarestbe, Moldvába és Dobrudzsába. Ennek a sokféle szerteágazó útnak rövidrefogott, de rendkívül szellemes, történetileg jól alátámasztott beszámolója a jelen munka, amelynek jelentősége két körülményben rejlik. Egyrészt felfedi, reális élményeken keresztül, a román életnek olyan ferdeségeit, amelyeket a legtöbb idegen vagy észre sem vesz, vagy rosszul értelmezett jóakarattal elhallgat, másrészt pedig a jelen kinővőseit oly hibátlan felépítésű történelmi háttérbe állítja, aminőt még kifejezetten tu-

dományos jellegű külföldi munkákban is ritkán találunk. S mindezen ösztintesegek annál értékesebbek, mert azokat a legteljesebb pártatlanság sugallja, sőt egyenesen az az építő szándék, mely Romániát is be akarja állítani az új Európába, s amely a városi élet erkölcsi súlyedésével szembe helyezi a nép mélyebb rétegeiben rejlő, friss, eleven erőt. Szerzőnk tehát illuziómentes, őszinte, a maga erejével és hivatásával komolyabban számot vető Romániát szeretne látni.

A kötet gazdag eszmei tartalmából csak néhány szemelvényt ragadunk ki, minden kommentár nélkül szemléltetve szerzőnk nézetét. Ami a történelmi vonatkozású megjegyzéseket illeti, örömmel látjuk, hogy Scheibenpflug, noha forrásaira pontosan nem hivatkozik, lényegében véve magáévá tette az Erdélyre vonatkozó legújabb magyar kutatások eredményeit. Mindjárt a könyv elején feltűnik Erdély nyugatiaságának s az ebből folyó geopolitikai orientációnak erőteljes kihangsúlyozása: „Kétségtelenül fontos szerepet játszik — írja szerzőnk — az a körülmény, hogy a széles erdélyi térséget északon, keleten és délen a Kárpátok hegyláncá határolja s hogy ennek a vidéknek az Ott át-törésén kívül Havasalföld felé nincs más kapuja. Erdély tehát csak nyugat felé áll nyitva, s a vidéknek e természetes kitarulása megfelel a kulturális orientációnak. Nagyrománia húsz éve alatt egyetlen pillanatra sem sikerült a románoknak e természetes szakadékot régi hazájuk s az újonnan nyert erdélyi táj között áthidalni. Még Erdély legszélsőségesebb nacionalistái is mindig politikailag távol álltak a „regáti románoktól“ (13 l.).

A kérdés lényegére tapint rá Scheibenpflug akkor is, amikor a románoknak az erdélyi latin-román folytonosságra vetett hitét nyitvan és habozás nélkül — akár csak a lipcsei Stadtmüller — „nemzeti mítoszoknak“ nevezi s épp e mítoszt látja az idevágó elfogulatlan kutatások legfőbb kerékkötőjének. (12 l.) Határozottan vallja, hogy Erdély románsága délről vándorolt be Magyarország keleti részébe s talán akaratlanul is Melich János régebbi nézetét osztja, amikor azt írja, hogy e bevándorlás valószínű kezdete körülbelül egyidős a magyar állam megalapításával. E túlságosan korai datálás ellen mai tudásunk szerint már rengeteg körülmény szól, de ennél a kronológiai ingadozásnál lényegesebb, hogy Scheibenpflug tökéletesen tisztában van a román nyelv balkáni karakterével. E nyelvet Weiganddal egyetértve, kifejezetten „romantische Balkansprache“-nak tekintti, s utal arra is, mily bizonyító ereje van az őshaza kérdésében a román nyelv és kulturális kapcsolatoknak, melyek tanulsága szerint „románok és albánok egykor egymás közvetlen szomszédságában éltek“. (72 l.) Azzal is számol szerzőnk, hogy Dáciának rövid s egyáltalában nem italikus jellegű romanizációja nem vehette meg a Dunától északra egy neolatín nép etnikai alapját, hiszen a hajdani gyarmatosok „ezen előretölt poszton aligha lehettek a római vér és szellem hiteles hordozói“. (73 l.) Teljesen tévedésmentes a források híres közel ezeréves némaságának, a román őstörténeti dokumentáció ezen óriási házagnak értékelése is. Mindezek után élesen ellentéti Scheibenpflug azokat a következtetéseket, amelyek azóta hatalmasodtak el, amióta „a románok szabadságharca a Rómához kapcsoló-

dó eszmevilágban épült fel. (74 l.) Scheibenpflug különösen a németekkel, magyarokkal, székelyekkel és más „idegenekkel“ szemben megnyilvánuló túlzott népi öntudatot ítéli el s különösen végzetesnek tartja az efféle ellenszenvet egy olyan államban, amely nem az illető államalkotó nép saját győzelmeire épült, hanem inkább „szerecsés politikai körülmények“ révén — „jött létre“. (75 l.) Scheibenpflug szerint a románság, úgy látszik elfeledte, mit köszönhet ezen népeknek, mint „telepe-seknek, egy magasabb műveltség képviselőinek s a román föld első termelőinek“. (i. h.)

Áltörténeti alapokra épült tehát maga a nemzeti mítosz — amint ezt már a legkiválóbb román kritikus, a németek által is nagyrabecsült, német józanságon nevelkedett, Titu Maiorescu ezeltől több mint 70 esztendővel megállapította — s ezek a hibás premisszák állandóan éreztették hatásukat a világháború utáni nagy területgazdagodás korában is. Scheibenpflug az idézett helyen kívül is nem egyszer kimutatja, mily végzetes tévedés volt a magasabb erkölcsi és kulturális színvonalú nemzetiségeknek háttérbeszorítása. A hivatásokban nem egyszer személyesen is tapasztalt baksis-rendszerrel kapcsolatban például a következő megállapítást teszi: „A nagygyá lett országnak sok tartományban lehetőleg nagyszámú vérszerinti románra volt szüksége, mivel a németeket, magyarokat, bulgárokat és oroszokat lehetőleg minden állami hivatalból kizárták. A románság azonban, amelynek e megnagyobbodott állam ölébe hullt, sem politikailag, kulturálisan nem volt elég érett arra, hogy ezt a terhet elviselje...“ Ezért lett az eredmény elsősorban a közérkölcis súlyosodása s az ország tekintélyének alá-ásása. (86 l.) Scheibenpflug szerint az „erkölcs próbaköve itt — a baksis, s az látszik erkölcselennnek, aki — nem ad“. (84 l.)

Már volt alkalmunk szólni a Kárpátok szerepének kellő hangsúlyozásáról; ehhez még csak egyetlen jól megfogalmazott mondatot kell hozzáfűznünk: „A Kárpátok két világot választanak szét. Rajtuk innen, Erdélyben még valahogy Közép-Európában vagyunk, de túlman már kezdődik a Kelet“. (78 l.)

Hasonló találo megjegyzéseket, csattanós, szellemes megfogalmazásban, szinte minden oldalról idézhetnénk; nem hagyhatjuk azonban említés nélkül azokat a szép leírásokat s az idillikus tájrajzokat sem, amelyek a radnai havasok s a dob-rudzsai mocsárvilág életét kimeríthetetlen változatossággal tükrözik, valóban „rom Urwald zum Meer“. Ennyi érdekesség mellett egy-egy apró pontatlanság, amely egy következő kiadásban könnyen javítható, szinte számba sem jön. Kolozsvár pl. eredetileg nem német, hanem magyar alapítású volt (15 l.) és Naszód távolról sem játszott a román nemzet tudat kialakításában olyan fontos szerepet, amint szerzőnk neki tudajdonít (43 l.); Szebenre vagy Balázsfalvára inkább alkalmazható ez a beállítás! Az észak-erdélyi helységnevek-nél rendszerint román elnevezéseket találunk: ezek bizonyára szerzőnek egykori, még a versaillesi-trianoni Románia idején készített úti jegyzeteiből származnak. Jassy nevét semilyen nyelven sem lehet „tschass“-nak ejteni. (102 l.) Mindez azonban, ismétlünk, lényegtelen apróság, a mű nagy érdeméhez, őszinte, bátor hangjához

viszonyítva, amely, reméljük hamarosan át fogja hatni a külföldi tudományos megnyilatkozásokat is.

Gáldi László

SZEPESI N. VILMOS: AZ ŐSI SZEPES-SÉG. *Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. Kiadása, Budapest.*

A Szepesség kétségtelenül egyik legértékesebb területe a Kárpátmedencének és ép Magyarországnak; nemcsak természeti szépségeinél és nemzetiségi kevertségénél fogva, hanem azért is, mert ép a mai időkben nagyon érdekes és tanulságos dolog elmélyedni abban, miként volt lehetséges évszázadokon keresztül valóban békés egyetértés egymás mellett élő népek és nemzetek között, sőt nemcsak békés együttélés, hanem együttműködés. Az ősi Szepességnek egészen 1876-ig teljes különállása is volt a magyar királyságban s története azt mutatja, hogy ez a különállás egyáltalában nem azt jelentette, mintha a szepesi németekben, ennek a területnek őslakóiban bármikor is ellátolódás született volna az ősi haza, Magyarország iránt. Sőt azt látjuk, hogy a történelem folyamán többször is, így Thököly Imre és Kossuth Lajos idejében a szepesi németiség, sőt szlovákság is a magyar zászlók alá állott és hűségesen küzdött a hazáért. Persze Thököly mozgalma protestáns mozgalom is volt, amely a lelkiismereti szabadságot biztosította minden nemzetiségnek, Kossuth szabadságeszméinek vonzóereje pedig minden nacionalista elgondoláson túl jobban tudta lelkesíteni a nem magyar népeket is, mint a saját fajtájához való ragaszkodás. Ha ezeket a korszakokat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a haza eszméje, a patriotizmus a nacionalizmus fölött s a nemzetiségek mindig akkor állottak a magyarság mellé harcolban, ha a magyarság valami magasabb ideálért harcolt, olyan ideálért, amely a más nemzetiségűeket is lelkesíteni tudta.

A szepességi németek mindig lelkesedni tudtak az ilyen eszményekért s így érthető a Szepesség fejlődése évszázadokon keresztül a különállásban is a patriotizmus alapján. Szinte sajnáljuk, hogy a künftő szerző nem foglalkozik részletesebben ezzel a különállással és azokkal az okokkal, amelyek ezt a különállást megszüntették. Annyi azonban bizonyos, hogy nem lehet mindent a nacionalista alapra leegyszerűsíteni és a ma divatos eszmék és világ-nézetek alapján ítélni az elmúlt korszakok eszméi és világszemlélete fölött.

Szepesi N. Vilmos nagy szeretettel foglalkozik a Szepességgel, általános áttekin-tésen kívül részletes leírást ad a Szepesség kiemelkedőbb városairól, helységeiről, sőt a szepesi falunak is keresztmetszetét nyújtja, Kakaslovnícot véve itt például. Innen tudjuk meg, hogy a múlt század kilencvenes éveiben (tehát ép a millenium görögületes esztendeiben) milyen nagy volt az elvándorlás Szepességtől is. Ez a súlyos elvándorlás később a szepesi fürdőtelepek fejlődése erősen csökkentette.

Különösen figyelemreméltó a szepesi költészetéről szóló rész, amely annak tanu-bizonyossága, hogy a szepesi németiség táj-irodalmában mindig hűséges maradt a magyar hazához s németiségét és a magyar haza iránti szeretetét milyen magasra tudta összeegyeztetni. Különösen kiemelkedik Lám Frigyes és Mohr Viktor költészete, amely az egyetemes irodalomban is figyelemre és elismerésre számít.

hat. Ami pedig egészen hungarisztikus jelenség, Lám Frigyes és Mohr Viktor magyarul is verseltek s főleg Lám magyar verselése minden tekintetben, a vers technikájában és belső elmélyedésében is ma-

gas színvonalú. A mai korszakban szinte exotikumként hat ez a két nyelvűség, amint szinte exotikumként hat az egymás mellett élő népek minden gyűlöletétől mentes, békés együttélése, pedig hát semmi

különös sínesen ebben, mert ez a természetes, nem pedig a gyűlölködés, az elkülönülés és zárt aklokba való visszahúzódás. Lám Frigyes és Mohr költészete is ennek bizonyága. Csuka Zoltán

Ő R H E L Y

Utolsó beszélgetésem Sztojka Sándorral

A Láthatár kiküldött munkatársa 1942 decemberében résztvett az ungvári kulturnapokon. Ez alkalomból felkereste a kárpátaljai magyar és ruszin vezetőszemélyiségeket s így beszélgetett Sztojka Sándor munkács-egyházmezei püspökkel is. Kárpátalja nagy püspökének emlékeztetőre közreadjuk a vele folytatott szíves és felejthetetlen beszélgetést.

Bevallom, ez a beszélgetés közel fél éves s az elhangzott nyilatkozatot tréfásan „politikai végrendelet”-nek mondotta Sztojka Sándor, amikor az ungvári görögkatolikus püspökség díszes fogadótermének ajtájáig kísért. Amit néhány napja még az ígéret tilalma védett, most feloldotta a tragikus valóság. A ruszinok nagy püspöke halott, a bizalmas beszélgetésből valóban politikai végrendelet lett, mely két testvérnép történelmi együvértartozásáról és örökérvényű sorsközösségéről tanúskodik a Legfőbb Bíró előtt.

Tavaly, december 12-én irodalmi és művészeti estet rendezett Ungváron a Kárpátaljai Tudományos Társaság. A kormányzósági palota üvegermenek egyik páholya átalakított árkádjai alatt fogadott Sztojka püspök, azzal a szeretetreméltósággal, mely nagy egyéniségének egyik jellemzője volt. Közvetlen előttem a ruszin művészek egy csoportja tisztelgett előtte s a püspök úr lelkesen magyarázta, milyen nagy gyönyörűsége telik abban, hogy a két nyelvű, de egy szellemű műsorban lelki egységbe forr Rákóczi két népe. Amikor nyilatkozatot kértem tőle, mosolygva elhárította a kérést, de kijelentette, hogy az író, aki könyvet írt a ruszin nép történetéről, szívesen látja másnap rezidenciájában.

Igy történt, hogy azon a verőfényes téli délelőttön a Kárpátaljai Tudományos Társaság igazgatójának társaságában felkerestem a püspök urat és ötnegyed órán keresztül beszélgettünk a magyar és ruszin nép sorsát közösen érdeklő ügyekről.

Mintán megegyeztünk abban, hogy a következőket magánjellegű közlésnek tekintem, melyek életében nem kerülhetnek nyilvánosságra, ezeket mondotta Kárpátalja főpásztorja:

A ruszin nép, kivált az idősebb nemzedék lelkében még mindig elevenen él Egán Ede felejthetetlen hegyvidéki akciója, melyet a magyar kormányzat megbízásából a szolyvai kerületben kezdeményezett a század hajnalán. Az általa szervezett gazdasági hálózat, a népi szövetkezetek, áruraktárak és a kárpátaljai állattenyésztés intézményes felkarolása olyan gazdasági fegyvertény volt, mely a legszebb reményekre jogosította az Erdőkárpátok népét. Állítom, hogy Egán tragikus halála után sem csökkent a hegyvidéki kirendeltség áldásos munkája s közvetlenül a világháború előtt szó volt egy országos gazdasági tervezetről, melyben a mi földünk az anyagi kibontakozás szintjére emelkedett volna. Sajnos az első világháború után bekövetkezett események olyan szociális válságba sodorták a ruszin népet, mely azelőtt — bár e tájnak mindenkor voltak súlyos

gazdasági problémái — valósággal ismeretlen volt számunkra. A népi szövetkezetek helyébe a cseh „druzsztivo” helyi fiókjai kerültek. A magyar kormányzat által szervezett virágzó Áruraktárak elsikkadtak s az állattenyésztés csaknem felére zuhant. Joggal mondhatta Klotács cseh szenátor 1926 december 14-én a prágai szenátusban: Ma az a helyzet Kárpátalján (Podkarpatszka Ruszban), hogy mindenki a köztársaság ellen van. A nép számára nincs munka és az egész területen éhínség dúhög. Ahol pedig éhínség van, ott igen nehéz állampolitikát folytatni.

Képzelteti — mondotta elkomolyodó arccal — milyen nyomorúság lehetett, ha a cseh szenátusban ilyen nyilatkozat hangzott el. De felejtsük el ezt a korszakot és töröljük ki a nép emlékezetéből. A visszatérés után a gazdasági felemelkedés minden vonalon megindult. Önálló ruszin gazdasági egyszisztenciák teremtése van folyamatban. A népi szövetkezetek újjászervezése terén megindultak a szükséges elemunkálatok s munkaalkalom valóban annyi van, amennyire azelőtt e sorsvert nép álmában sem számíthatott. Azonban szükségesnek tartom hangsúlyozni — emelte fel szavát, — hogy a részletek kimunkálása után a terület általános gazdasági rendezésének kell elkövetkeznie. A ruszin törpebirtokos és állattenyésztő fokozott felkarolása első lépése ennek az egyetemes államérdeket szolgáló munkatervnek. Geopolitikai szükség Kárpátalja teljes anyagi felemelése, hogy az egykori váharsarokból a gazdasági megalégedettség és lelki béke földje váljék.

Kárpátaljának nemcsak gazdasági, de szellemi problémája is van. A nemzeti eszmeáramlat századai fejlődése természetesen magával hozta a ruszin politikai álláspont erjedését, a szellemi élet kezdeteit, az önálló ruszin irodalmat és nem utolsósorban a vallási öntudat új korszakát. Ezen a területen a görögkatolicizmus és a pravoszlávia évszázados harcot vív s ez a küzdelem éppen akkor lépett végzetes stádiumába, amikor a volt csehszlovák államhoz csatolták Kárpátalját. Ennél az asztalnál mondtam Masaryknak, hogy itt nem lesz addig béke és nyugalom, míg a Hradcsin céltudatosan bedobja a terület közösségi életébe a nagyoros és ukrán problémát, hogy e két ellentétes irányzatot keresztül gyengítse a népi nyelv és művelődés helyzetét s a görögkatolikus egyház vezető szerepét. Az elnök akkor megígérte, hogy a cseh kormányzat módot nyújt a rutén népnyelvi irányzat megerősödésére. De 1932-ben, a Pozsonyban politikai céllal létrehozott Masaryk-Akadémia csak a csehbarát aktivisták tüzhelye lett s a milliós politikai adományból a ruszinság egy fillért sem kapott. Akkor mondtam híveim kisebb csoportja előtt, hogy mindenkitől elhagyatva fordítsuk szemünket az Ég felé és töltsön el bennünket a reménykedés. A rutén népi mozgalom szellemi elharcosai ösztönzést merítettek mélyes nemzeti hitünkkel és felhangzottak a népi nyelven írott első zsengek: versek, novellák, színdarabok s egy-két tudományos munka. A görögkatolikus klerus összefogott ezzel a törekvéssel. S ma, mikor a Kárpátaljai Tudományos Társaság impozáns keretek között igazolja a magyar-ruszin szel-

lemi együttműködést, tisztán látjuk, hogy népnyelvi törekvéseink nem voltak hasztalanok. A ruszin népi irodalom, mely a leg-súlyosabb körülmények között sarjadt, egészségesen virágozik és további eredményeket ígér. (A Kárpátaljai Tudományos Társaság közgyűlési jelentése szerint egy év alatt tíz kötet könyvet, rendszeresen megjelenő kétnyelvű irodalmi szemlét, ruszin irodalmi hetilapot és ruszin ifjúsági folyóiratot adtak ki, ami szemléltetően igazolja, hogy Sztójka püspök elképzelése biztosan halad a teljes megvalósulás felé.)

Mit kérünk ezen a téren? Elsősorban a Társaság további munkásságának minél szélesebbkörű támogatását, a szellemi és Kulturpolitikai Treuga Dei-t, az irodalmi tényezők egy táborba tömörülését és népi politikusaink, — akik oly sok harcot vívtak a ruszin jogok védelmében — összefogását olyan szellemi egységbe, mely a ruszin nemzeti lelkület végleges megalapozásához vezet. Önálló szellemi életet kell éltünk a kárpáti hegylanc alatt, hogy megőltalmazhassuk e népet minden külső befolyással szemben.

Sokat beszélnek mostanában arról, hogy az együttélés ősi hagyományát csak az idősebb korosztályok képviselik. Én ismerem népem és tudom, hogy ez nem így van. A kétévtizedes idegen iskolázás és politikai aknamunka természetesen meghagyta nyomát a serdülő lelkekben, de hogy mennyire múló jelenség ez, azt mi sem bizonyítja jobban, mint fiataljaink önkéntes jelentkezése a népnyelvi kulturmunka terén. A Ruszin Ifjúság című ifjúsági lapot már közel nyolcezer fiatal olvassa Kárpátalja területén s ez a lap népi nyelven s a nép szellemében készül. Fialat tanítók és tanítónők, közigazgatási tisztviselők, magánalkalmazottak, de közép- és főiskolás ifjaink is egyre nagyobb tömegekben kapcsolódnak a vidéki kulturdélutánok

aidásos munkájába, mely a legtávolabbi hegyi faluba is elviszi a nép nyelvén szóló szellemi hitvallást, Kárpátalja értelmiségi megújulásának szózatát.

Az elmondottakból láthatja, hogy gazdasági, szellemi, nyelvi és valláspolitikai téren elindult a kétségtelen fejlődés. Természetesen mind a négy vonatkozásban s nemkevésbé közigazgatást tekintetben vannak kisebb-nagyobb kérelmeink. A visszatéréstől számított évek általános helyzetjelentését abban fogalmazhatom meg, hogy az eddig elért értékes és nagyvonalú munka méltó befejezésre vár mindkét baráti fél részéről. Népem történeti elhivatottságától vezérelve, az ősi hagyomány szellemében tettem esküt a Kormányzó Ur kezébe s ez az eskü rajtam keresztül egy népet is kötelez, melynek függetlenségéért harca összeforrott az államnépvel. Ha egyszer nem leszek, megírhajta: hosszú és küzdelmes volt az a politikai út, melyet népem védelmében megharcoltam, de tiszta lelkiismerettel és emelt fővel állíthatom: mindenkor e föld léteérédekét szolgáltam. Boldog vagyok, hogy életem végén megérhettem Kárpátalja visszatérését az ősi nemzetegységbe.

Néhány nappal ezelőtt még résztvett a Kárpátaljai Tudományos Társaság ungvári közgyűlésén s itt érte a legméltóbb megtiszteltetés, amikor Ilinczy Sándor, Kárpátalja főtanácsadója, a Társaság elnöke, kijelentette, hogy Kárpátalja népe teljes lelki egységben áll nagy püspöke mögött s benne látja azt a szellemi útmutatót, aki összeköti a ruszinságot a magyar állammal. Búcsúzhatónk-e méltóbban nagy egyéniségétől, mint azzal, hogy elmondottuk ezt a beszélgetést, mely immár történelmi és politikai végrendeletté vált a kifürkészhetetlen Sors akaratából.

Kemény Gábor

S A J T Ó S Z E M L E

DÉLVIDÉKI SZEMLE (Szeged, 1943. 4. száma)

Csuka János: A volt jugoszláviai német Kulturbund húsz éve címen írta cikkét. Hozzáértéssel írja cikkeit a volt jugoszláviai nemzetiségeiről Csuka János, minden munkáján megérzik, hogy alapos ismerője a jugoszláv rendszer elmúlt húsz esztendejének. Ebben a cikkében a német Kulturbund munkásságát ismerteti. Az 1918-as tragikus fordulat után, amikor Délvidék népe dőbbenet nemult el a váratlan sorsfordulaton, leghamarabb a németiség eszméje fel. Megkezdte a szervezés és építés munkáját. Rájött arra, hogy a kisebbségi életben csak a tömörüléssel tud eredményesen megállni. Az első megmozdulásnál kiadták a jelszót: Staatstreue und Volkstreue (államhűség és néphűség). Ezzel aztán el is váltak a magyar kisebbség útjától, amely így egyedül maradt ebben a nehéz időben. A németek 1920-ban megalakították a Kulturbundot Ujvidéken, ezt a megalakulást az egész délvidéki németiség nagy lelkesedéssel fogadta és az első szervezkedés megindulását, amely a vidékre is szerteágazott 128 helyi csoport és 55 ezer tag tömörülése biztosította. Ez az öntudatos szervezkedés azonban csak rövid ideig tarthatott, mert 1924 április 11-én a nemzetiségek életében rossz emlékű Pribicevics Szvetozár feloszlatta a Kulturbundot és ez a némaság aztán három esztendeig tartott. Az újabb munka már sokkal nehezebben indult, mert a bizalmatlanságot kellett eloszlatni és mire jutottak valamire a diktatúra miatt, újra csak lehetetlenné tette

a munkát, míg végül 1931. évben megindulhatott az igazi szervező munka. 1940-ben már 337 helyi csoportot tartott nyilván a Kulturbund, amelyek így oszlottak meg: Bácska-Baranyában 79, Bánátban 61, Horvátországban 84, Szerémségben és Boszniában 80, Szlovéniában 30. Ez a 337 helyi csoport magában foglalta az egész délszláv állam németiségét. A Kulturbund öntudatos munkájának óriási eredménye volt az egész Délvidéken. Ez a munka népi alapon épült fel és az ősi német lelkiséget ébresztette s terjesztette a németiségben. Ez a lelkiség a testvéri támogatásban csúcsosodott ki a legjobban és ez igen erős erkölcsi alapot adott az egész mozgalomnak. Óriási jelentősége volt annak, hogy a német ember Jugoszláviában akármerre járt is, maga mögött érezte az egész németiséget és mindenütt tudott segítséget, támogatást találni. Ez a szép munka és összetartás végül jó hatással volt a magyarságra is, mert ebből meríthettek tapasztalatot és amikor rendkívüli sok akadályt leküzdvé hozzáfoghattak a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség megszervezéséhez, a Kulturbund példáját követve kezdhették azt meg.

Megyer József: A zombori ünnep. A Szentleky Kornél Irodalmi Társaság nemrég megtartott zombori alakuló közgyűlésével foglalkozik a cikkíró, elmélyedve a bácskai táj és élet, a „Magyar Parlag” sorsában, Bácska, ez a tejbenvajban úszó Kánaán a legfűsösebb vidék a magyar vidékek valamennyije között: gazdag, kiegyensúlyozott és mégis hiányos. Pedig ha a nagyon régi múltba tekintünk vissza, az Árpádok idejében itt dúsan virágozott a magyar élet, azonban a törökök a másfélszázados uralmukkal gyökereitől kipusztítottak onnan mindent. Eltűnt a régi bácskai táj, városaival, mostoraival, embereivel együtt, még a természet is más képet öltött, elvadult és haszontalan gaz verte föl az ország legkövérebb földjét. Az áldott, dúz Bácska hosszú-hosszú ideig parlag volt, de nemcsak földje, hanem szellemi élete is. A századforduló ugyan már Kánaánt talált itt, de magyar szellemi élet, mely zamatát a bácskai talajból szívta volna, nem alakult ki. Magyar író, aki hű maradt volna ehhez a tájhoz és vezére vagy kifejezője lett volna ennek a darab földnek, nem igen akadt. Ebben a közömbös-ségben érte Bácskát az elszakadás és itt kezdődött Szentleky Kornél szerepe, aki felismerte a szomorú, sivár parlagi sorsot és a legnehezebb munkát vállalva beteg fizikumával „parlagot tört”. Nem nagy hangon és nevével mindenütt elől szereplő feltűnéssel dolgozott, hanem magát felosztva másokat akart és szólaltatott meg. Mindig várta a nagyobbakat és jelesebbeket... és mégis ő maradt a legjelesebb. Szomorú, hogy korai elhalásával nem végezhette be nagy művét, de az elvetett mag kikelt és a magból kivirított majd újra az az izmos fa, amely valamikor ezen a vidéken Árpád ideje alatt már lombosodott. A Szentleky Kornél Irodalmi Társaság megalakult Zomborban és erre nagy szükség volt már, mert ahol a szerbég száztizennyolc éve rendelkezik szervezett irodalmi megnyilatkozással, ott már régen kellett volna magyarnak is lenni, hogy lássa egy egész

ország a bécsi irodalom virágzását. Ennek a céljának és reménynek volt ígérete a zombori ünnep.

TERMÉS. (Kolozsvár) 1943. Tél.

A fiatal erdélyi magyar írók munkaközösségének folyóiratában Böződi György „Az erdélyi szászok kapcsolatai a magyarsággal” címmel írt tanulmányt. Ebben rámutat arra, hogy az erdélyi magyarságot inkább a szász nép multja, mint jelene érdekli, mert multja mögött fontos tanulságok rejtőznek. A magyarországi németek közül a szászok zárkóztak el a legönzöbben és legegztudatosabban az elől az állam és államalkotó nép elől, mely őket vendégül látta. A szász történetírók az öncélú szász öntudat erősítésére évszázadokon keresztül a történelmi valóságokkal ellenkező mítosz teremtették meg és hirdették a szászok eredetéről, sőt a magyar királyok kiváltságlevelai alapján létrejött autonóm életformájukat és társadalmi rendjüket is úgy tüntették fel, mintha az őshazából hozták volna magukkal. De ezt az elzárkózást két dolog tette lehetővé: a szász természet mellett a magyar türelmesség. Ez a mítosz csatlósítást okozott a szászoknak, mert azt kellett tapasztalniuk, hogy a ráépített elgondolásaik, szándékaik csődöt mondanak. Az erdélyi szászok a nagy németiség öntudatos tagjainak tekintették magukat és minden alkalmat megragadtak, hogy vágyaikat a történelem egy-egy jelentősebb fordulatainak politikailag is érvényesítsék. Már a reformáció kezdete óta Németországgal építették ki vallási és művelődési kapcsolataikat, majd a XVIII. század elején, Erdélynek a Habsburg uralom alá való visszakapcsolásával az erdélyi három nemzet uniója helyett a megerősödött német birodalom védelme alá akarták helyezni magukat. Bécs figyelmé feléjük is fordult. A császári csapatok tábornokának székhelyét Nagyszebenbe tették, miáltal a szászok a hatalom árnyékába kerültek, a kormány terveket készített a szászok közjogi helyzetének megjavítására, tervebevetették a három nemzet uniójának, a megfoglyalkozott szászok számának szaporítására német telepések hozzását, sőt még az a terv is élt egyideig, hogy a szászok területét közvetlen Bécs fennhatósága alá rendelik. Maria Terézia alatt le is szállították a német telepéseket a Nagyszebenben és Segesvárral körüli falvakba, meg az erősen magyarosodó Szászvárosba, hogy a szász népet megerősítsék. II. József racionalista szemléletű intézkedései azonban letörtek a szászok Bécsbe vetett reményeit. Az uralkodó nemcsak az iskolák működésébe szőtt bele, hanem a szász egyházi igazgatást is a kormány felügyelete alá helyezte. A kiábrándult szászok ekkor elkezdtek küzdelmet indítottak a bécsi törekvések ellen, sajnos azonban azt már nem ismerték fel, hogy mennyire azonos a helyzetük és érdekük a magyarsággal, amely szintén hasonló érdekeket védte az uralkodóval szemben. A bécsi udvar rövid néhány esztendő alatt a szászoknak annyi féltve őrzött érdekét sérti meg, hogy a magyar királyok és erdélyi fejedelmek együtvéve sem tették ennyit. II. József elrendeli, hogy bárki tetszése szerint beköltözhessek a szász városokba, ami az elzárkózó népi különállásra a legnagyobb veszélyt jelentette; az addig választott comesi méltóságokat királyi kinevezéssel tölti be, a kancelláriából a szászok kép-

viselete kómarad. A szász universitást el-törtölte a kormány, vagyont pedig lefoglalta. II. József végül visszavonta reformrendeleteit, a szászok helyreállította régi kiváltságait és hamarosan megkezdte a tanulságokról. Történelmi tudatuk központjába ismét a népi kiváltságtottság és kiváltságaik sérthetlenségének gondolata került és kiszorította a közös mult jelentőségeit. Harcolnak 48-ban az unió ellen, a magyarsággal szemben a császárral. A Bach-korszak elején arról álmodoznak, hogy a szászok földből koronátartomány lesz saját országgyűléssel és németszellemű közigazgatással, majd amikor látják, hogy ez sem valósul meg, a kiegyezés után hű csatlósai lesznek a mindenkor kormánypartnak, a saját külön népi céljaik érdekében. A világháború mintha valóságra ébresztené a szászokat. Mégis a megyesi szász gyűlés sietve kimondja az egyesülést Romániával, megkezdve a Németországot is sújtó békeparancs igazságtalanságáról. A szász el-különülési hajlamot és zárkózottságot régebben a népi önfenntartás értékes biztosítékaként tekintették, a fiatalabb szász írók azonban észreveszik, hogy az elkülönülés a szászok alkati sajátossága, mely a birodalmi németiséggel szemben is ösz-tönösen érvényesül. Az elkülönülés, léte-zésük főértelme öncélúvá vált. Népi öntu-datuk mindig konzervatív volt, a hagyomá-nyokhoz tapadt és a haladást csak gazdasági téren értelmezték. Szellemi éle-tükben azonban nincs egy felfrissítő áramlat, egyetlen merész lépés sem. És éppen ez a nagy különbség a szász és a székely nép között. Bármennyire is büsz-kélkedtek a szászok azzal, hogy társa-dalmi és gazdasági berendezésüket az „őshazából” hozták magukkal, ez a beren-dezkedés mégis olyan volt, mint a szé-kelyeké. Közigazgatásilag, jogszolgáltatás tekintetében a székely „szék” rendszerét vették át a szászok.

A „Termés” legújabb számában Böződi György tanulmánya mellett kiemelkedik még Szűcs Lajos „Román irodalmi élet Északkelet-Erdélyben” című átfogó cikke. Ebben rámutat arra, hogy Pusztai-Popovits József „Román kultúrellet a magyar Erdélyben” c. könyve bemutatta a bécsi döntéssel Magyarországhoz visszakerült erdélyi románok művelődési életét. A szerző csak adatszertű felsorolásra szorít-kozott, — nem volt célja ezen túlmézőleg is foglalkozni. Azóta sem történt kísérlet e kérdést minden vonatkozásban részlete-sen tárgyaló, összefogó munka megírásá-ra. Román részről — bár volna alkalmas emberük rá — egyelőre tartózkodnak at-tól, hogy az elmúlt két év termését ter-jedelmé és értéke szempontjából felmér-jék. A románságnak nem célja egy ilyen ismertetés, mert kifelé inkább szeretnék azt a látszatot kelteni, hogy itten — va-lamilyen ok miatt — nincs román nem-zeti irodalmi élet. Igaz, hogy a területi változás után Északkelet-Erdélyben a románság szellemi élete szemlátomást viszaesett. Ennek oka az, hogy szellemi vezetőik, sorsára hagyva népüket, szinte valamen-nyien eltávoztak. Mégis tévedés lenne azt hinni, hogy nem maradt elég értelmiségi itten, aki képviselhetné a román szelle-met s annak irányt szabhatna. Maradtak számosan s a kezdeti idők rövid kábulata után azonnal hozzá is láttak a románság szellemi életének megszervezéséhez. Szűcs Lajos ezután részletesen jellemzi az észak-erdélyi román lírikusokat.

DEUTSCHTUM IM AUSLAND. 1942. jul.—aug. Stuttgart.)

Már Seneca megállapította, hogy az emberiség szétszóródása folytonos. E tételt igazolják a folyóirat cikkei; azonkívül aktuális politikai következtetéseket vonnak e természetes tényből. O. Lohr (*Deutscher Anteil am Aufbau des Empire*) tanulmányából érdekesen domborodik ki, mint volt lárvá az egész brit birodalom a német ki-vándorlók, vállalkozók, a német tőke mint idegen tőke előtt. Egyiptomban a világhá-ború első szakasza előtt 60 német cég mű-ködött. Libéria összereskedelmének ne-gyedén 16 német cég uralkodott. A bevi-tele ötóde Németországból eredt, kivite-lének majd fele oda irányult. India ipa-rának fejlesztésében jelentős részt vettek a Siemens-fiókok. Sőt már az 1870-es években versenyre kelt ott a német ipar az angolal. A biztosító intézetek, luxus-iparcégek egész sora volt német kézben. A bóróipar német monopólium volt. Az in-diai ajawamagvakat Németországban dol-gozták fel thymollá s úgy küldték Angliá-ba. A Hoffmann misszionárius által ala-pított szövetkezeti bankok egész Indiát behálózták, a tőkét pedig hozzá Német-ország nyújtotta. A német cégek még az első világháború után is szállítottak óriás dinamókat Indiába. A délafrikai ipar és kereskedelem tekintélyes része is német volt a század elején. Sőt a világháború után is visszaszerezték a német gép-, ké-miai és üvegipar nagy szerepét, bár erős angol, amerikai és japán versenyyel kellett küzdenie. 1934-ben a német bevétel 45.8 millió, a Németországba való bevétel 60.6 millió márkára rúgott. A brit domi-niumok és gyarmatok a német földmű-velők, felfedezők, misszionáriusok, tudó-sok, politikai menekültek egész seregének nyújtottak életeret. Építőmunkájukkal nagy megbecsülést vívtak ki a németiség-nek, a háború azonban ezt semmivé tet-te. — A hatalmas kultúrmunka, amely-ről a cikk beszámol, egyéni munka volt, az egyesek a maguk jobb boldogulásáért végezték s ha ezt megtalálták, elérték cél-jukat. A felsorolt teljesítményeket nem mind birodalmi németek, hanem osztrá-kok, svájciak, vagy orosz memnoniták végezték, ez utóbbiak pedig holland ie-származottak. A tanulmány mégis politi-kai következtetésbe fordul: e nagyszabású munka a németiség vesztesége, mert nem a német politikai egység céljait szolgálta.

O. Kurz (*Heimatgefühl und politischer Sendungsglaube bei den japanischen Auswanderern*) rámutat a japán szaporodás veszedelmes felfokozódására, hogy ki-vándorlással már nem is oldható meg. A japán kivándorlásnak nem is ez a valódi célja, hanem egy hatalmas óceáni Dai Nippon előkészítése. — *Claudine Takács* (*200 Jahre holländische Kolonisationsarbeit im deutschen Osten*) azt a kultúr-munkát értékeli, amelyet a hollandtelepít-ők végeztek Keletporoszországban, Lengyelországban s tovább le a Bugig, oly mocsaras, kedvezőtlen területen, hogy a németek helyenként nem vállalkoztak a művelésére. A szerző az azon alapon, hogy a holland is germán, a hollandokat „a német Kelet visszahódítása igazi elő-harcosainak” tartja. — *J. Goth* (*Finland im Kartenbild*) ismerteti az Atlas of Finland-ot (1925) s több előtte és utána megjelent térképet. — *E. Meyer* (*Volks-franzosen und Fremdstämme unter den namhaften Persönlichkeiten Frankreich*)

követi a német közírók atomizáló módszerét, mely egy-egy államot valamely szempont szerint részekre darabol, úgy-hogy az államnak mint egésznek az értéke vagy létjogosultsága válik kétségessé. A szerző felsorolja, s ha nem kifejezetten is, de leválasztja a francia élet törzséről nemcsak azokat, akik idegen országban, vagy a Svájcba menekült francia hugenoták leszármazói hanem azokat is, akik Elzász-Lotharingiában, Nice-ben, Savoyában Bretagneban születtek. Ezek szerint pl. Victor Hugo, Rousseau, Zola, Renan, Chateaubriand idegen föld ajándékai. A tanulmányok sorát még két közlemény egészíti ki: mindkettő szerző nélkül: *A Generationen Gustav Schwab in der alten und neuen Welt* és *Walter von Ruckteschell als Maler und Bildhauer in Afrika.* Nánay Béla

Az UNGARN

májusi számában Gáldi László „Kolozvár und die Ungarisch-Rumänischen Kulturbeziehungen” címmel írt tanulmányt, amelyben Kolozsvárnak a magyar-román művelődési kapcsolatokban való szerepét ismerteti. Rámutat arra, hogy a XVI. században nemcsak Erdély déli részében, a Gyulafehérvár, Brassó és Szászváros közé vonható háromszögben nyilatkozott meg a román írásbeliséget megindító magyar hatás, hanem a magyar művelődés tovább-sugárzásában, amely Erdélynek mindenkor sajátos európai missziója volt, fontos szerep jutott magának Kolozsvárnak is. Ismerteti azokat a protestáns és katolikus munkákat, amelyek Mátyás király városában jelentek meg és valóságos enciklopédikus műveltséget közvetítettek a románság felé Erdélyben olyan korban, amikor a Kárpátokon túl még jóformán iskolák sem voltak. Az erdélyi románok szellemi vezetői, mint Sinkai György, Major Péter és Lázár György Kolozsvárról tanultak és ott szívták magukba a tudományt. Kolozsvárnak jelentős szerepe van abban is, hogy a magyar tudósok a román kérdéssel kezdtek foglalkozni. A román kérdésben tisztultabb felfogást hirdettek, mégsem voltak kerékkötői a hagyományos magyar-román jóviszonynak, legalábbis a magasabb szellemi élet síkján nem. A múlt század közepén azután Kolozsvárt élénk tudományos munka indult meg, míg a kiegyezés után a magyar-román művelődési kapcsolatok terén a legnagyobb kolozsvári esemény a tudományegyetem megalakítása volt, annál is inkább, mivel már a század közepe táján egyre több későbbi román vezetőember végezte Kolozsvárti főiskolai tanulmányait. A kolozsvári egyetemen 1872 óta a román nyelvnek és irodalomnak rendes tanszéke volt. A kolozsvári egyetem évről-évre pályatértelekkel serkentette a románságra vonatkozó kutatásokat. A magyar-román kapcsolatok kutatására is Kolozsvárt az egyetem keretében történtek az első kísérletek, sőt onnan indult ki az erdélyi román népnyelv és népszokások tanulmányozásának gondolata is. Még a román megszállás huszonekét esztendeje alatt is Kolozsvárt tett a legtöbbet a magyar-román művelődési kapcsolatok fenntartásáért és kiépítéséért. Kolozsvárról most is olyan tudományos munka folyik, amely tovább fejleszti a magyar-román művelődési kapcsolatokat.

HITEL (Kolozsvár, 1943. 3. szám.)

Veégh Sándor: Nemzetiségi középiskoláink címen ír cikket és seregszemlét tart a nemzetiségi iskolák fölött. Magyarországon nem panaszkodhatnak a nemzetiségek, mert megkapják iskoláikat. Erről mindenki könnyen és hivatalos helyről értesülhet, nem kell egyebet tennie, mint átolvassni az iskolai értesítőket, melyekben fel vannak tüntetve a nemzetiségi iskolák jelentései. A magyarság nemzetiségeivel szemben mindig érvényesítette az egyenlőség elvét. A visszatért vidékeken is, ahol pedig keserű tapasztalatokkal „gazdagodott” a megszállás idejéből a magyarság. Mi sohasem lehetünk elnyomottakból elnyomottak. A magyar állam biztonsága, egyensúlya hasznát látja, ha a nemzetiségek jogos, kulturális igényei kielégítést nyernek. Ezt kívánja a józanság nézőpontja, ezt kívánja politikai nagykorúságunk. Persze magától értetődik, hogy a nemzetiségi jogok mértékének és érvényesülési módjának nem szabad érintenie a magyar állam egységét és biztonságát. Nemzetiségeink közül természetesen legtöbb iskolával a németek rendelkeznek, de számszerűleg is ők vannak a legtöbbben. Azonban valamennyiben megvannak úgy az alsóbb, mint felsőbb iskoláik. A román, a szlovák, a rutén és a szerb, valamennyien anyanyelvükön készülhetnek az életre és jövőre. A nemzetiségi iskolák nemcsak „megtűrt”, tessék-lássék alapon léteznek, hanem gazdagon, mindennel épp-úgy ellátva, mint a nemzeti iskolák. Ezt vizsgálódva arra a megállapításra jutunk és erősödhethet bennünk a tudat, hogy ezeréves tapasztalatunk a nemzetiségi politikában és higgadtságunk a politika minden terén arra hivatott bennünket, hogy a Dunamedencében élő népek között vezető szerep illesse magyarságunkat.

KÁRPÁTMEDENCE. Budapest, 1943 áprilisi szám.

Gorondy Novák Sándor arról cikkez, milyen nagy szükség van a nemzetiségi vidékek magyar kultúrközpontjainak létesítésére. Ezek a kultúrközpontok sugározhatnák szét az őket körülvevő nemzetiségi területen a legszélesebb rétegekben a magyar kultúrát. Kárpátalján elsősorban Munkácsot tartanák alkalmasnak ilyen magyar kultúrközpont kiépítésére. A magyar szellemiség meggyökerezésén kívül nemzetiségpolitikai téren is nagy feladatok várnak a kultúrközpontokra s szükségesnek tartja Munkácsos Nemzetiségpolitikai (tudományi) Intézet létesítését. Ennek az intézetnek főbb vonásokban az lenne a hivatása, hogy közös munkában tömörítve a helyi magyarság megbízható tagjait, kiértékelje a múlt és jelen legkülönbözőbb eseményeinek, a hatóságok intézkedéseinek a ruszinságra gyakorolt hatását s megállapítsa a céltudatosan követendő nemzetiségpolitika helyi irányelveit. Munkács mellett még más nagyobb központokban is szükségesnek tartja hasonló kultúrközpontok létesítését, így Ungváron és Huszton.

HAICZL KÁLMÁN: A MAGYARSÁG ŐSI TELEPÜLÉSÉNEK HATÁRAI A NYUGATI FELVIDÉKEN. Budapest, *Stephaneum*, 1943. 33. oldal.

Szerző egy igen jelentős kérdés eldöntéséhez kíván hozzájárulni tanulmányával. — Bevezetőül megemlíti Varsík pozsonyi egyetemi tanár munkáját, mely állást fog-

lalt a bécsi döntés ellen, felemlíti Révay István gróf könyvét: „A belvederi magyar—szlovák határ” címen, említést tesz Kovács Alajosnak „A magyar—tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban” című tanulmányáról. E sorok írója is foglalkozott Varsík és Révay munkájának szembeállításával a Magyar Szociográfiai Intézet Közleményeiben („A szlovák—magyar határ”) 1941. I. szám 79—81. old.

Azonban ezeken a munkákon és vitákon túl Hámezl Kálmán sokkal fontosabbnak és biztosabb támaszpontnak tartja az oknyomozó történelem szolgáltatata bizonyítékokat, melyek a jelzett munkák megállapításait nemcsak megerősítik, hanem a kellő mértékben ki is terjesztik. A régi magyar helyneveket érti ezalatt a szerző, melyeket okirataink megőrköztettek s melyek kétségtelen bizonyítékokat nyújtanak a magyarság letelepedéséről. Azt írja továbbá, hogy távol áll attól, hogy ily kérdéses taglalásába a túlhajtott fajszeretelt keverje, nincs is ilyesmire szükség, mert hiszen ez bennünket a mesék világába hajtana. A nagy szlovák botanikus és ismert író, Kmet András egyik művében (Sytno a co s neho videt — Szitnya s ami róla látható) Léva—Levice nevét a „lev” oroszlanból származtatja és a történelemlélti időkhöz eredeztet, amikor ott még oroszlanok tanyáztak és szlovákok laktak. Valójában Léva a XII. századig nem is létezett. Még néhány hasonló adatot cáfol meg bevezetőjében. Az egyik hontmegei határjárás okmányában a szlovák író a határt fával, vulgo „nyir” jelöli meg, amiből azt a merész vádat kockáztatja meg, hogy lám a magyarok már akkor is magyarosítottak. A szerző itt megjegyzi, hogy a magyarokra mindent ráfoghatnak, csak azt az egyet nem, hogy magyarosítottak volna. Az oknyomó történelem hazánk földrajzi határait a honfoglalástól kezdve különböző korszakokban teljes határozottsággal megállapította és kétségen felül áll, hogy Magyarországnak északi részei, amelyeket az erdős hegyek rengetegei horítottak el, csak a későbbi századokban népesedtek be a vendégnépek letelepítése által, melyekről egyébként a Corpus Juris Hungarici is elegendő tájékoztatást nyújt. Szerző bevezetőjének további részében számos adattal bizonyítja a magyarság jelentős szerepét a nyugati Felvidéken. Felveti a kérdést, hogy a magyarság mennyire népesítette be ezt a területet, illetve mennyire terjeszkedett el rajta? A régi helynevek — szerinte — a kérdés eldöntésénél perdöntő sulyal bírnak. Mintahogy el kell hinnünk, hogy ahol a 11. és az azt követő századokban német vagy szláv elnevezéssel találkozzunk, ott ugyanilyen nyelvű lakosság is létezett, úgy az igazság hozza magával, hogy ahol magyar helynevek szerepelnek, ott magyar lakoságnak is kellett lennie. A régi helyneveket az alapítólevelekben, de különösen a határjárás okmányokban találjuk meg. Ezekben a régi okmányokban pedig a magyar, német és szláv helynevek a latin szövegben barátságosan megférnek egymással. Tanulmányában közre-alja a vármegyékre vonatkozó adatokat, melyekkel bizonyítja a magyar lakosság létezését, illetve felsorolja a magyar helyneveket. Pozsony, Nyitra, Trenčán, Bars és Hont helyneveinek felsorolása alapján teszi meg észrevételeit. Mindenhol hiteles adatokra hivatkozik. A szerző jó szolgálatot tett tanulmánya megjelenítésével.

Dr. Kertész János

GAZDASÁGI HIREK SZLOVÁKIÁBÓL.

Az építési vállalkozás támogatásáról szóló törvény módosítása szerint állami támogatást ezentúl magánemberek nem kaphatnak, hanem közhasznú szövetkezetek. Ez a támogatás az építési költségen 65 százaléka erejéig adható.

Most készült el az ipari foglalkozások statisztikáját. Ezek szerint minden üzemtulajdonos, vagy hérlő havonta köteles alkalmazottairól — amennyiben azok létszáma tíz vagy annál több — jelentést tenni.

A kávészereket — mint a szlovákiai Franck Kávészergény Rt. igazgatójának nyilatkozatából értesülünk — kizárólag az oltani nyersanyagok (árpa, cikória) felhasználásával gyártják és pedig a helybeli minőségben és annyit, hogy a közönség ellátása hatósági beavatkozás nélkül is biztosítva van.

Külföldi gyümölcsfajcseméték beszerzésének nehézségével számol a szlovákiai gyümölcstermelők egyesülete, mint azt az Egyesület most megtartott pozsonyi ülésén hangzottak. Epen ezért arra hívta fel Buchta Viktor egyesületi elnök a gyümölcstermelőket, hogy egyrészt ápolják meglévő fáikat, másrészt korszerűen fejlessék a gyümölcstermelést. Erre annyival is inkább szükség van, mert Szlovákiának az 1920-as, majd a későbbi időkben kb. négy és félmilliónyi gyümölcsfaállományának nagyobb része a hecsi döntés következtében visszakerült Magyarországhoz.

Hírdetmény jelent meg Szlovákiában, mely szerint a sertés- és baromfiállományról, valamint a gyümölcsfákról, sőt a bokrokról is statisztikát kell készíteni. Ezeket az összeírásokat számlálóbiztosok végzik.

Érdekes beszámolót tartott dr. Gyürky Ákos, a nyitrai pártkerület elnöke a zborovidéki magyarok életéről. Ottani magyar testvéreink rendszeres összejöveteleket tartanak a nyitrai Magyar Házban. A beszámolóból különösen az ragadta meg figyelmünket, hogy a nyitrai társadalom zömét a magyar iparosság alkotja, a nyitrai vidéki társadalom pedig inkább a földművelésből rekrutálódik.

A Pozsonyi I. Takarékbank Rt., a szlovákiai magyarság bankja május 28-án tartotta meg évi közgyűlését a bank pozsonyi székházában. A közgyűlésen gróf Esterházy János elnököl. Megállapította, hogy a bank realitását a háborús viszonyok ellenére is megtartotta és nem szaladnak a nagy hasznót ígérő üzletek után, hanem kitarának a bank százéves hagyományai mellett. Majd arra kérte a bank alelnökét, Kállay Rudolfot, hogy a Magyar Általános Hitelbank továbbra is tartsa meg szeretetében a szlovákiai magyarság bankját és támogassa úgy, mint eddig is tette. A bank szociális célokra 125.000 koronát szavazott meg és 30 koronás osztalékot fizet.

A szlovák legfelsőbb közellátási hivatal hírdetményt adott ki, mely szerint a fogyasztók június hónapban kétszeres fejadagot kapnak.

A szlovákiai magyar reformátusok nyilvános háztartási szakiskolát tartanak fenn a magyar leányok részére. Minden leány, aki a polgári iskola harmadik, vagy a középiskola negyedik osztályát sikeresen végezte, beiratkozhatik ebbe az iskolába, ahol a háztartás minden ágában alapos kiképzést nyer.

Magyar-szlovák vasúti tárgyalások

Budapesten. A Szlovák Távirati Iroda jelenti: A határ és peage-közlekedésről megkötött szlovák-magyar egyezmény ügy intézkedik, hogy a két állam vasúti igazgatóságai ezekben a kérdésekben külön megállapodást kössenek. E rendelkezés értelmében Szlovákiában már folytak tárgyalások a MÁV igazgatóságának képviselőivel. Június 6-án szlovák delegáció érkezett Budapestre, hogy ezeket a tanácskozásokat folytassák.

A szlovákiai Hivatalos Lap 253. sz. hírdetménye szerint magyarok is lehetnek tagjai a Földgazdasági Egyesülésnek, ha földgazdasággal foglalkoznak és önként jelentkeznek.

Javul a szlovákiai magyar kereskedők helyzete. Mint jólértesült forrásból tudjuk, a szlovákiai kereskedelmi és iparkamarák elnöksége elhatározta, hogy azokban a községekben, ahol tanult kiskereskedők vannak, nem alapítanak újabb szövetkezeteket, mivel ezek veszélyeztetik a kereskedők működését. Ugyancsak nagyon fontos döntést hozott az elnökség azzal a határozatával is, amellyel ellenezte azt a felsőbb helyről jött kérést, hogy a pozsonyi tanonciskola épületét engedjék át a szlovák műszaki főiskola számára. Ugyanis, ha ezt átengednék, veszélyeztetve lenne a tanoncok oktatása. Ez utóbbi pedig a pozsonyi és környéki magyarság szempontjából azért fontos, mert hiszen a pozsonyi iparosság zömét magyarok alkotják.

ROMÁNIAI GAZDASÁGI HIREK

Befejeződtek a mezőgazdasági vetési munkálatok, mondja nyilatkozatában a román földművelésügyi miniszter. Ebben az évben tovább fokozták a természetesen alkalmas földterületek növelését s ezért most sokkal nagyobb területen folyik a mezőgazdasági munka, mint az előző évben. Az igit állapotokban főleg a háború okozta hiányt leginkább a Németországból hozott gépekkel igyekeznek pótolni s a kb. 4 és félezer tonna vetőmagot idejében széjjel tudták osztani. Tekintettel arra, hogy a még mindig román fennhatóság alatt élő magyarok legnagyobb része mezőgazdasággal foglalkozik, ez a hír nem lehet közömbös azokra, kik idegenben levő testvéreink ügyét figyelemmel kísérik.

Országos Tejhivatal felállításáról intézkedik a Katonai és Polgári Államtitkárság egyik rendeletétörvénye. Ez a tejhivatal, amely szakmai szervezettel és jogi személy, magában foglalja a rokonszakmákat és támogatja, ellenőrzi, irányítja és összeegyezteti a tej és tejtermékek termelését, a tejfeldolgozó ipart és kereskedelmét, amely a nagyvárosok tejjelátásával foglalkozik.

Örömteljes híri közöl a Láthatár olvasóival Romániában élő magyar testvéreink ottani gazdasági működéséről. A Brassóban székelő Általános Gazdasági Szövetkezet (AGISZ) május végén tartotta rendes évi közgyűlését. Az Agisz főleg háziipari cikkeket gyárt és hoz forgalomba s mint ilyen, igen fontos gazdasági tényező Romániában. Amellett, hogy leginkább magyarokat foglalkoztat, a román és szász vásárlóközönség tetszését is megnyerte azzal, hogy a legjobb anyagból a legjobban készíti cikkeit s így versenyképes az ottani cégekkel. Bár a háborús idő

az Agisz-nál is éreztetni hatását, mint a vásárlóközönség vásárlóerejének gyengülése, a készletek elégtelensége, valamint az a körülmény, hogy a háziipari cikkek készítésével foglalkozó falusi lakosság részben katonai szolgálatot teljesít, részben részben másoldalú elfoglaltsága van, mégis a vezetőség bölcs előrelátása folytán a szövetkezet menetében zökkenő nem állott be. Ugyanis más áru készítésére és forgalombahozatalára tért át. Dr. Szele Béla elnök gondoskodása folytán iparművészeti, közszükségleti sfb. rövidárakat hoztak forgalomba. Ilyen külön vezetést mellett értek el a múlt évben 65.373 lej nyereséget, amit a tartalékalap növelésére fordítanak. A tisztújítás során ismét beválasztották a felügyelőbizottságba Fekete Frigyes, Szécsi Sándort, Bodor Vilmost, Dobai Istvánt, Elekes Endrét és Török Dénest, a romániai magyarság ismert és önteláldozó vezetőit. — Ugyancsak most tartotta közgyűlését a brassói ROMCA hitelszövetkezet is. Ez a közgazdasági közület is csaknem teljesen magyar alapítás és természetesen leginkább a magyar kisemberek hiteligényeinek kielégítését tartja szem előtt. Az 1942. évben 50.000 lej tiszta nyereséget ért el a szövetkezet, melynek elnöke Gáll László, ügyvezető igazgatója Puskás Gerő, igazgatósági tagjai: Hadnagy Gergely és Pajorin Ferenc, felügyelőbizottságában pedig Székely Gyula, Ujsághy József, Wolsch Gyula, Balázs János, Kató Mihály és Mizla László, a brassói magyarság régi, kipróbált harcosai és vezetői foglalnak helyet.

Külföldi állampolgárok javainak elidegenítése esetén az állam az elővételi jogot gyakorolja. Ez vonatkozik úgy ingó, mint ingatlanvagyon elidegenítésére.

JÚNIUS

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottság:

GRÓF BETHLEN ISTVÁN elnök
SZEKFI GYULA alelnök

Igazi őrségváltás

BOROVICS-NAGY SÁNDOR
Háború és bűnbűzés HACKER ERVIN
Patronázs FINKEV FERENC
Apánciosok harca BELEZNY ISTVÁN
Kecsk' mért dícsérete

GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ

Népzenelektetés

RAJECZEV BENJAMIN
Környey István

Külpolitikai szemle GOGOLÁK LAJOS
Magyarország és Irán

KEREKESHÁZY JÓZSEF

Új könyvek

Szerkeszti:

ECKHARDT SÁNDOR

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

Budapest, V., Vilmos császár-út 26

Előfizetési ára

magánszemélyeknek

évi 12 pengő

Ajánlható könyvek a nemzetkisebbségi szakirodalom köréből:

A „Studium” (Budapest) könyvnapj könyve:			
<i>Széchenyi vallomása és tanításai</i> (Széchenyi anthológia) II. kiadás. Összeállították Fekete József és Váradi József. 442 old. Könyvnapj ára	8.— P	<i>Carte etnografice rumene e loro critica.</i> 41 old. 15 tábla	10.— P
<i>A Minerva (Kolozsvár) könyvnapj könyve:</i>		<i>Rumänische ethnografische Landkarten und ihre Kritik.</i> 44 old., 15 tábla	10.— P
<i>Herményi Dienes:</i> A nagyenyedi Demokritos. (Régi erdélyi anekdoták gyűjteménye) 2 kötetben. Könyvnapj ára	8.— P	<i>Steinsch Irma:</i> Die Ansiedlung der privaten Grundherrschaften d. schwäbischen Türkei in Ungarn im 18. Jahr.	6.— P
<i>Bogner József:</i> A szerb uralom hatása a délvideki magyar nyelvre	4.— P	<i>Beranek:</i> Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaues, 91 old.	11.36 P
<i>Kemény Gábor:</i> Bartha Miklós és a nemzetiségek (Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet kiadása)	5.— P	<i>Buckreis:</i> Politik des 20. Jahrhunderts. Weltgeschichte 1901—1936. 792 old.	25.26 P
<i>Pusztai Popovits József:</i> Az észak-erdélyi románok kultúrinnepélyei (Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet kiadása)	1.50 P	<i>Goetz:</i> Ungarn. Eine Reise durch seine Städte u. Gemeinden	6.39 P
<i>Szenteleky Kornél</i> irodalmi levelei 1927—1933. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel látta <i>Bisztray Gyula</i> és <i>Csuka Zoltán</i> Szenteleky Társaság kiadása	24.— P	<i>Höhn:</i> Reich, Grossraum, Grossmacht. 143. old.	9.23 P
<i>Herceg János:</i> Gyászoló köművesek (Elbeszélések)	5.— P	<i>Lange:</i> Kleine und grosse Völker. 152 old.	1.70 P
<i>Szenteleky Kornél:</i> Holnap-holnapután. (Elbeszélések) A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadása	6.— P	<i>Meynen:</i> Amtliche und private Ortsnamverzeichnisse des Grossdeutschen Reiches und der mittel- u. osteuropäischen Nachbargebiete 1910—1941. 162 old.	8.52— P
<i>Szenteleky Kornél:</i> Ugartörés (A Délvidék nagy irodalomszervezőjének tanulmányai a kisebbségi időkben) DMKSz kiadása	6.— P	<i>Moravec:</i> Tatsachen und Irrtümer. Der Weg ins neue Europa. Die Tschechen und der gegenwärtige Krieg	2.13 P
<i>Délvidéki daloskönyv.</i> Bácskai, bánági és szerémségi magyar népdalok. Egybegyűjtötte Kiss Lajos dr. (Magyar Kórus kiadása)	2.— P	<i>Pfeiffer:</i> Zur Geschichte der Madjarisierung des Sathmarer Deutschtums. 101 old.	9.94 P
<i>Radányi—Radicevich Sándor:</i> Hiszünk	4.— P	<i>Schneefuss:</i> Donauräume und Donaureiche	5.68 P
<i>Follajtár Ernő:</i> Baranya vármegye eltűnt helységei 30 old. térképmelléklettel (Községi Adattár 4. sz.) füzve	2.— P	<i>Ullmann:</i> Die Völker im Südosten. 297 old.	6.80 P
<i>Krisztics János:</i> Nép, nemzet, állam viszonya körünkben, 28 old., füzve (Szociogr. Értekezések Tára 3. sz.)	2.— P	<i>Köhler:</i> Beiträge zur Ideologie der kroatischen Frage in ihrer Entwicklung bis 1918. 89 old. Das Deutschtum in Slawonien und Syrmien. Landes- u. Volkskunde, 595 old. számos ábrával, térképpel	51.12 P
<i>Ruh György:</i> Magyarok Horvátországban, 16 old. térképmelléklettel, füzve (Szociogr. Értekezések Tára 4. sz.)	2.— P	Deutsches Blut im Karpatenraum. 15 old., 7 térkép, 35 képpel	10.65 P
<i>Dr. Tóth István:</i> Délvidéki szerbek élete és szokásai, 17 old. füzve (Szociogr. Értekezések Tára 6. sz.)	2.— P	Das ist Suomi. Finnland in Bild und Wort. kötve	8.52 P
<i>Dr. Vörös László:</i> Bonyhád. 24 old. füzve. (Községi Adattár, 6. sz.)	2.— P	Finnland. Jahrbuch, térképpel, kötve	14.20 P
<i>Dr. Imre Sándor:</i> Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés, 348 old.		<i>Loesch u. Mähmann:</i> Die Völker und Rassen Südosteuropas	4.97 P
<i>Mályusz Elemér:</i> A magyar történettudomány. 156 old. Füzve 5.— P, kötve	6.50 P	Die Rückkehr der Volksdeutschen aus der Dobrudscha und dem Südbuchenland	6.80 P
<i>Mályusz Elemér:</i> Erdély és népei		Geschichte der Rumänen. Herausg. v. Ladislaus Gáldi und Ladislaus Makka. 488 old., térképekkel, táblákkal kb.	56.— P
<i>Pukánszky Béla:</i> Erlélyi szászok és magyarok. 196 old. kötve	6.80 P	<i>Hoffmann:</i> Rumänien von heute. Ein Querschnitt durch Politik, Kultur und Wirtschaft. 263 old., füzve 11.36, kötve	14.20 P
		Osteuropa, historisch-politisch gesehen. T. I. Osteuropa. v. P. Rohrbach. 2. Polen. Von A. Schmidl	14.62 P
		<i>Haucke:</i> Bulgarien. Land, Volk, Geschichte, Kultur, Wirtschaft. 180 old. Képekkel, térképekkel, kötve	10.65 P

STUDIUM könyvkereskedés

Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

FIDELIO KONZERVEK
Kiválóak!

Olcsók!

Évtizedek óta
Imperiál fügekávét